

En skola någonstans i Etiopien. På skylten står det "Undervisning är inget privilegium, utan rätt".

Etiopien 1982 – 89

Flytten till Etiopien innebar en hel del förberedelser. Det var SIDA-kurser och vi behövde packa och bestämma vad vi skulle ta med till Etiopien och vad som skulle magasineras i Sverige. Att ta en massa sprutor ingick i listan av aktiviteter. Etiopien tillhörde de länder där besökare snabbt fick många stämplat i den gula bok där alla injektioner noterades, mot kolera, mot tyfus och allt vad det nu var. Vi vuxna kände inga biverkningar av alla sprutor men vår son Erik, som var 15 månader gammal när vi flyttade, blev väldigt dålig av koleraprutan. Han hämtade sig men ett tag var vi lite oroliga. Eftersom Annette har utbildning i tropikmedicin visste hon att koleravaccinet var verkningslöst. Det räckte dock inte för att övertyga personen som gav injektionerna att vi skulle få en "torrspruta". Då får man bara en stämpel i den gula boken och slipper ta sprutan. Koleravaccin ges visst inte längre.

Addis Ababa ligger på mellan 2,500 och 2,700 meters höjd. En del märker av höjden eftersom man lätt blir andfådd. Höjden och det ofta mycket kuperade landskapet var en av de saker som skiljde Botswana och Etiopien åt. De skillnader vi märkte mest var byråkratin i Etiopien jämfört med Botswana, och hur svårt det var att få tag på mat. Livet i Etiopien var en långt större utmaning än det enkla livet vi levde i Botswana. Fattigdomen var mycket mer påtaglig. Etiopien var också ganska stort, ungefär tre gånger Sveriges yta, och hade 35 miljoner innevånare när vi kom. Trodde man. När en folkräkning genomfördes 1983 så upptäcktes att Etiopien hade 10 miljoner fler innevånare. En katastrof för regeringen eftersom all statistik för revolutionens framsteg fick skrivas ner. Det fanns inte bara en hel del människor i landet. Man talade 85 helt olika språk. Det fanns stora kulturella skillnader mellan de olika folkgrupperna. I dag, 2016, har Etiopien en befolkning på närmare 100 miljoner.

Vårt hus med vår bil och carport med fårkätte. Tidigare hyresgäster hade haft hästar. Det var flera svenskar som red och hade hästar.

Annette med dotter Leila i köket. Kylskåp och spis fanns till vänster utanför bilden, inga andra skåp eller förvaringsutrymmen.

Ankomst och byråkrati

Tämligen omgående efter ankomsten fick vi komma till vårt hus. Huset var ganska stort, ungefär 200 m² i ett plan, och var möblerat. Vi fick med en speciell anländarlåda som innehöll en massa saker för att klara första tiden. Den innehöll de viktigaste köksattiraljerna. Vi fick ha kvar lådan tills vår flygfrakt lösts ut. Huset låg nära huvudvägen mot staden Jimma och i den lägre delen av Addis, omgiven av en massa hus i ungefär samma storlek. De flesta grannarna var etiopier. Huset låg på en tomt som var ungefär 1 500 m², omgärdat av ett staket av stående korrugerad takplåt. Vi var helt insynsskyddade.

Den första tiden gick åt att mala sig igenom den etiopiska byråkratin. Jag tillbringade tre hela dagar på flygplatsen och höll reda på alla våra flygfraktdokument i form av en bunt papper. Pappersbunten flyttades mellan olika bord i ett stort rum fullt av tjänstemän samt ett flertal personer som försökte göra samma sak som jag, d.v.s. hämta ut gods. Kommer inte ihåg hur många olika steg processen bestod av, kanske ett trettiotal. Ibland innebar det att pappersbunten, som hade en viss förmåga att växa, togs om hand av en tjänsteman eller kvinna som endast ändrade dokumentens ordningsföljd. Mot slutet av andra dagen, då jag började känna mig ganska matt, fick jag följa med en tulltjänsteman till en annan byggnad. Han frågade om vi hade samma procedur i Sverige för att få ut flygfrakt. ”Inte riktigt” svarade jag. Allt vi tagit med oss bokfördes noggrant. När vi så småningom skulle åka hem var vi tvungna att ta med oss alla sakerna ut ur landet, annars fick vi

Till min 40-årsdag beställde Annette denna målning av vår goda vän Jill Last. Så såg vårt hus ut efter några år, med kalkoner, kaniner, en fårskock, tjuren till personalens jul, en anka, papegojor, Annette vid grillen och huset fullt av folk.

En av två byggnader med klassrum för en grundskola. Väggarna skall täckas med lera men man väntar på regn så att jorden kan bli blöt.

Uppställning inför skoldagens början, med flagghissning och nationalsång. Väggarna är täckta med bambumattor som skydd mot regn.

betala tull. Att flera år senare hitta allt som listades kunde innebära en viss utmaning.

För att få köra bil krävdes ett etiopiskt körkort. Det tog en hel dag att lämna in det svenska körkortet och få ett etiopiskt i utbyte. Papper flyttades från en tjänsteman till en annan, ungefär som ute på flygplatsen. Den här gången räknade jag till 27 olika steg innan jag fick mitt etiopiska körkort. Det handlade aldrig om någon test beträffande körförmåga, bara att flytta papper mellan olika bord. Mitt svenska körkort behöll myndigheten. Jag trodde att körkortet skulle jag nog aldrig få se igen. Jag hade fel. Sju år senare fick jag tillbaka körkortet.

Vi hade köpt en bil i Sverige på export, en Toyota Corolla. Rådet vi fick var att köpa en bil som det var möjligt att få service på. Det begränsade genast modellvalet tämligen drastiskt. Bilen uppfyllde dessutom ett annat krav. Öppnade man motorhuven fanns det nästan ingenting där utom en ensam liten motor. Desto mindre prylar under motorhuven, desto mindre chans att något skulle gå sönder. Vi hade köpt bilen i god tid innan avfärden och sett till att bilen skulle anlända innan vi anlände till Addis. Bilen skeppades med båt till hamnstaden Assab. Den anlände som planerat. Trots det tog det sex veckor efter vår ankomst att få bilen till Addis. En av SIDA:s chaufförer flög till Assab för att hämta och köra de 100 mil till Addis. Det tog honom ett par dagar att klara byråkratin. Dessutom hade chauffören problem med att strålkastarna slogs på automatiskt när man vred om startnyckeln. Ett tag tänkte han klippa av kablarna till strålkastarna. I Etiopien körde man absolut inte med helljus på dagtid, det ansågs närmast som en trafikfara. Jag var mycket tacksam att han inte klippte kablarna. När vi väl fick bilen blev livet genast mycket lättare.

Jobbet

Kontoret där jag arbetade var en del av Undervisningsministeriet. Vår enhet hette ”School Construction and Maintenance Section”, SCMS. Vi ansvarade för all design av skolor och olika undervisningsrelaterade byggnader i hela Etiopien. SCMS köpte in och distribuerade

Grundskoleklasserna hade ofta många elever. Denna klass har 64 elever.

All utrymmen användes. Här har ett förråd gjorts om till klassrum.

den mest väsentliga byggnadsmaterialen för byggandet av grundskolor i hela Etiopien. Ungefär 100 personer arbetade på SCMS, varav ett 30-tal med omhändertagande av allt byggmaterial. Vi var två utsända svenskar, Göran Larsson som arbetade med logistik, och så jag som var arkitekt. Första dagen på jobbet välkomnades jag av en loppa som hoppade tvärs över mitt ritbord. Det var den första loppa jag såg i Etiopien, men inte den sista.

Vi var två arkitekter, Ato Berhanu och jag, som ansvarade för all design av skolbyggnader inklusive fabriker och kontorsbyggnader som behövdes för undervisningssektorn. ”Ato” betyder ”herr” och användes alltid när man tilltalade män. Vi ritade standardritningar för alla grundskolor och såg till att alla handlingar som behövdes för olika byggnationer kom fram, inklusive specifikationer och fullständiga anbudsunderlag. Under mina år i Etiopien byggdes i snitt 450 grundskolor per år. Skolorna byggdes i lokala material, till exempel lerväggar, stenväggar eller bambu, helt beroende av lokala byggtraditioner. Taken bestod av takstolar av eukalyptus och ovanpå dessa korrugerad plåt. Under mina år ritades 35 gymnasieskolor, åtta yrkesskolor inklusive sex stycken som försågs med utrustning från Sovietunionen, ett flertal verkstäder för produktion av skolmöbler, ganska många kontorsbyggnader och ett flertal lärarinstitut. De senare var ganska stora skolor med ett 30-tal byggnader. Institutet hade kapacitet för 500 studenter plus lärarkår. Alla bodde och studerade på instituten. En del specialbyggnader blev det också, som en fabrik för tillverkning av skolkritor och ett stort kemikalieförråd där man packade om kemikalier som skulle ut till landets olika gymnasier för undervisning i kemi. Vi fick även en hel del förfrågningar om tillbyggnader av olika slag för existerande skolor, samt ritningar till administrativa lokaler som ministeriet och de olika regionernas skolkontor behövde. Det saknades aldrig arbetsuppgifter.

Till vår hjälp hade vi sex ritare plus två konstruktörer samt personer som skrev specifikationer för skolor som skulle upphandlas. Efter fyra år anslöt en yngre etiopisk arkitekt till SCMS. Han hade arkitektutbildning från Kuba och trodde verkligen på revolutionen. Han var dessutom en mycket stolt etiopier. När vi diskuterade hur stora gropar som behövdes för torrdassen som byggdes på landsbygdsskolorna, berättade jag att det fanns en internationell standard man avände för beräkning av groparnas volym. En människa ger ifrån sig ungefär en liter urin per dag och ungefär 34 liter fast avföring per år. ”Det stämmer inte för oss etiopier”

Elever vid en gymnasieskola som bestraffas. Straffet var visst att stå en timma på knä.

Typiskt kontor för en rektor på en grundskola.

hävdade min kollega, ”för vi etiopier äter så mycket mer än andra”. Att det fortfarande rådde en viss svält i landet gjorde knappast hans argument mer trovärdigt.

Det gick att ha uppriktiga diskussioner med mina etiopiska kollegor, ibland till och med gräl. Att jag var utlänning eller vit spelade ingen som helst roll. Det fanns en ömsesidig respekt och vi fick ett mycket bra arbetsklimat. Det gick att vara uppriktig, det gick att få raka svar. Kanske bidrog det till att jag arbetade mycket. När jag efter arbetsåren i Etiopien besökte landet som konsult för Världsbanken arbetade jag tillsammans med en amerikan, Richard Durstin. Richard hade en mycket förstående inställning till etiopierna och dem han träffade på Undervisningsministeriet. Han hade en känsla för landet och vilja att skapa förbättringar. Vi arbetade bra ihop. Efter ett par resor med Richard fick jag en ny delegationsledare från Världsbanken, en man från Bangladesh. Han var tämligen explicit med att hans arbete med Etiopien berodde på den höga lönen. Avsaknaden av förståelse för vad som hände i landet och att sakna känsla för vilka beslut som var rätt gjorde att det bara blev en resa för min del. Våra värdegrunder var för olika.

Sverige hade gett stöd till undervisningssektorn under många år. De skolor som tidigare hade byggts med svenskt bistånd hade byggts med pelare, balkar och vägghälsor av betong. Det blev för dyrt. Efterfrågan på skolor var enormt. De 450 skolor vi byggde i lokala material per år var nätt och jämnt tillräckligt för att hålla analfabetismen stängd. Dessutom byggdes ett flertal grundskolor av betong och betonghålsor, kanske 50 per år, finansierade med pengar från Världsbanken. Afrikanska Utvecklingsbanken var finansiär till flera lärarinstitut och till de 35 gymnasieskolorna.

Förutom de anställda i Addis hade SCMS i varje region en byggnadsingenjör som följde upp skolbyggnationen. Den andre svensken som arbetade på SCMS, Göran Larsson, hade jobbat i ett par års tid när jag kom. Han hjälpte mig mycket under introduktionen. Min chef, Ato Mebratie, undrade kanske vad jag var för en figur. Ganska omgående fick jag rita en gymnasieskola. De skoldesigns vi gjorde måste godkännas av en annan myndighet, Ethiopian Building Construction Agency, EBCA. Den första skolan jag ritade fick svidande, men rättvis, kritik. Framförallt gällde det orienteringen av byggnaderna. I heta klimat måste man ta hänsyn till den vanligaste vindriktningen för att få bra ventilation i skolorna och samtidigt se till

En av de tidiga svenskfinansierade skolorna, byggda av betongelement som gjöts på plats.

Teckningar som gjorts på en grundskola långt ut på landsbygden. Kunde ritats var som helst.

att solen inte lyser in genom fönstren. Det hade jag inte tagit hänsyn till utan fick ändra byggnadernas orientering. Snart fungerade det bra även om EBCA kunde ställa till en del.

SCMS hade flera förråd för byggnadsmaterial och en tryckimpregneringsanläggning. Den användes för att tryckimpregnera eukalyptuspålar. Pålarnas nedre del murades in i grunden för att stabilisera väggarna. Tryckimpregneringsanläggningen var en tio meter lång stålcylander, ungefär 1,5 meter i diameter. Pålarna som impregnerades var tre meter långa. Cylinderns kapacitet var således tre omgångar pålar. Arbetarna som lastade in och ut pålarna fick krypa inne i cylindern. Några skyddskläder användes inte. Tryckimpregneringsmedlet de kom i kontakt med innehöll arsenik. Medicin innehållande arsenik utvecklades i början av 1900-talet som botemedel mot just veneriska sjukdomar. Jag förmodar att arbetarna blev ganska resistenta mot veneriska sjukdomar.

Min chef bad mig rita en ny byggnad som tryckimpregneringsanläggningen skulle flyttas till. Han påpekade att det måste finnas en grop i betongplattan så att spillvätska från anläggningen kunde rinna rakt ner i marken. Miljötänk var inte på modet just då. En dag när grundmurarna höll på att grävas kom en av arbetsledarna och bad mig följa med. De hade grävt fram ett skelett som de frilagt i botten på ett dike. När jag frågade om de visste något om fyndet svarade arbetsledaren att det troligen var någon som begravts under kriget med italienarna. Mansskelettet hade fortfarande på sig handklovar. En påminnelse om kriget mot Italien på 1940-talet. Ett krig som aldrig ledde till att Etiopien blev en koloni.

Vi arbetade heltid fem dagar i veckan och fram till tolv på lördagar. Helgerna blev ganska korta. Den etiopiska kalendern har tolv månader med 30 dagar och en trettonde månad med fem eller sex dagar beroende på om det är skottår. En etiopisk turistslogan var ”tretton månader av solsken”, vilket ibland stämde. Den trettonde månaden var kanske inte så uppskattad av mina lokala kollegor. De fick ingen lön för den 13e månaden. Den etiopiska kalendern skilde sig från vår på andra sätt. Det ena var att det nya året för det mesta inföll i september, det andra var att tideräkningen låg ungefär åtta år efter vår. Till detta kom hur tiden anges. Den etiopiska dagens timmar började räknas från soluppgången. Det innebar att när klockan var sju enligt vårt sätt att ange tid, så var klockan ett enligt etiopierna. Ganska många möten mellan etiopier och utlänningar blev inte av eftersom den utländska parten ofta missade

Grundskolorna byggdes i lokala material, enligt traditionella metoder på höglandet, här i sten.

Traditionella bostäder byggda i sten, vanliga på höglandet.

vilken tid man skulle träffas. För att undvika missförstånd upprepade jag alltid klockslag på Amharinja, landets officiella språk, när jag kom överens om mötestider med etiopier.

Det blev många byggnader som ritades under åren i Etiopien. När jag gjorde ett överslag på antal byggnader som byggts efter mina ritningar blev det lite drygt 8,000. En absurd hög siffra vilket beror på att mycket byggdes efter standardritningar. Det krävdes inte så många ritningar för att det skulle kunna byggas flera hundra grundskolor. Alla byggnader står knappast kvar. Ingen byggnad skulle ge något arkitektpris. Förhoppningsvis blev byggnaderna funktionella. Det är kanske det allra viktigaste i ett fattigt land.

Att beställa kaffe eller té på jobbet

”Har ni bott här i sex år har ni lidit tillräckligt”, sa doktorn. ”Och hur länge har doktorn bott här” frågade jag? ”Tolv år” svarade han. Dialogen utspelade sig när jag gick igenom en hälsoundersökning under vårt sista år i Etiopien. Det kanske låg något i vad doktorn hade sagt, men jag hade fått uppleva mycket intressant och fått lära mig mycket. Följande är anledningar till varför jag ibland inte kunde få kaffe eller te på jobbet.

”Finns det kaffe eller te”?

”Nej”!

”Hur kommer det sig”?

”Det finns ingen elektricitet”.

”Det finns inget vatten”!

”Maskinen är trasig”!

Chickahus, dvs ett hus byggt av lera på träpålar. Bottenvåning av stenmur som putsats med lera och målats med kalk.

Bondgård på Etiopiska höglandet, där alla byggnader uppfördes i sten. Skogsskövlingen var omfattande - ved behövdes för att laga mat.

”Maskinen är trasig”!

”Jamen, det var den ju för två veckor sedan, nu borde den väl vara lagad”?

”Svårt att få tag på en reparatör”!

”Kafeterian har slut på pengar för att köpa kaffe eller te”!

”Vi håller på att anställa ny personal”!

”Bongerna har tagit slut som man måste köpa och ge till servitören för att få kaffe eller te”!

”Det finns inget socker”!

”Servitören har blivit inkallad till armén”!

Toalettbesvär

Ett regelbundet och ofta påträngande problem man råkade ut för på resor i landet var att hitta en fungerande toalett. Inte minst i Etiopien som var känt som magsjukdomarnas förlovade land. ”Förstoppning, i Etiopien - det är omöjligt” som en utlänning uttryckte det. När jag frågade en svensk som haft besökare från Sverige i tre veckor utan att han tog tre veckors semester hur han hade burit sig åt utan att ta ut flera veckors ledighet, så var svaret att det var inga problem. Första veckan var gästerna trötta på grund av höjden. Andra veckan reste de omkring lite grann. Tredje veckan var de hemma eftersom de gärna ville vara nära en fungerande toalett.

Tillgången på en fungerande toalett kan anses som väsentlig. Tillgången mötte inte alltid efterfrågan. Vår egen toalett hade vissa problem. Man kunde inte spola utan att lyfta upp flottören eftersom spolningsmekanismen inte fungerade. Det påstods att det fanns minst femtio

Bonde med plog. Jordbruket var långt ifrån mekaniserat.

Sågning av träplank på landsbygden. Det var svårt att få tag på sågade träprodukter. För det mesta användes eukalyptuspålar när man byggde.

olika toalettmodeller i Addis vilket gjorde det ytterst problematiskt att finna reservdelar. På leprasjukhuset "Alert" i Addis höll man med om detta efter en liten incident med vattenbrist. En helg upptäckte man att det inte fanns något vatten trots att man hade ganska stora vattencisterner. Vid en närmare undersökning visade det sig att nästan alla sjukhusets toaletter saknade flottörer. En av patienterna hade gått runt och plockat bort dessa och sedan sålt dem på den stora marknaden Merkator i Addis Ababa.

Vår son Erik fick all sin toalett träning i Addis, vilket satte vissa spår. Vi hade blivit bortbjudna till några vänner när sonen var i drygt två-års åldern och hade lärt sig gå på toaletten. När han bad att få gå på toaletten visade värdinnan honom vägen. Efter ett tag kom han ut och frågade värdinnan hur man spolar. Han var ju van att spola genom att lyfta upp flottören. Hos dem vi besökte konfronterades Erik med en helt intakt toalett. En ny upplevelse.

Vårt hus var möblerat med SIDA möbler, vilket betydde IKEA-möbler. Alla husreparationer sköttes av anställda på SIDA kontoret. Under ett par veckor hade vi ett par svenska läkarstudenter boende i vårt hus. En grupp medicine studeranden hade kommit till Addis för att praktisera på stadens stora sjukhus, Black Lion Hospital. En av dem blev ganska magsjuk. Eftersom sjukhuset hade vattenproblem och den unge mannen hade ett visst behov av en fungerande toalett, beslöt han att ta taxi till vårt hus. Fast taxi fungerar inte riktigt som i Sverige. Taxibilarna hade sina speciella rutter. För en billig penning kunde man hoppa in i en taxi som delades med andra och åka en viss sträcka, sedan fick man byta till en annan taxi. Efter några taxibyten kom så den unge mannen hem till vårt hus. Räddningen var nära. När han kom in i huset möttes han av toalettstolen. SIDA:s serviceteam var hemma för att fixa vår toalett. Toalettstolen hade demonterats och ställts i hallen.

Liten by intill Blå Nilens dalgång. Blå Nilen flyter drygt en kilometer lägre ner än nivån byn finns på.

Afarbostäder, i Danakilöknen. Även för Afareerna byggdes skolor.

Reste man på landsbygden fick kraven på toalettstandard ofta sänkas till det obefintliga. Mina Etiopiska kollegor hävdade att det bästa var att nyttja naturen. Toaletterna på de små hotellen luktade lång väg. Man behövde sällan fråga var toaletten fanns. Det saknades ventilation och belysning på toaletterna. Å andra sidan saknades ofta en dörr.

I mitt arbete ingick att intervjua personal på landsbygdsskolorna om byggnaderna och eventuella förbättringar. De två saker som ofta framfördes beträffande toaletter är ganska talande om den standard man var van vid. Toaletterna som byggdes var torrklosetter, en liten byggnad med fyra avdelningar ovanpå en stor grop. Väggarna bestod av korrugerad plåt och golven av eualyptuspålar. Första önskemålet var att golven skulle utföras i ett permanent material, för toaletterna kollapade så lätt när golven ruttnade. Det andra var att man gärna ville ha dörrar till toaletterna, i alla fall de toaletter som användes av lärarna.

Vid ett besök i Asaita, en liten ökenstad nära Djibouti, tog vi in på ett hotell där jag genast försökte lokalisera toaletten såsom vana resenärer alltid gör. Efter några fruktlösa försök fick jag tag på en av hotellets personal och frågade efter toaletten. Mannen tog mig ut på hotellets bakgård. Längst bort fanns en stor grind. Vi gick fram till grinden som mannen öppnade. Utanför var det helt öppet. Ett platt landskap. Inte ett träd kunde man se. Jag undrade om det var så lämpligt att gå ut och sätta sig på en plats där man kunde se flera kilometer. Mannens planer var lite annorlunda än jag räknat med. Han visade hur man fick en liten insynsskyddad trekant som bildades mellan gårdsväggen och den öppnade grindens ena plåtbeklädda grindhalva. Trekanten var hotellets toalett. Att det inte fanns andra toaletter berodde på att hela staden var byggd på berggrund, det gick inte att gräva över huvud taget. Vem kunde förresten förvänta sig en toalett i en öken?

På kontoret i Addis hade vi vanliga sittklosetter. Det var inte så lätt att använda dem som man först kunde tro. Vatten var det största problemet. Ibland kunde kontoret vara utan vatten i flera dagar. Då var alla toaletter låsta. Toaletterna skulle dessutom alltid vara låsta för att förhindra obehöriga besökare. Ibland hände det att den som ansvarade för toalettnyckeln inte kom till

Även om det fanns asfalterade huvudvägar innebar det inte att man kunde köra så snabbt.

En del landsbygdsvägar kunde vara en utmaning. Fyrhjulsdrift var bra att ha.

jobbet, eller att någon glömde lämna tillbaks nyckeln. Och så var det problem med toalettpapper. När jag började på SCMS var det två saker jag fick, en penna och en toalettrulle. Därefter fick jag en ny rulle toalettpapper varannan månad. Fast den tjänsteförmanen upphörde efter några år. På toaletterna sattes aldrig upp några pappersrullar, det skulle bli för dyrt. Att lägga rullen i skrivbordslådan var mindre lyckat. På något sätt minskade min rulle i omfång när jag var på tjänsteresor. En del kollegor bad ofta om lite papper. Att vägra fungerade liksom inte. Problemet löstes den dag jag flyttade in i en stor ritsal. När en av de mer frekventa toapappers-snyltarna en dag kom till mig och viskade bad om lite ”mjukt”, som var benämningen för toapapper, svarade jag glatt ”jomen visst”. Jag tog fram min rulle och rev av 10 cm och räckte över den lilla biten till den förstummade arbetskamraten. Han tittade lite förtvivlat på den lilla biten och viskade ”det räcker inte”! Arbetskamraterna runtomkring hade börjat notera att vi förde en konversation och spetsade örona. Det brukar ju vara så. Jag tittade upp på mannen och sa ”vill Du ha mer? Räcker det med 75 cm kanske, eller behövs det mer? Jag förstår, ta en ordentlig bit, det är inte kul med magproblem”. Därefter fick jag ha min rulle i fred.

Tjänsteresor

Efter tre veckor på jobbet var det dags för första tjänsteresan. Den gick till Wolloprovinsen. Det var i början av den svältkatastrof som drabbade inte minst Wolloprovinsen mycket hårt. Göran Larsson gav en del praktiska tips. Ett var att om man kom tillbaka till samma hotell på samma tjänsteresa borde man begära samma rum som man haft tidigare. Då visste man i alla fall att man fick sova i samma lakan.

Den första tjänsteresan, som varade i tio dagar, blev lite av en prövning. Jag hade svårt för maten som främst bestod av ett surdegsbröd, injera, som ser ut lite som en fluffig pannkaka. Injera äts tillsammans med till exempel köttstuvning. De köttstuvningar vi fick smakade ganska surt. Eftersom jag inte åt något låg jag trött bak i bilen när vi körde runt på landsbygden. Det var lite trångt eftersom jag delade plats med ett bensinfat på 200 liter. Det var ont om bensinstationer där vi körde.

Efter några dagar kom vi fram till staden Lalibela, känd för sina stenkyrkor. Det var ganska spännande i området på grund av gerillaaktiviteter. Vi var två utlänningar och två etiopier i bilen.

En del hotell på landsbygden kunde vara något enkla och hade inte alltid rinnande vatten.

Bet Giorgis, en av de kyrkor som höggs direkt ut ur berget i Lalibela på 1100-talet.

När vi kom till vårt hotell tittade mannen bakom disken på oss och sa att det bara fanns två rum. Vi två utlänningar rekommenderades att ta in på det dyrare turishotellet. Göran och jag gick till turishotellet och väntade i receptionen. Efter en liten stund kom samme man som vi träffat på det första hotellet. Han hälsade oss välkomna, sa att det fanns lediga rum. Vi kunde checka in.

Vi skulle träffas våra etiopiska kollegor klockan åtta för att gå en runda i staden. Först åt Göran och jag middag på vårt hotell. Personalen verkade lite nervös. Vi tog god tid på oss och lämnade matsalen strax före åtta. Annette hade övertalat mig att inte ta med så mycket kläder på resan och i stället ta med tvättpulver och tvätta mina underkläder varje kväll. Jag började tvätta mina kalsonger i ett handfat och lyckades såpa in dem när vattnet plötsligt tog slut. Jag lämnade kalsongerna i handfatet. När vi försökte lämna hotellets område stoppades vi av en vakt. Det rådde utgångsförbud från klockan åtta. Gick man ut så skulle polisen gripa en ”oavsett om man var revolutionär eller kontrarevolutionär”. Det förklarade varför hotellpersonalen varit lite nervösa under vår måltid. De ville komma hem innan utgångsförbudet började. Mannen som skötte vattenpumpen hade också gått hem. Han hade då stängt av vattenpumpen. Det dröjde flera dagar innan vi kom till ett hotell där det fanns så mycket vatten att jag kunde skölja ur mina såpiga kalsonger.

Innan vi lämnade Lalibela fick vi möjlighet att besöka de berömda kyrkorna, huggna direkt ur berget på 1100-talet. Vi stod och tittade på en av kyrkorna när vi hörde ljud av marscherande fötter. En lång rad soldater marscherade igenom Lalibela. Ingen sa nåt, inga kampsånger, bara tystnad bortsett från ljudet av marscherandet. Stämningen var mycket tryckt och spänd. Man kände att det rådde krig. Det kändes skönt att lämna staden. Några veckor efter vårt besök stängdes Lalibela och förblev stängt för utlänningar i flera år. Det kändes som en lättnad när vi återvände till Addis. Annette lagade en mycket god middag. Jag åt ungefär tre tuggor, sedan var jag mätt. Min mage hade krympt. En vecka efter hemkomsten vägde jag fortfarande åtta kilo mindre än före resan. Annette frågade när jag skulle ut och resa igen.

Långt ifrån alla hotell på landsbygden hade rinnande vatten. Ibland fick man be om en flaska vatten för att få vatten att tvätta sig med, ofta en vattenfylld whiskeyflaska. Den ställdes utanför hotelldörren på kvällen. Ibland kunde vi resa i flera dagar och bo på hotell utan duschmöjligheter. Då kändes det skönt att komma till något större hotell där det fanns dusch.

En huvudväg söder om Arba Minch. Under regnen kunde vägarna bli svårframkomliga.

Något dåligt surrad last. Chauffören hängde ut genom fönstret på andra sidan och bad till gud.

När jag talade om för mina reskamrater hur skönt det hade känts att få duscha efter flera dagar utan duschmöjlighet och nämnde att jag normalt duschade varje dag. En av mina etiopiska kollegor frågade med ett leende om det var därför jag var så vit.

Att dricka kranvatten var sällan att rekommendera. Ibland fanns det bara öl att dricka till frukosten. Elförsörjningen kunde också vara problematisk. Det var en speciell känsla att ta en promenad efter mörkrets inbrott genom en större ort utan el och utan biltrafik och höra ljuden av folk som promenerade och pratade. Inne i husen lyste fotogenlampor eller stearinljus. När ett par svenskar kom med på en resa till en stad där strömmen hade slutat fungera fick de ett rum intill en bar. Det var tyst och lugnt och de sov ganska bra. Klockan elva kom strömmen tillbaka. Då blev det livligt. Deras rum fungerade nästan som en resonanslåda till barens högtalaranläggning. Våra besökare var ganska trötta nästa morgon och lite visare. Checka aldrig in i ett rum intill en bar.

Frukosten kunde vara en utmaning. En etiopisk kollega sa att det var tur att det fanns ägg annars hade jag aldrig klarat av tjänsteresorna. Till frukost brukade jag äta äggröra och vitt bröd. Mina kollegor åt gärna hackad inälvsmat som serverades ljummen. En morgon kom vi till en byrestaurang för att äta frukost. En man höll just på att flå ett får. Mina kollegor frågade om det fanns frukost. ”Inte riktigt än” svarade mannen och fortsatte att göra iordning fårkroppen. Som tur var fanns det ägg.

Etiopier äter gärna rått kött. På en del ställen fick man först gå till ett litet skjul intill restaurangen där det hängde djurkroppar. Man pekade ut vilken bit man önskade. Köttstycket skars ut och skickades sedan bakvägen in i restaurangen där det serverades tillsammans med en stark kryddblandning och bröd. Man skar en bit av köttstycket och doppade det i kryddblandningen. Sedan var det bara att äta.

Många byar saknade körbara vägar. Fattigdomen på landsbygden var mycket påtaglig. Människorna försökte med alla medel att klara livhanken. Prostitutionen var omfattande. Vid ett besök i en liten by satt vi i en hydda för att äta middag. En tonårsflicka kom in i huset och slog sin ner och började prata med mina kollegor. Hon verkade mycket glad och pratade på och hade lätt till skratt. Hon var kanske 18 eller 19 år och fick mig att associera med en vacker blomma som just slagit ut. En ungdom som hade framtiden framför sig. Hon pratade på och var som ett glatt barn. En kollega berättade att hon var prostituerad, en brutal påminnelse om

På tjänsteresorna kunde man handla ganska mycket. Mannen säljer grillkol.

På väg till marknaden med en säck teff, sädesslaget som används till att göra injera.

den svåra fattigdomen på landsbygden och hur svårt livet kunde vara för unga kvinnor. Flickan var säkert också omskuren, något som drabbade väldigt många etiopiska kvinnor. Nästa morgon fick jag reda på att en av mina kollegor utnyttjat henne. Det gjorde mig mycket besviken samtidigt som det var en påminnelse om den hårda verkligheten.

Etiopien är mycket varierat, dels vad gäller natur, dels vad gäller olika etniska grupper. Ungefär 46 % är ortodox kristna, ungefär 34 % är muslimer. Sedan finns flera olika religioner inklusive ganska primitiva stammar. Att det talas 85 olika språk i landet gör kommunikation till en utmaning. Vid ett par tillfällen fick jag tala med en tolk som talade med en annan tolk som talade med personen jag ville tala med.

Jag var antagligen den i svenskolonin som fick se mest av Etiopien. Det var svårt att få tillstånd att resa till alla regioner, men eftersom ministeriet ville att jag skulle resa fick jag möjlighet att besöka samtliga regioner i Etiopien. Ungefär 3,000 mil resande blev det per år, vilket innebar ganska mycket bortavaro från familjen. Jag fick lära känna Etiopien en del. Mina etiopiska kollegor frågade ibland vilka restauranger som var bra när de skulle ut på tjänsteresor. De visste att jag kände till bra matställen. Bland annat lärde jag mig att fårstuvningarna man fick i Baleregionen var de bästa. Det berodde på att fåren fick beta på stora öppna fält beväxta med oregano. Fårdieten fick köttet att bli naturligt kryddat.

I början fick jag inte köra tjänstebil själv utan var tvungen att ha chaufför. Det blev ganska tungrott. Chauffören var den som hade hand om reskassan. Innan vi kunde åka ut var chaufförerna tvungna att redovisa tidigare tjänsteresor för att få ett nytt förskott. En fördel med att resa på landet var möjligheten att köpa olika matvaror till betydligt lägre pris än i Addis. Ibland använde chaufförerna förskottet till inköp av teff, det lokala sädesslaget som användes för att göra injera. Då kunde det inträffa att det saknades pengar till bensin när vi reste. Vid en resa var det så illa att chauffören tvingades ta med betalande passagerare för att få pengar till bensin. Passagerarna protesterade högljutt när det blev fel på bilen tio mil från Addis och chauffören körde av passagerarna. Körskickligheten lämnade ofta en del övrigt att önska. Vid en resa blev chauffören så magsjuk att han inte kunde köra. Han låg hopvikt i baksätet och hade blod i avföringen. Vi hade ätit samma mat men jag hade tydligen plåtmage och hade klarat mig bra. Då körde jag bilen för att vi skulle komma hem. Under flera år använde jag vår privata bil i tjänsten. Efter en del förhandling mellan SIDA och Ministeriet gick Ministeriet

Marknad i Harrar där det såldes kaffe. Man köpte gröna kaffebönor och rostade själv bönorna.

Marknad i Dessie, Wolloregionen. Antagligen en kruka med yoghurt som byter ägare.

med på att införskaffa en tjänstebil som jag själv fick köra, men det var först efter flera år.

Etiopien är ett fantastiskt land vad gäller olika folkslag och kulturer. Vid ett besök i Gambella, som ligger på gränsen mot Sudan i södra delen av Etiopien, behövde jag träffa guvernören. Vi körde till guvernörens kontor, men han var ute. Mina kollegor frågade en vakt, en mycket stor och imponerande svart man som såg ut att komma från södra Sudan, när guvernören skulle komma tillbaka. Vakten lyfte då sin arm som till en nazihälsning. Mina kollegor sa till mig att guvernören skulle komma klockan två. Vakten visade med armen hur högt solen skulle stå när guvernören väntades komma tillbaka. Han angav solvinkeln för att ange tid.

I en ort som låg vid Omofloden i södra Etiopien såg jag en ung man som glad i hågen gick gående utmed huvudgatan, sjungande och visslande på en melodi. Det slog mig att en visslande man skulle jag kunna se vart som helst i världen, i New York, eller Paris. Nu såg jag detta vid Omofloden där de flesta gick klädda i djurhudar. Vi har nog mycket gemensamt vad gäller mänskligt beteende oberoende av vilken kultur vi kommer från.

För det mesta skedde resorna med bil men ibland blev det flyg. En gymnasieskola skulle byggas långt ut i Ogadenöknen, i orten Gode. Dit flög jag med en DC 3:a byggd 1946. Planet var ganska enkelt inrett, med enkla nedfällbara britsar utmed planets långsidor. En ung man fungerade som kabinpersonal och delade ut karameller. Jag steg av i Gode. Planet fortsatte vidare för att tre timmar senare komma tillbaka så jag kunde flyga tillbaka till Dire Dawa där jag startat samma dag. Kabinpersonalsmannen undrade nog vad jag var för en person. Det var inte många utlänningar som flög till Gode. På tillbakaresan kom han fram till mig, gav mig en karamell, och, liksom för att bryta isen för att få till en konversation sa, ”använder man fortfarande sådana här plan i Europa”?

Till Mekele, huvudstad för Tigray-regionen, var man tvungen att flyga, det gick inte att åka bil på grund av säkerhetsläget i regionen. Gerillan kontrollerade stora områden. Under mitt första besök i staden frågade jag var gerillan kunde befinna sig. Min värd pekade på bergen runt om staden med en 360-graders gest och sa ”där”.

Mekele drabbades mycket hårt av svältkatastrofen som härjade i början av 1980-talet. Vid ett besök följde flera unga grabbar efter mig och ropade ”syster, syster”. Tydligt var de vana vid

Tigrays huvudstad Mekele. I bergen i bakgrunden fanns det gerillasoldater.

Ett dammbygge nära staden Mekele. Arbetarna fick betalt i mat. Det fanns kanske tusen arbetare, nästan som en förhistorisk arbetsplats.

att vita människor kallades syster. De flesta vita i Mekele under svältåren var sjuksystrar. En del pojkar var ordentligt utmärklade. Deras benmuskler hade förtvinat. De hoppade fram på kryckor och hade ben som påminde om bilder av människor från koncentrationsläger. Svälten hade drabbat dem mycket hårt.

Regionskolekontoret i Mekele ansvarade för en radiostudio som hade akustikproblem. Jag ombads flyga dit och försöka avhjälpa problemet. Vanligtvis blev jag väl omhändertagen. Vid detta besök fick jag själv ta mig ut till flygplatsen när jobbet var klart. Det var svårt att förstå det bemötande jag fått. När jag frågade min granne, som kom från Mekele, hur det kunde komma sig så förklarade han varför. Regionkontoret hade haft en mycket bra och omtyckt chef. Nyligen hade representanter från Addis kommit till Mekele för att rätta till en del saker som inte stämde med den revolution som Mengisturegimen drev på. De sköt regionchefen på hans kontor. Därefter var representanter från Addis inte speciellt välkomna. Med tanke på var jag arbetade räknades jag tydligen till den kategorin.

Under ett besök i Dire Dawa fanns det ingen biltransport. Jag behövde använda allmänna kommunikationsmedel för att komma hem till Addis. ”Då tar jag tåget” sa jag till dem jag träffat i Dire Dawa. ”I första hand flyger man, i andra hand åker man buss, man tar inte tåget” fick jag som svar. Jag insisterade på att ta nattåget, det fanns ju ett sådant. Dessutom var erfarenheterna av tågresandet i Botswana ganska positiva, om man bortser från punktligheten. Den kupé jag fick saknade flera britsar. Vi var fem passagerare. En passagerare var ortodox präst. En medpassagerare insisterade på att det var påven som vi delade kupé med. ”Påven” fick den enda sovplatsen i kupén. Vi andra fick sitta upp hela natten. Det var inte speciellt bekvämt. Toaletterna var heller inte så bra. Annette försökte ta reda på när tåget skulle komma till Addis för att kunna hämta

Den sjungande och visslande mannen i en by vid Oromofloden

Kvinnor klädda i djurudar, Oromofloden.

Ungdomar, Oromofloden.

mig. Hon ringde televerkets nummerupplysning för att få numret till centralstationens tågupplysning. ”Vem vill ni tala med där” fråga kvinnan på nummerupplysningen. ”Ingen speciell, jag vill bara ha numret till tågupplysningen för att få reda på när tåget från Dire Dawa anländer”. Kvinnan på nummerupplysningen insisterade på att få namnet på personen Annette ville tala med, annars kunde hon inte upplysa om något nummer. Annette gav upp. Till slut anlände tåget till Addis. Jag hade blivit lite visare på kuppen. Res inte med tåg till Addis!

Varför finns det inga telefonkataloger?

En medpassagerare på en tjänsteresa var pensionerad från televerket. Nu representerade han en biståndsgivare som skulle finansiera några skolbyggnader. Vi var på väg till en skoltomt och pratade om ditt och datt. Jag frågade varför det inte fanns några telefonkataloger i Etiopien. Så visst jag kände till hade de inte tryckts någon telefonkatalog på många år. ”Jo, Du har rätt. Det finns inga telefonkataloger men det är en lång historia”.

”Vi brukade trycka telefonkataloger vartannat år. Vi tryckte 20,000 kataloger vilket kostade US\$ 150,000. Vi fick in drygt US\$ 100,000 på annonsintäkter och tyckte att vi kunde bjuda kunderna på mellanskillnaden. Kunderna fick gratis telefonkataloger. Strax efter revolutionen annonserade vi om anbud för att trycka nya kataloger. Flera anbud kom in och det billigaste antogs. I samma veva som kontraktet skulle skrivas under nationaliserades tryckeriet. Tryckeriet vägrade nu gå med på anbudet som de tyckte var för lågt. När televerket frågade om de inte kunde komma med ett nytt anbud svarade tryckeriet med ett nej. Man hade inte tid numera. All tid gick åt att trycka politiska slogans, med mera, i revolutionens anda.

Televerket försökte under flera år få in anbud men utan resultat. Så efter fem år fick man ett anbud från tryckeriet. Anbudet löd på US\$ 500,000. Det är alldeles för högt tryckte televerket som ville veta orsaken till de höga kostnaderna. Tryckeriet svarade att de höga kostnaderna berodde på att de skaffat nya moderna och datoriserade maskiner. Det hade kostat pengar. Fast tryckningen skulle bli billigare nästa gång en katalog skulle tryckas. Då behövdes bara några smärre justeringar göras i datalistan. Priset skulle då sjunka med 40 %.

Förhandlingarna pågick länge mellan televerket och tryckeriet. Till slut kom man överens om ett pris. Men, sa tryckeriet, vi kan inte trycka nu. Vi har skickat vår personal till England för utbildning på de nya maskinerna. När de kommer tillbaka efter fullbordad utbildning, *då* skall

Kvinna med korg vid Blå Nilen.

Kvinnor på väg till marknad, södra Etiopien

vi trycka katalogerna. Tyvärr kom de aldrig tillbaka, de sökte politisk asyl i England. Det är därför det inte finns telefonkataloger i vårt land”!

Trots att det rådde krig i delar av landet kände jag mig aldrig på något sätt hotad. Vid några resor hade jag fått väpnat beskydd. Första gången var när jag skulle åka bil ner till Massawa från Asmara i Eritrea. Chauffören som körde stannade vid Asmaras stadsgräns. Han steg ut, tog fram sin pistol, laddade den och satte den innanför livremmen. Sedan bar det iväg. Vare sig på dit eller tillbakavägen behövde han använda vapnet. Massawa verkade ganska lugnt, vilket kanske berodde på den tryckande värmen. Staden anses vara världens varmaste hamnstad. För att klara av värmen bättre tog man siesta mellan tolv och fem på eftermiddagen, sedan arbetade man till ganska sent. Det fanns en stämning av uppgivenhet i Massawa. Den stärktes när jag såg att man byggt belysningsstolpar mitt i tågrälsen för tåget mellan Asmara och Massawa. Fast tåget gick inte längre. Det hade förekommit en hel del strider. På en fin sandstrand hittade jag rester av militärkläder, någon marschkänga och en del patronhylsor. Mina kollegor avrådde mig från att gå ut i det långgrundade vattnet. Man kunde se att det fanns personer på huk en bit ut i vattnet. De hade gått ut för att gå på toaletten. Jag fick träffa en administratör i Massawa som nyligen anlät. Han var mycket missnöjd med sin företrädare och menade att nu när han kommit skulle det bli ordning på revolutionen. Han tryckte på det senare när han sa ”.. but NOW”! Det var inget upplyftande möte. En del av revolutionens företrädare var mycket hårdföra och långt ifrån sympatiska personer som helt tycktes sakna empati och förståelse för andra människor.

Vid en resa nära gränsen till Djibouti fick jag med två beväpnade soldater i bilen. Soldaterna fick sitta på ett par uppfällbara säten längst bak i bilen. Deras tjänster som beskyddare behövdes aldrig, men det var lika bra. Alla andra passagerare måste först stiga ur bilen för att soldaterna skulle kunna komma ut och ge oss skydd.

Undervisningens utmaningar

Expansionen av undervisningen gavs hög prioritet. Veldig många av dem jag arbetade med på Ministeriet, ofta chefer för olika avdelningar, var veldig engagerade och gjorde vad de kunde för att landets befolkning skulle få tillgång till undervisning. Efterfrågan på grundskolor var mycket stor. Utbildning av lärare tycktes möta de behov som fanns trots alla skolor som byggdes, men det fanns många utmaningar. Det ena var språkproblematiken, att skaffa

Eritrea, mellan Asmara och Massawa.

By nära Dilla, södra Etiopien.

läroböcker på flera olika språk. Ministeriet koncentrerade sig på att ta fram läromedel på de sju största språken. Det andra var tillgång på skolor. Ofta fick undervisningen ske i flera skift då det fanns så många elever. Lärarna fick själva tillverka mycket av undervisningsmaterialet, såsom kartor och planscher. Ibland var resultaten av lärarnas arbete med att framställa planscher och kartor mycket imponerande. Ibland kunde man undra vad som möjligtvis kunde röra sig i huvudet på eleverna när de såg olika ”konstverk” som knappt ens jag förstod vad de liknade. Fördelningen mellan pojkar och flickor i skolorna var jämn. På landsbygden var det ungefär lika många pojkar som flickor som gick i skolan.

Grundskolan omfattade utbildning från klass ett till och med sju. Regeringen fattade ett år beslut att antalet elever i grundskolan skulle fördubblas inom en sjuårsperiod. Det var helt omöjligt. Det går inte att öka antalet elever i alla klasser med säg 15 % per år under en sjuårsperiod. Man måste börja med att dubbla antalet elever i klass ett redan det första året, vilket helt enkelt inte gick. Det tog ett tag innan ministeriet och ansvariga politiker insåg den realiteten.

Tidsplaneringen fungerade inte alltid så bra. Ministeriets planeringsavdelning trodde ofta att det skulle ta mycket kortare tid att bygga olika skolbyggnader än vad som var realistiskt. Först när jag listade alla olika steg i processen från diskussioner med finansärer, design och olika godkännanden samt upphandlingsprocess och förväntad byggtid, gick det att övertyga planeringsavdelningen att det oftast skulle ta minst dubbelt så lång tid som de först trott.

Ibland kunde man läsa om någon stor bragd ute på landsbygden, som när en 100 km lång väg byggts på bara några veckor. Vägen hade byggts av 53,000 bönder. Kvaliteten på vägen kan man kanske undra över. En av cheferna på ministeriet besökte sin hemby och fann att byborna byggt en väg. När han frågade varför de grävt ner vägen en halvmeter i marken blev svaret ”för att göra det bekvämt för bilen”. Det var långt ifrån alla på landet som sett en bil. Eller en vit man för den delen. Göran Larsson drabbades av akut magproblem vid besök i en by. Han försökte försvinna lite diskret ut i busken med toalettrullen i högsta hugg. Hela byn följde efter ”högnivåbesökaren”.

Regeringens beslut att satsa på grundskoleutbildning verkade helt rätt. Världsbanken hade gjort en studie av bönder i Östafrika. Man ville veta hur bönder med grundskoleutbildning klarat sig jämfört med bönder som enbart fick en riktad jordbruksutbildning. De som klarade

Verkstad där grundskolelärare kunde tillverka undervisningsmaterial som planscher och modeller.

Planscher och modeller gjorda av lärare. En glödlampa i en träställning har fyllts till hälften med vatten och fungerar som mikroskåp.

sig bäst var de som fick grundskoleutbildningen. Den allmänna utbildningen gav förmodligen en sådan bredd av kunskap att bönderna hade större möjligheter att klarar livets olika utmaningar än vad den begränsade specifika jordbruksutbildningen gav.

En gymnasieskola i Addis ville bygga ett bibliotek. Jag ombads att åka till skolan och tala med rektorn. Under våra diskussioner frågade jag om de kanske ville ha andra aktiviteter i det planerade biblioteket än enbart böcker. När han frågade vad jag tänkte på, nämnde jag filmvisning. En utmärkt idé tyckte rektorn. Min följdfråga blev då hur många elever de ville visa film för samtidigt. Åtminstone ett tusen svarade rektorn. Skolan hade femton tusen elever. Skolan hade tre tusen elever enbart i nionde klass. Jag fick följa med och besöka en klass som hade 117 elever. Klassrummet, som var 42 m² stort och lika stort som ett normalt svenskt klassrum, var fullt. Man kunde knappt se några möbler för alla huvuden. Varje elev hade tilldelats ett nummer. När lektionen började fick eleverna säga sitt nummer högt, i nummerordning. De nummer som inte räknades upp var elever som saknades. Lärarna kände sina elever efter nummer, knappast efter namn.

En stor utmaning för grundskolorna, speciellt på landsbygden, var skolmöbler. De enkla skolmöbler som hade skickats ut, gjorda av trä, föll ibland ihop och blev till kaffeved. De lite mer sofistikerade, med metallben och hopsatta med skruv och mutter, var också problematiska. Om skruvar och muttrar lossnade och kom bort gick skolmöblerna inte att reparera. Det gick inte att få tag på nya skruvar och muttrar. Inte heller kunde man svetsa ihop skadade stålrör. Gick möblerna sönder var det bara att kasta bort dem.

Många skolor byggdes så långt ut på landsbygden att det inte fanns vägar för transporter. Byggmaterial fick då transporteras på åsnor. Två svenska designers, Björn Stillefors och Jörgen Pudeck, fick ett stipendium av SIDA för att utveckla lämpliga skolmöbler. De skulle göra en så kallad "Minor Field Study". De tog fram många olika varianter av skolmöbler, inklusive

Modell av skelett, gjord av grundskolelärare.

Niondeklass med 117 elever varav 97 syns på bilden. Trycket var enormt på undervisningen i Etiopien.

Grundskola, där läraren klistrat upp tidningar som tapeter för att slippa mörka lerväggar.

skolmöbler tillverkade av jord. Målsättningen var att få fram skolmöbler som enkelt kunde transporteras, som kunde sättas ihop utan skruv eller lösa metalleder och som klarade av ojämna golv. De lyckades över förväntan. Deras design av möbler, med bordsskivor och sittbänkar av trä och ben av armeringsjärn, blev populära även i länder i Östafrika. Några prototyper gjordes med sittbänk av betong, och i plåt. En prototyp som knappt krävde någon transport alls, mer än för en ståmall för produktionen, var för tillverkning av möbler av jord.

Stora delar av Etiopien består av högland på omkring 2,500 meters höjd över havet. Där kan det vara tämligen kallt. Nere i Danakilöknen däremot kunde det vara oerhört varmt. Utmed kusten i städerna Massawa och Assab kunde temperaturen närma sig $+50^{\circ}\text{C}$. Då behövdes stora fönsteröppningar så att vinden kunde ventilera klassrummen. Det hände att elever i väldigt heta områden svimmade under lektionerna på grund av värmen. Solen sken på de korrugerade plåttaken. Eftersom det saknades innertak så gick värmen rakt ner i klassrummen och det blev väldigt varmt. När jag föreslog att skolorna byggdes med enkla innertak av till exempel bambumattor, så protesterade lärarna. Fladdermöss bosatte sig gärna under taken om det fanns innertak. Såväl lärare som elever stod hellre ut med värmen än fladdermusstanken.

En byggnadsingenjör som arbetat i Gambella, på gränsen till Sudan, där det var varmt men mycket torrt, förflyttades till Assab. Där var det också varmt men luftfuktigheten var mycket hög. Min chef trodde han skulle klara värmen i Assab eftersom han inte haft problem att jobba i Gambella. Mannen tog in på ett litet hotell i Assab utan luftkonditionering. Luftkonditionering i Etiopien innebar att man fick ett rum med takfläkt, inte en luftkonditioneringsapparat. Det traktamente Ministeriet betalade berodde inte på verkliga kostnader. Oavsett vad ett hotellrum kostade, så fick man ett fast traktamente. Vår byggnadsingenjör valde ett billigare rum utan "luftkonditionering" för att spara pengar. Han började må dåligt i värmen och låg kvar till sängs. Han fick värmeslag och dog. När det blir mer än $+34^{\circ}\text{C}$, som är hudens temperatur, så behöver man få lite fläktande vind som hjälper till att kyla ner huden och kroppen. Att ligga kvar till sängs i ett rum med stillastående luft var precis motsatsen till vad han borde ha gjort för att må bättre.

Jörgen Pudeck och Björn Stillefors och olika skolmöbelprototyper i trä, metall och betong, plus en jordmöbel i bakgrunden (fast gjuten i betong).

Skolmöbler tillverkade av jord och därefter målade. Vid ett besök av Björn Stillefors 2006, 18 år senare, var möblerna fortfarande i bruk.

De standardritningar vi tog fram bestod av en måttfatt ritning och en förklarande text. Texten skrevs på engelska, vilket för mig verkade något konstigt. Ritningarna skulle användas av små byggmästare långt ute på landsbygden som inte kunde engelska, för att inte tala om att de knappast kunde läsa det engelska alfabetet. Efter en hel del diskussioner med mina etiopiska kollegor drev jag igenom att texten på ritningarna för grundskolorna skulle skrivas på både engelska och amharinja. Amharinja var det gemensamma språket i Etiopien. Mina kollegor var inte alls glada. Det berodde inte på att man tyckte att engelska var korrekt eller bättre än amharinja. Anledningen var att mina kollegor helt enkelt inte klarade av att översätta de engelska byggtermerna. Till slut fick jag tag på en ordbok med engelska byggtermer som översatts till amharinja på "the Building College", en byggtknisk skola som startats med svenskt bistånd. Inte ens med den ordboken var det enkelt med översättningar. Jag drev på. Mina kollegor led.

En utmaning var termiter. I vissa delar av Etiopien fanns det mycket aggressiva termiter. De satte i sig det mesta och dessutom snabbt. En skolbyggnad kunde i konsumeras inom tre år. När jag besökte en grundskola i västra delen av Etiopien, i ett lågländsområde som var ganska platt, kom vi till en skola som hade kollapsat. En kraftig virvelvind hade gått fram och väggarna gav vika. Flera barn hade skadats eftersom virvelvinden kom under lektionstid. En åttaårig grabb hade hamnat under en vägg och dött efter några dagar. Byggnaden borde ha klarat virvelvinden. En närmare undersökning visade att alla stolpar som satts ner i grunden för att stabilisera väggarna hade ätits upp av termiter jäms med grunden. Egentligen skulle stolparna klarat termiternas angrepp. Stolparna skulle ha varit tryckimpregnerade. De stolpar som använts vid den kollapsade skolan var inte tryckimpregnerade. När jag tog reda på varför de inte impregnerats visade det sig att anledningen var en ny policy från regeringen. Etiopien hade haft 15 % skog i början av 1900-talet. På grund av skogsskövling hade man nu kvar endast 4 %. För att stoppa skogsskövlingen införde regeringen förbud att transportera virke över regiongränserna. Det gjorde att de eukalyptusstolpar som skickats från regionerna till vårt kontor för tryckimpregnering, inte längre fick passera någon regiongräns. Det gick inte att flytta vår tryckimpregneringsanläggning. Det fanns inga andra anläggningar att tillgå. Därför började skolorna byggas med oimpregnerade pålar. När man testat hur olika träslag kan drabbas av termitangrepp börjar man med att sätta ner eukalyptus för att locka till sig termiter.

Sedan byter man ut eukalyptusbitarna mot det träslag man vill testa. En grund gjord med cement och betong håller fukt. Kombinationen fukt och eukalyptus blir till en festmåltid för termiter. Inte konstigt att skolan kollapsade. Jag försökte lära mer om termiter och byggande. Vid återkomsten till Sverige fick jag tillgång till flera databaser med information. Vad jag lärde blev till en liten skrift om termiter och byggande som användes några år vid internationella kurser på Lunds Universitet.

Byggmaterial och upphandling

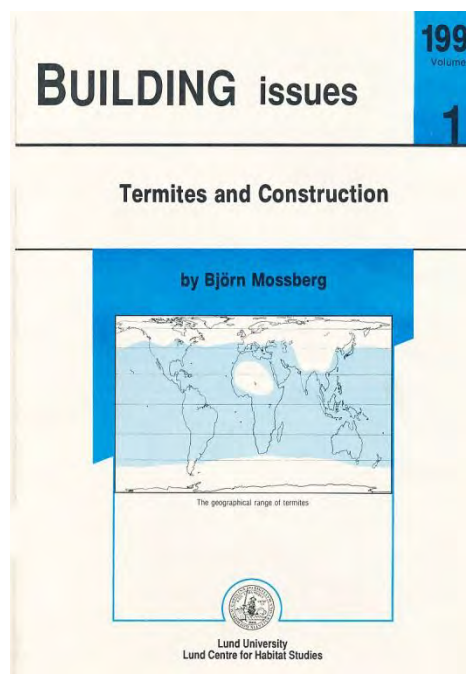
Att få tag på byggmaterial var väldigt svårt. En tysk organisation, som finansierade flera grundskolor och som jag hade mycket att göra med eftersom jag skulle godkänna deras ritningar, importerade mycket byggnadsmaterial till sina skolor. När jag förklarade för tyskarna att deras kontrakt var som en guldgruva för byggmästarna blev de mycket förnärmade.

Kommentaren berodde inte på att de betalade några överpriser. Den kom sig av att de kunde förse byggmästarna med byggmaterial så att skolorna kunde färdigställas inom kontraktstiden. Byggerna behövde inte stå still i väntan på materialet.

Bristen på byggmaterial drabbade all typ av byggnation i Etiopien. En 39-årig kollega kunde inte få tag på bostad eftersom det inte byggdes bostäder på grund av materialbristen. I stället fick han bo på ett litet hotell. Hans flickvän bodde kvar hos sina föräldrar.

Att utbudet av byggmaterial var begränsat visade sig vid byggandet av en yrkesskola. Jag hade lagt ner möda på att få en bra färgsättning på skolan. Det gällde att få bra färgkombinationer till alla fönster och dörrar då väggarna var byggda av betonghålsten som aldrig målades. All färg tillverkades av statliga fabriker. Det fanns tio olika kulörer att välja mellan. Efter en del arbete angav jag på ritningarna de färgnummer som byggmästarna skulle följa. En dag fick jag besök av vår byggnadsingenjör som övervakade byggnationen. Vi löste en rad olika frågor. När han var på väg att ge sig av sa han att ”jo förresten, byggmästaren lyckades inte få tag på de färger som angetts på ritningarna. I stället tog vi färger med närmaste färgnummer”. Sedan försvann ingenjören.

När en verkstad för tillverkning av skolmöbler skulle byggas långt från Addis, åkte jag dit för att titta på tomten och ta reda på vilka byggmaterial som fanns lokalt. Det fanns tegel men inte betonghålsten. Tegel och betonghålsten har olika skifteshöjd, vilket bestämmer vägghöjden då man vill mura med hela skift. Framförallt var det viktigt för att få rätt höjd på en stor armerad betongbalk som en stor metallport skulle hängas i. När byggnaden var klar kom jag på besök och blev något förvånad. Man hade byggt i betonghålsten, inte i tegel. Höjden på den stora

Skrift om termiter som användes på Lunds universitet.

Elever lär sig göra rep. Tofsen i huvudet är för att det skulle vara lättare för ängeln att lyfta upp barnet i himlen om det dog. Ungefär 20 % av alla barn i Etiopien dog före fem års ålder på 80-talet.

Skolstyrelsen för en grundskola på landsbygden. Mannen längst till vänster är präst. Bilden uppskattades mycket av lärarkåren på internationella skolan.

betongbalken blev mindre än jag ritat. Verkstaden hade byggts spegelvänd. Sanitets och elinstallationerna hade inte riktigt hängt med. Det som gjorde mig mest förgrymmad var att man byggt på fel tomt. Nu spelade det knappast någon roll hur förgrymmad jag än blev. Byggnaden stod där den stod och skulle så förbli. Man river knappast en byggnad i ett fattigt land även om det inte alltid blir helt rätt.

Afrikanska Utvecklingsbanken gav en kredit för byggandet av 35 gymnasieskolor. Vårt kontor var ansvariga för framtagande av ritningar och anbudsunderlag. Det blev en grannliga arbetsuppgift. Varje skola bestod av ett 15-tal byggnader. Vårt kontor gjorde alla arkitekt och konstruktionsritningar samt anbudsunderlagen. Tack vare en svensk elingenjör, Lars Ögren som efterträtt Göran Larsson, klarade vi av elinstallationsritningarna. Problemet var VVS-installationen. Ministeriet kunde inte finansiera konsulter för uppdraget. En svensk VVS-ingenjör arbetade på Hälsoministeriet. Han hjälpte till med de första ritningarna. Jag ritade därefter alla VVS-ritningarna och fick låna hans licens för att få VVS-ritningar och specifikationer godkända av EBCA. Ritningarna till de första gymnasieskolorna kontrollerades av den svenske VVS-ingenjören, men därefter blev det en ganska snabb procedur att få hans signatur på ritningarna jag gjort. Det löste många problem för mitt kontor, men det var knappast någon hållbar lösning. Så länge jag fanns kvar skulle det fungera. Min chef var mycket nöjd. Jag hade blivit till en maskin som arbetade 60 timmar i veckan och såg till att det kom fram ritningar och specifikationer i en oändlig ström.

Underlaget för varje gymnasieskola var tämligen omfattande. För sex skolor som samtidigt gavs ut på anbud handlade det om 275 ritningar och drygt 800 sidor specifikationer. När det sedan visade sig att nästan inga byggmästare skaffade anbudshandlingarna därför att det var så svårt att få tag på byggmaterial, då kändes det inte så bra. Vissa skolor planerades att byggas på platser som var så svårtillgängliga att det av den anledningen inte fanns intresserade byggmästare.

Vi kopierade alla ritningar själva och hade gott om kopieringspapper av någon obegriplig anledning. För att kopiera krävdes inte bara papper utan också rätt sorts ammoniak. Vi fick slut på ammoniak. Det fanns ammoniak att köpa hos ett företag som låg i andra änden av

Ibland löstes skolmöbelproblemet med lokala medel. Liknar lite av Romerskt slavskepp.

En del klassrum hade enbart förhöjda "bänkar" av jord att sitta på.

Addis. Vi ringde dit, frågade om vi fick köpa, vad det kostade, och så for jag dit. Jag fick tag på flera dunkar med ammoniak och gick igenom en längre process för att betala. Strax efter att jag kommit tillbaka till kontoret ringde kassören från företaget. De hade räknat fel, jag hade betalat för lite. Det handlade om ungefär femtio svenska kronor. Jag bad kassören komma till vårt kontor för att hämta pengarna. Det gick inte alls, jag var tvungen att köra dit och betala. Att köra dit tog drygt 45 minuter, hela resan skulle ta drygt två timmar. Jag hade inte tid, för mycket att göra. Det hela förträngdes i glömska i drygt en vecka. Då kom min chef och sa att jag inte hade betalat för ammoniak. Javisst sa jag, och berättade vad som hänt. Min chef berättade att företaget inte bara sålde ammoniak utan försåg Undervisningsministeriet och samtliga skolor i Etiopien med mycket olika material. Företaget hade nu, tack vare den ofullständigt betalda räkningen för ammoniak, svartlistat Undervisningsministeriet och samtliga skolor i Etiopien från att få leveranser från företaget. Kunde jag vara så vänlig och åka och betala vad vi var skyldiga! Det var bara att köra iväg och betala.

Ett tag var vårt kontor helt paralyserat för tillverkaren av skrivmaskinspapper fick inte tillräckligt betalt för att täcka sina kostnader. Staten hade satt ett för lågt pris på skrivmaskinspapper. Då blev det inga leveranser av papper till vårt kontor. Det var ganska vanligt att de statligt satta priserna ställde till med problem. Att vi till exempel inte fick tag på nilaborre i Addis berodde på att fiskarna fick så dåligt betalt för sin fångst att de inte ville fiska. Statligt satta priser var inte speciellt funktionellt.

All text till anbudshandlingar skrevs på stenciler och kopierades i 30 exemplar. I början var det ett flertal kvinnor som satt vid skrivmaskiner och skrev. Anbudsunderlagen skrevs på engelska. Det förde med sig ett stort antal rättelser på varje stencil. De som skrev hade större vana vid att skriva på skrivmaskiner för amharinja med deras nästan 300 olika tecken. Stencilerna såg minst sagt konstiga ut när de var färdiga på grund av alla rättelser. Ministeriet fick en svensk konsult, Ko-Chi Tung, som arbetade med utveckling av ministeriets datorer. Han gav mig idén att använda en dator för att ta fram anbudsunderlagen. Innehållet i underlagen var ungefär detsamma. Många sidor var så lika att man endast behövde byta ut namnet på skolan som skulle byggas. Vi skaffade en dator plus en skrivare. Datorn var en laptop med en hårddisk på en megabyte, men det gick inte att spara något på hårddisken. Varje gång datorn sattes på måste skrivprogrammet Wordstar laddas ner. All data sparades på lösa

Klassrum med trämöbler som lätt gick sönder. Väggarna skall täckas med lera.

Ibland användes skolans väggar för illustrationer. Det gällde att ta vara på alla möjligheter.

disketter. Jag visade en av ritarna, en man som var rörelsehindrad och endast kunde gå med hjälp av kryckor, hur datorn och skrivaren fungerade. Sedan skötte han alla utskrifter. För att stencilerna skulle fungera var varje rad tvungen att skrivas fem gånger för att få tillräckligt genomslag. Efter var femte stencil var man tvungen att ta ut skrivhuvudet och göra rent från allt stencilvax. Min rörelsehindrade kollega var perfekt att sköta datorn och skrivaren. Han var inte lika mobil som de andra ritarna som gärna ägnade tid åt andra göromål och då och då vandrade över till vår kafeteria. Dessutom innebar det en viss status att vara ansvarig för kontorets enda datamaskin. Mannen verkade mycket nöjd.

Betonghålstensmaskinen

Varje fältresa inleddes med att besöka regionskolekontoren. När man kom från Ministeriet tillhörde det god ton att starta resan med ett besök hos den som var ansvarig för skolorna i regionen, d.v.s. regionskolschefen. Vid ett besök i staden Dessie, som ligger i Wolloregionen, bad mig regionskolschefen att göra ett besök på det lärarinstitut som fanns i staden. ”De lär ha en betonghålstensmaskin”, sa han, ”och jag vore mycket tacksam om Du kunde åka dit och inspektera maskinen och se om den fungerar. Vi behöver låna den till flera projekt, bland annat för att bygga den fabrik för tillverkning av skolmöbler som Du ritat”. Det var stora problem att få tag på betonghålssten i regionen. Dessutom blev kvaliteten bättre när man tillverkar blocken själv. Och det blir billigare. Jag lovade göra ett besök på institutet och tala med rektorn.

”Jovisst har vi en betonghålstensmaskin, den står i vårt förråd” sa rektorn när vi träffades. ”Kom med så skall jag visa den. Vi vet inte hur den fungerar” tillfogade han.

Det lät lovande att skolan hade en maskin. Det blev ännu bättre när mannen med nyckeln till förrådet gick att få tag på. Dörren öppnades. Vi gick in och direktören förklarade med en svepande gest mot en stor fyrkantig sak på golvet, att ”här står betonghålstensmaskinen men som Du ser har vi inte kopplat in den”. Direktören tog tag i en tjock elkabel som kom ut från den fyrkantiga tingesten. Han höll upp den spretande änden av kabeln för att understryka sitt påstående.

Skola byggd intill termitstack. Termitjord är hård då termiterna blandar jorden med limämnen de utsöndrar när de äter gräs och trämaterial.

Affär i smugglarbyn Paradiso på väg mot Assab. Väggarna är utbankade asfalttunnor från asfalteringen av vägen till Assab.

Jag sa först inte så mycket, utan funderade på hur jag skulle förklara vad det var de hade i sitt förråd. Den fyrkantiga lådan på golvet var ingen betonghålsstensmaskin. Det var en brännugn för stengods. Många år tidigare hade jag drejat keramik och jag kände till märket på ugnen. Det var en fin ugn, splitter ny.

”Det här är ingen betonghålsstensmaskin, det är en keramisk brännugn” förklarade jag.

”Jasså, vad använder man en sådan till”? frågade direktören.

”Man kan använda den till att bränna stengods i. Eller varför inte porslin. Ni skulle kunna använda den för tillverkning av tallrikar till er matsal. Ni har ju 500 elever som skall ha mat varje dag”, förklarade jag.

Direktören blev glatt överraskad av dessa ord. Det var mycket bättre för skolan att få tallrikar än betonghålssten. Man hade ändå inte tänkt bygga till något nytt. Han berättade att brännugnen stått i förrådet i flera år utan att användas. Ingen visste hur man skulle använda den och de hade inga behov av att bygga någo..

Jag tackade för mig och åkte till regionskolschefen och berättade det negativa resultatet. Samma kväll satt jag i lobbyn på mitt hotell och drack öl tillsammans med en svensk. Han var stationerad på orten och arbetade inom ett stort landsbygdsutvecklingsprojekt finansierat av SIDA. När han fick höra om ”betonghålsstensmaskinen” tyckte han att den borde komma till användning. Det var ju tråkigt att brännugnen bara stod i ett förråd år efter år. Något borde göras, men just då kom vi inte på någon bra idé.

Några månader senare fick jag reda på att mannen pratat med en annan svensk som arbetade i det stora projektet. Mannens medföljande hustru ville ha något att göra. Hon kände till hur man brände keramik och tog kontakt med institutet. Hon såg till att brännugnen installerades, och startade undervisning för lärarna i hur man bränner keramik. Ugnen kom till slut till användning. Jag vet att den fungerade under flera år efter mitt besök.

När jag återkom till Ministeriet ställde jag frågan hur det kunde komma sig att saker skickades ut till skolorna utan någon som helst förklaring, och där mottagarna och nyttjarna inte hade en susning om vad det var som de hade fått, något jag upplevt vid flera tillfällen. På ett annat institut hade en rektor tagit mig till ett förråd där det fanns en speciell maskin att träna i. Ingen

Skolflickor gör hemläxan. "Lådan" togs fram av Björn och Jörgen som skolväska. Locket var svartmålat och gick att skriva på med krita.

Karta över Etiopien med ortnamn skrivna på Amharinja. Alfabetet innehöll närmare 300 tecken och är fonetiskt.

visste hur den skulle sättas ihop, eller hur den skulle användas. Det enda som gav en liten anvisning om att det nog var bra att veta hur den skulle användas var en liten lapp där det stod "Får endast användas av utbildad personal då felaktigt bruk kan leda till allvarliga skador"! Trots att jag tog bilder av utrustningen och visade för en amerikansk gymnastiklärare lyckades jag aldrig få reda på vad det var för en maskin. Men den var visst till för kroppsträning av något slag.

Som svar på varför så mycket konstig utrustning skickades ut till skolorna i landet fick jag följande förklaring av en högt uppsatt inom Ministeriet:

"Uppe på den avdelning på Ministeriet där man gör upp läroplaner sitter personal som utbildats utomlands. De bestämmer vilken utrustning som skall användas och de gör upp listor på vad som skall upphandlas och skickas ut. Utrustningen blir enligt vad de fått lära sig utomlands skall vara behövlig för en viss sorts utbildning. Inte heller skall man glömma att det det bland dem som gör upphandlingsunderlaget finns en tanke om att vi inte skall vara sämre i vårt land än vad de är utomlands. Ofta inlemmas utrustningslistorna i projektförslag som finansieras genom bistånd.

De som sitter här i Addis har liten eller ingen kontakt med skolorna ute i landet. Kommunikationsproblemen är ibland oöverstigligen. De får sällan eller aldrig reda på om utrustningen som skickas kommer till användning eller fungerar. Utrustningslistorna skrivs som sagt in i ett projektförslag som omfattar byggnation av en eller flera skolor. Hela projektet granskas och godkänns av biståndsgivaren. Biståndsgivarna godkänner normalt all utrustning om den överensstämmer med vad de själva är vana vid i sitt hemland. Utrustningslistan för skolan i Dessie var inte speciell på något sätt för de personer som gjorde upp listan här på Ministeriet, liksom för representanterna från biståndsorganisationen som godkände projektförslaget". Alla gjorde liksom rätt. Ändå blev det fel.

Det var i alla fall en förklaring, men nog kunde man bli förvånad ibland. Som när jag träffade rektorn på en skola som hade fått ny utrustning. Hans skola hade ändrats till en polyteknisk skola. Rektorn klagade över bänkarna som skickats från Addis. De var så svåra att skriva på, sa han, för de hade ett stort hål i mitten. Ingen hade berättat för honom att bänkarna var avsedda för kemisalen. I hålen skulle det sitta vaskar.

Med lite påhittighet var det lätt att göra en glob.

Grundskoleutbildning med trädgårdsskötsel.

Bistånd från Sovietunionen

Sovietunionen gav bistånd till Etiopiens undervisningssektor i form av krediter. Ett avtal ingicks om stöd till sex jordbruksskolor som försågs med utrustning och lärare från Sovietunionen. Ministeriet hade mycket problem med krediten man fick. När de ville få reda på hur mycket man använt och hur mycket som återstod av krediten för att kunna bestämma hur de resterande pengarna skulle användas, fick man aldrig svar. Flera av maskinerna som skulle installeras på skolorna jag ritade saknade information om hur fundamenten skulle se ut. Jag hade flera samtal med den på ministeriet som hade kontakt med ryssarna. Den mannen var mycket frustrerad. Vid flera tillfällen bad jag honom kontakta ryssarna för information om maskinerna, men det hjälpte ju inte. Bara tystnad. Så kom en större delegation ledd av Sovietunionens ambassadör på besök till en av skolorna. Det var strax innan skolan var färdig och de utländska lärarna skulle komma. Jag sa till en av ambassadens representanter att jag behövde få information om maskinfundamenten annars skulle skolan inte vara klar när lärarna kom. Svaret jag fick var att ”en del av maskinerna är nya och behöver inte några speciella fundament”. Det som skickades till Etiopien var nymålade och begagnade maskiner.

Från Sovietunionen fick SCMS en liten bensindriven tipplastbil. När jag sa till min chef att bilen knappast hade mer kapacitet än en skottkärra svarade han att ”en skottkärra är mycket bättre”. Min chef hade haft problem med ”gåvan”. Lastbilen måste köras från Assab till Addis, en sträcka på 100 mil. Bilen drog en liter bensin per kilometer, en kostnad SCMS fick stå för. Bensinkonsumtionen var enormt hög för alla fordon som kom från Sovietunionen. Deras stora fyrhjulsdrivna fordon för distribution av mat när det rådde svält användes sällan på grund av hög bränsleförbrukning. Eftersom Etiopien tvingades importera alla drivmedel så påverkade det landets ekonomi. Ibland infördes bensinransonering. Privatbilister fick tanka 8 liter per dag. Vi hjälpte internationella skolor med vår ranson eftersom deras skolbuss bara fick tanka 25 liter bensin per vecka.

Vid flera tillfällen träffade jag lärarna från Sovietunionen. Vid ett besök i staden Dilla, ungefär 50 mil söder om Addis, tog jag med Annette och Erik och vi åkte i vår egen bil. På vägen ner fick vi punktering och hittade en däckreparatör. Reparatören tog ut slangen. Punkteringen var i själva verket en tio centimeter lång reva. Till min förvåning tog mannen fram nål och tråd och

Korgförsäljning nära Bahir Dahr. Korgarna är vanliga att förvara mat i vid resor.

På väg till marknaden med en säck teff, sädsslaget som används till att göra injera.

sydde ihop revan. Därefter satte han på en stor lapp. Den lagningen fungerade i många år. Slanglösa däck fanns inte i Etiopien.

Vi tog in på ett litet hotell i Dilla. Klockan tre på natten vaknade jag av skottlossning från stadens centrum. Sedan började kyrkklockorna ringa. När jag tittade ut genom vårt fönster såg jag människor springa in mot centrum. Det verkade konstigt för det rådde utgångsförbud. När jag gick ut från vårt rum för att se vad som var på gång, visade det sig att det brann i centrum. Skottlossningen och kyrkklockorna var stadens brandlarm. Dagen efter gick vi till brandplatsen. Två hus hade brunnit ner. De hus som var byggda vägg i vägg hade klarat sig helt. Brandförsvaret hade varit mycket effektivt.

De ryska lärarna blev mycket glada över att få besök. Alla lärare var män. Deras fruar ordnade en god lunch. En av lärarna förklarade att de var väldigt glada över att få besök, men tyvärr kunde de inte bjuda på vodka. ”Gorbatjov” utbrast en annan lärare, som förklaring till vodkabristen. På grund av Gorbatjovs försök att minska alkoholkonsumtionen hemma i Sovietunionen så fick lärarna i Dilla inte någon vodka hemifrån. Gorbatjovs alkoholpolicy slog hårt mot sovietmedborgarna även ute på landsbygden i Etiopien.

Grinden

Det kunde vara lite stökigt på kontoret ibland, och ganska jäktigt. Kanske var det lite extra stökigt eftersom jag satt i ett stort rum tillsammans med tio andra personer. Kommer just inte ihåg vilket projekt jag arbetade med, men det måste varit viktigt, det var bråttom och jag var helt fokuserad på det jag hade för handen. Då kommer det fram en man och frågar:

”Herr Mossberg, hur stor skall grinden till skolan i Bure vara?”

”Grinden”?

”Jo, enligt ritningarna skall det finnas två grindar och den ena är redan byggd. Nu behöver jag veta hur stor den andra grinden skall vara för den finns inte med i specifikationen”.

”Hur stor blev den första grinden då?”

”Enligt specifikationen skulle den vara fem meter bred så vi gjorde den fem meter bred”.

"Ambulans" på väg med sjuk person till närmaste klinik.

Abakus, enkel räkneverktyg gjord av ståltråd och kapsyler.

"Jamen, gör den andra grinden lika bred".

"OK", sa mannen, men efter lite tvekan frågade han "Ni tror inte det räcker med fyra meter"?

"OK. Gör den fyra meter bred, det blir nog bra".

Mannen verkade nöjd när han försvann och jag kunde återgå till projektet jag höll på med. Det måste ha varit något mycket viktigt som krävde stor koncentration. Jag var glad att ha blivit av med den störande mannen.

Fyra år senare besökte jag skolan i Bure. Det var en av de jordbruksskolor som fått utrustning och försetts med lärare från Sovietunionen. Skolan utbildade mekaniker och andra yrkesgrupper inom jordbruket. Rektorn tog mig med på en rundvandring. I en av lokalerna träffade vi en av de utländska lärarna. Följande konversation utspelade sig:

"Goddag, jag är arkitekt från Undervisningsministeriet".

"God dag, kamrat".

"Jo, jag undrar hur det går med skolan, om allt är bra med byggnaderna och allt fungerar som det skall"?

"Det är bara fint, jag trivs utmärkt, kamrat. Det är jättebra här, kamrat".

"Det var roligt att höra. Och allt fungerar bra med byggnaderna"?

"?????"

"Jo, det är viktigt att få reda på att allt fungerar som det skall och att ni inte har några problem. Vi skall rita fler skolor. Då är det bra att få reda på om det finns något som behöver ändras när nya skolor byggs, så att vi inte upprepar misstag".

"Ja, det är klart "kom det efter lite tvekan" vi har lite problem med att fönstren är för stora och går sönder".

"Fönstren"? "hur kommer det sig att de går sönder".

"Fåglarna flyger genom dem, kamrat".

En av de "ryska" yrkesskolorna, byggd i Dire Dawa.

Yrkesskolan i Bure med traktorer från Sovietunionen.

”Oj då, jo jag håller med om att fönstren är för stora. Egentligen skulle de ha försetts med spröjsar, men spröjsarna tog slut när fönstren skulle tillverkas. Det är ju inte så lätt att få tag på byggmaterial här i landet. Har ni några andra problem?”

”Vi har inget vatten”.

”Men då kan ni ju inte använda alla maskinerna! Hur kommer det sig att ni inte har vatten? Enligt ritningarna och specifikationerna ingick det i byggkontraktet?”

”Byggmästaren är inte klar än, fast han lämnade bygget för drygt två år sedan” berättade rektorn. ”Det är lite problematiskt eftersom byggmästaren inte kan lämna över byggnaderna innan han är klar med vatteninstallationen. Och innan överlämnandet kan vi inte få någon underhållsbudget. Det är därför vi inte kunnat reparera de trasiga fönstren”.

”Jaha ja, det var ju inte så bra. Finns det något annat som ni vill berätta?”

”Jo, den elektriska installationen. Vi behöver flera elektriska uttag och ljusknappar samt 3-fas installation i två av undervisningslokalerna, kamrat”, sa läraren.

”Det var ju tråkigt att elinstallationen inte blev bra” sa jag.

Anledningen till problemen med elinstallationen visste jag alltför väl. Det hade varit ”kamrater” från Sovietunionen på mitt kontor innan jag kom. De hade gjort en massa ritningar för skolan i Bure och de fem andra jordbruksskolorna, inklusive elinstallationsritningar. Men när de ritade elinstallationen följde de sovietisk standard inklusive elsymboler. Det fanns en symbolförteckning, så egentligen borde det fungerat och inte ställa till problem att förstå för en etiopisk elingenjör. Elinstallationsritningarna måste göras om till etiopisk standard för att bli godkända och kunna användas som anbudsunderlag för byggandet av skolan. Vi hade inga elingenjörer på SCMS vid det tillfället. Jag fick vända mig till en annan myndighet, men elingenjören jag träffade där sa att han inte förstod sig på de sovietiska ritningarna. Trots att jag visade hur dimensioner på kablar angetts på ritningarna och den medföljande symbolbeteckningen gjorde elingenjören en elinstallationsritning efter eget tycke. Eftersom elingenjören även var den som skulle godkänna designen så fanns det inte så mycket att göra. Att påpeka felaktigheter i hans design var knappast aktuellt. Det var anledningen till att elinstallationen inte blev, så att säga, optimal.

Barn som vaktar boskap, en vanlig syn.

Barn som gör rent fisknät, Awassa-sjön.

”Jo”, fortsatte läraren, ”vi hade ett litet problem med den asfalterade gården vid skjulen där vi har ställt upp alla våra maskiner, kamrat. Vi var tvungna att bygga ett separat skjul för bandtraktorerna eftersom asfalten förstörs när man kör med bandtraktor”. Även detta förstod jag alltför väl anledningen till. När man ritat en skola måste man skriva specifikationer på alla material och ange kvantiteter i anbudshandlingarna. Arkitekter och ingenjörer ritat men specifikationerna görs av andra. Ibland existerar det täta skott mellan de olika yrkesgrupperna. Personen som skrev specifikationen om asfalteringen av gårdsplanen tyckte det var fint med asfalt. För en del projekt hade jag lyckats få hans specifikationer ändrade men ibland blev det en miss. Att det fanns bandtraktorer i maskinparken kände han kanske inte till. Eller också brydde han sig inte. Och så var det ju betydligt finare med asfalt än en gårdsplan av grus.

”Ja”, sa jag med en liten suck, ”det var ju en miss med asfalten. Men det har ni ju löst på ett bra sätt. I övrigt hoppas jag att allt är bra”.

”Jo, kamrat, allt är bra. Fast vi har ett litet problem med grinden”.

”Grinden”?

”Jo, kamrat, det finns ju två grindar, men den breda grinden är byggd på snedden över vägen. Den andra grinden är bara fyra meter bred. Vi får inte ut skördetröskorna. Annars är allt bra, kamrat”.

Konsulten

Ministeriet hade fått pengar av en biståndsgivare för att bygga ett kemikalieförråd. Man skulle köpa in stora förpackningar av kemikalier till landets gymnasieskolor. Kemikalierna skulle packas om i förrådet till mer hanterliga mängder innan de skickades ut till skolorna.

Byggnaden var nästan klar när Ministeriet begärde att en konsult skulle komma för att se vad man kunde göra med avfallet från kemikalieförrådet. Man ville skaffa en förbränningsugn, vilket gav mig som ritat byggnaden anledning att ge en del kommentarer. Brännugnar för kemikalier är ofta dyra och komplicerade. Ministeriet beslöt sig för att anlita en konsult. Konsulten kunde också ta fram arbetsbeskrivningar för dem som skulle arbeta i förrådet, samt göra upp ett utbildningsprogram i säkerhetsskydd som personalen skulle få gå.

Byggande av gemensamhetshus. Skolor hade aldrig tak av halm utan av korrugerad plåt.

Klassrum med vitkalkade väggar för att göra det ljusare inomhus.

En framställan gjordes till biståndsgivaren, som omedelbart godkände förslaget och skickade en konsult. Konsulten var helt oerfaren av arbete i u-land. Han hade aldrig tidigare satt sin fot på den afrikanska kontinenten.

Att konsulten hade mycket kompetens var handläggaren hos biståndsgivaren väl medveten om, de var ju landsmän. När Konsulten anlände installerades han på ett av stadens finare hotell. Drygt två månader skulle han bo där så det gällde att ha det bekvämt.

Konsulten mottogs med allra största respekt av ministeriet. All känner ju till att Konsulter vet och har svar på allt. Etiopiens gästfrihet ville man gärna visa eftersom det var mannens första besök. Konsulten å sin sida insöp alla intryck med stora ögon och utfällda öron och gjorde godhjärtade försök att förstå att allting inte fungerade som i hans hemland. Att få en fotokopia var svårt. Att få en skrivmaskinskunnig att skriva ut en kort rapport utan stavfel var i stort sett omöjligt. Och så var det det där med Ministeriets toaletter som krävde viss flexibilitet!

Första gången vi träffades berättade jag om tankegångarna kring kemikalieförrådet och vad som hittills hade gjorts. Han fick ritningar på byggnaden för han ville studera planlösningen för att se vilka rum som skulle användas till vad. Det blev ett kort möte och mannen försvann med en bunt ritningar under armen. Några veckor senare träffades vi igen. Han hade gått igenom listan av kemikalier som skulle inköpas, samt talat med den person som skulle bli ansvarig för förrådet. Bägge kom för att diskutera vad som behövde göras med byggnaden.

”Jag har gått igenom de olika förråden och de stämmer inte riktigt överens med behoven”, började konsulten. ”De flesta förråden behöver bara byta namn, men vissa ombyggnader behövs. Bland annat måste ett av förråden vara brandsäkert”. Det borde inte vara några problem då väggar och golv var av betong eller betonghålssten. Däremot skulle det bli lite problematiskt beträffande innertaket, som bestod av spånskivor. Det fanns inte så mycket annat material att tillgå i Etiopien.

”Man kan ju importera” föreslog konsulten, men såväl Etiopiern som jag avslag förslaget eftersom import tog mycket lång tid och var ytterst kostsamt. I stället föreslog jag att man använde asbestos eftersom det användes inom byggbranschen i Etiopien. Konsultens ögon vidgades när han hörde ordet ”asbestos”. Han tänkte i några sekunder innan han sa ”Det finns vissa akademiska personer hos biståndsgivaren som kommer att läsa min rapport och de

Flytt av tak. Det gällde att ta vara på så mycket som möjligt. Arbetskraft fanns det gott om.

Det var inte ovanligt att se människor springa långa sträckor, speciellt på högländet.

godkänner inte asbestos”! ”Är asbestos farligt” frågade etiopiern förvånat. Vi förklarade för honom att asbestos var förbjudet i våra hemländer och anledningen till förbudet.

”Tänk”, sa Etiopiern, ”jag har arbetat med kemikalier i drygt 20 års tid, men det är inte förrän nu som jag riktigt förstått hur farliga kemikalier kan vara, tack vare vår konsult. Jag undrar verkligen hur jag kommer att må om ett par år”!

Vi kom faktiskt överens om att använda asbestos efter att jag påpekat att vi använde asbestos som takmaterial till skolor som biståndsgivaren finansierade. Förutsättningen var att de skulle målas efter uppsättandet, och att arbetarna använde skyddsmasker. Det gick att ordna.

Ventilationen diskuterades länge. ”Det behövs mekanisk ventilation” sa konsulten. Konsulten var mycket bestämd och att protestera var inte lönt. Hela ventilationsinstallationen krävde import, det skulle inte gå att få tag på reservdelar. Det skulle vara svårt att få tag på personal som kunde göra installationen. När allt var klart skulle det antagligen bli problem med underhållet. Ministeriets fyrvåningshus hade en hiss som aldrig fungerade under de sju år jag arbetade i Etiopien. Dessutom skulle en ventilationsanläggning innebära att vi fick riva det färdiga undertaket i så gott som hela byggnaden.

Brandförsvaret var nästa fråga. Sprinklersystem uteslöts omedelbart, för de flesta kemikalier kan man inte bespruta med vatten. Kontakt togs med stadens brandförsvaret. Att få svar på våra frågor var inte lätt. Det fanns inte lagar som reglerade hur ett brandskydd skulle utformas. Brandposter fick sättas upp, men det rådde viss tvekan inom brandkåren var de skulle placeras. Kanske berodde det på svårigheten att förstå ritningarna av området kring byggnaden. Typ av brandsläckare diskuterades. Brandkåren gav förslag på lämpliga placeringar, vilket skedde efter ett för mig svårförståeligt godtycke. Inte heller fick jag klarhet i vem som skulle kontrollera att brandsläckarna fungerade, eller var man kunde köpa brandsläckare, eller vart man kunde vända sig för att få dem fyllda och testade efter ett användande.

Innan konsulten reste hem kom han med en preliminär rapport som vi diskuterade på Ministeriet. I rapporten fanns ventilationssystemet med. Byggnaden hade, som den då stod

Ridande kvinnor, södra Etiopien.

Män på Etiopiska höglandet.

med färdigmålade väggar och tak och färdig el- och VVs-installation, kostat ca 400,000:- kronor. Kostnaden för ett ventilationssystem beräknades enligt konsulten kosta ca 200,000:- kronor. Det visade sig två år senare när beställningen väl gjordes att det skulle gå på 800,000:- kronor. All material skulle vara syrafast p.g.a. de eventuella gaser som kanske kunde komma från förråden. Dessutom var det dyrt att skicka ut installatörerna. De kom från England.

I rapporten fastslog konsulten att någon förbränningsugn inte var nödvändig för eventuella kemikalieavfall. Trots allt var det bara tal om omförpackning av kemikalier, vilket knappast skulle föranleda något avfall. Däremot, konstaterade konsulten, var det ju ett problem med vad som hände med kemikalierna ute på landets skolor. Då blev det avfall som måste omhändertagas. Konsulten förslög att avfallet skulle samlas upp i enliters glasflaskor. Dessa skulle sedan placeras i en tunna, där man fyllde betong mellan lagren av flaskor. Tunnorna skulle, när de var fulla, transporteras till Addis Ababa där de skulle omhändertagas och eventuellt ”kunna lämpas av i ett gammalt gruvhål” som det stod i rapporten. Detta väckte en del frågor på Ministeriet. Skolorna på landsbygden hade ingen tillgång till glasflaskor eller tunnor. Faktum var att vare sig skolorna eller Ministeriet hade pengar till cement till betong. Man hade inte ens pengar avsatta till vanligt underhåll av skolorna. Transporter var ett oerhört problem. Bara att få ut böcker till landets skolor innebar stora utmaningar. Ibland skickades skolböcker ut med tipplastbil, ibland med åsnor eller kameler, eller med vad som helst. Gruvorna rådde det också brist på, oavsett om de var i bruk eller ej.

Ministeriet tackade konsulten för hans expertarbete med att förbättra Ministeriets blivande kemikalieförråd. Man pratade också om den stora tacksamhet man kände gentemot biståndsgivaren. Att man fått en preliminär rapport var mycket positivt. De flesta konsulter lämnade landet utan att lämna efter sig någon rapport. Ministeriet var van vid att få löften från konsulter att de snart skulle skicka sina rapporter. Sådana rapporter tycktes ha stora problem med postgången. I vissa fall kom de först efter något år. Ministeriet hoppades därför att den slutliga rapporten skulle klara postgången, eftersom det var bråttom med färdigställandet av byggnaden. Kemikalierna var redan beställda och var på väg.

Konsulten tackade för all hjälp han fått från Ministeriet och förstod att de gjort allt de kunnat för att underlätta hans arbete. Så var mötet slut, alla skakade hand med konsulten som var den

Människor på väg till en lokal marknad. Marknaderna var viktiga för att köpa och sälja varor och för social kontakt.

Ibland fanns det marknadsstånd, men långt ifrån alltid. De flesta besökarna kom till fots för det var långt ifrån alla som hade häst.

som först reste sig för att gå. När han kom fram till dörren tvekade han lite grann, vände sig om, bockade och sa ”Tack. Jag har fått lära mig mycket”! Sen var han borta.

Andra arbetsuppgifter

Undervisningsministeriet besöktes av en rad olika delegationer, bland annat svenska sådana. Några svenska riksdagsmän besökte ministeriet för att få information om det svenska stödet till undervisningssektorn. Delegationen bestod av ett halvt dussin personer som mottogs av ministern plus flera av cheferna på ministeriet. Ministern höll en längre föreläsning och visade en utställning om de framsteg revolutionen lyckats åstadkomma. Det tog ungefär 45 minuter. Därefter visade jag diabilder av skolor och skolbyggnadsprogrammet. Min presentation tog kanske fem minuter, vilket uppskattades av besökarna. Ett halvår senare kom vår biståndsminister, Lena Hjelm-Wallén, på besök. Ambassaden frågade ministeriet om jag kunde visa henne diabilder av skolor. Hon skulle besöka en enhet som tillverkade skolmaterial och tryckte skolböcker i en press finansierad av SIDA. Mötet skulle äga rum en lördag klockan tio. Först skulle Lena Hjelm-Wallén träffa landets ledare Mengistu. Deras möte blev försenat. Hon anlände först klockan kvart i tolv. Chefen för enheten ändrade då programmet och drog iväg biståndsministern till tryckpressen. Han ville att hon skulle se hur den fungerade innan arbetarna slutade och gick hem klockan tolv eftersom det var lördag. Strax efter tolv kom de två upp till lokalen där jag skulle visa bilder. Rummet var fullt med folk. Projektorlampan blinkade till när satte på projektorn. Det var bara att byta till en ny lampa, jag hade fler. Den andra lampan blinkade också till. Likadant med den tredje lampan. Det blev ingen diabildsvisning för ministern. Mannen som tagit ministern till tryckpressen sa ”herr Mossberg, nästa gång behöver ni nog se över er utrustning bättre”. Men det var han som var skuld till att det inte gick att visa diabilder. När tryckpressen stängdes av och många arbetsplatser i närheten slutade för dagen, så blev det en spänningstopp i ledningarna. Det klarade inte projektorlamporna. I stället fick jag berätta om skolbyggnadsprogrammet.

Spänningen i ledningsnätet i Addis varierade mellan 130 och 300 V. Antagligen hade vi haft närmare 300 V i ledningen när jag försökte visa diabilderna. Många hushåll i Addis drabbades av hög spänning. Vi fick ofta byta lampor hemma. Det stora sjukhuset Black Lion Hospital

Kvinnor och en man vid Omofloden.

Afar med kamel, Danakilöknen.

hade stora problem att kalibrera sofistikerad sjukvårdsutrustning. En del hushåll blev av med sina TV-apparater pga volt-toppar, något vi klarade oss från eftersom vi inte hade någon TV.

Min chef bad mig rita en kyrka till församlingen han tillhörde i Addis Ababa. Jag fick träffa kyrkokommitteén men inte prästen för ”då skulle det bli för dyrt” enligt min chef. Ritningarna blev klara alldeles innan vi lämnade Etiopien. Vid ett besök ett år senare som konsult för Världsbanken fick jag se hur bygget hade påbörjats. Det satt ett halvt dussin stenhuggare och högg fasadsten med stor precision. Fasadstenarna var så skickligt huggna att det inte gick att få in ett knivblad i fogarna. Man kan fundera kring att församlingen la så mycket pengar på att bygga en kyrka, med tanke på fattigdomen. Men religion är ett viktigt inslag i länder där det råder krig och fattigdom och folk har det svårt.

Svenska ambassaden hade fått en del hotbrev gällande en byggnad i en nationalpark i Bale-regionen, Dincho lodge. Några svenska botanister hade besökt Dincho lodge några år tidigare och samlat växter. Växterna torkades i små torkugnar som drevs med gas. En dag när botanisterna var ute och plockade växter och personalen på Dincho lodge hade lämnat sin arbetsplats eftersom det var marknadsdag i byn, så brann Dincho lodge ner. Något hade blivit fel med torkugnarna. Stor katastrof. Dincho lodge var ett favoritställe för landets ledare Mengistu. Såväl personal som de svenska botanisterna sattes i fängsligt förvar. När ambassaden framförde oro över att de svenska forskarna fängslats så svarade en etiopier att ”de svenska forskarna fick bara tre dagars fängelse. Etiopierna fick sex månader”.

Branden blev en belastning för Sverige. Till slut fick man fram pengar för återuppbyggnaden. SIDA-chefen frågade om jag kunde sköta jobbet. Tillsammans med en annan svensk, Lars Ögren som också arbetade på SCMS, ordnade vi ritningar och inköp av byggnadsmaterial som skeppades från Sverige. Vi turades om att resa till byggplatsen för att övervaka återuppbyggnaden, fast Lars gjorde det mesta jobbet. I stort sett all byggnadsmaterial kom från Sverige. Det hade sina sidor. En dag ringde byggmästaren. Han behövde mer tinner till färgen. Då förstod vi att byggmästaren aldrig sett tixotrop färg som är som gelé tills man rör om.

Jag kom aldrig med till invigningen. Det berodde på en tysk organisation som bett mig följa med till Mekele i Tigray-regionen för att titta på en skola. Vi flög Herkulesplan dit för det fanns inte längre reguljärt flyg från Addis till Mekele. Herkulesplanen användes för transport av nödhjälp. Jag följde med till Mekele under förutsättning att jag kunde flyga tillbaka till

Etiopiska ortodoxa präster firar Timkat. Ungefär 46 % av befolkningen är ortodoxa kristna.

Timkat, som infaller kring 20 januari, firas för att minnas den dag Jesus döptes.

Addis dagen efter eftersom jag och familjen skulle till invigningen av Dincho lodge. Besöket i Mekele gick som planerat, med undantag för hemresan. Jag satt från tidig morgon på dagen för avresan ute på Mekeles flygplats utan att det kom något Herkulesplan. Det fanns ingen att fråga, det fanns inga tidtabeller. Det enda som fanns var en tom byggnad med en bänk. Jag satt hela dagen och väntade. Platsen påminde närmast om en förtorkad öken. Det var varmt och dammigt och mycket torrt. Intill den civila flygplatsen fanns ett militärt flygfält. Där var det ganska livligt. Jag hörde och såg hur etiopiska soldater marscherade upp till stora militärhelikoptrar. De sjöng kampsånger inför den väntande striden. Helikoptrarna flög iväg mot fronten. Det hela var tämligen deprimerande. Min familj befann sig på flygplatsen i Addis Ababa och väntade på att jag skulle komma hem. Inte heller de kunde få någon information. De väntade hela dagen. Att försöka ringa var omöjligt.

På eftermiddagen dök så tyskarna upp på flygplatsen och blev något stressade. De visste att jag rest med under förutsättning att komma hem i tid. I stället fick jag följa med i ett plan till Asmara. Under flygningen till Asmara tillbringade jag en del tid hos de amerikanska piloterna. Det syntes att flera av instrumenten inte gav några utslag i Herkulesplanet, men som piloten sa så förtroendeingivande, ”de där instrumenten behövs egentligen inte”.

Tyskarna tog mig med på en briefing för nyanlända piloter. Piloterna informerades om vilka områden som var problematiska ur säkerhetssynpunkt. De fick instruktioner att cirkla runt vissa flygplatser för att komma så högt upp att kulor inte kunde nå planen innan de flög till sin destination. Det tog en dryg timma av briefing för att gå igenom alla säkerhetsföreskrifter. Nästa dag kunde jag ta reguljärflyg från Asmara till Addis.

Efter några år i Addis blev jag ombedd att vara med i en arkitektjury. Juryn skulle bedöma förslag till utformningen av en ny kontorsbyggnad till Etiopiens statliga försäkringsbolag. SIDA-kontoret och min chef på SCMS godkände att jag var med i juryn. Vi var sju jurymedlemmar och träffades första gången i ett rum där alla inlämnade förslag presenterades med ritningar och modeller. De inlämnade förslagen studerades noggrant. Det var tydligt vilket förslag som var mest attraktivt för juryn. Därefter började vi med att bestämma bedömningskriterierna. Lite konstig tågordning kanske. Man bör ha klart för sig vilka

Dincho lodge innan återuppbyggnaden. Huset ligger vid Bale nationalpark som är belägen på i genomsnitt 3,000 meters höjd.

Landskapet runt Dincho. Långt bort i bakgrunden skymtar en 4,000 meter hög topp där vår son Erik såg snö för första gången.

bedömningsgrunderna skall vara *innan* man tittar på förslagen. Ganska snart förstod jag varför jag inbjudits som enda utlänning. Det gjorde juryn mer internationell.

Den nya kontorsbyggnaden skulle byggas på en ganska liten tomt i centrala Addis. Det innebar ett höghus och ett parkeringsgarage. Förslaget med den högsta byggnaden, med 15 våningar, vann juryns godkännande. Ett förslag inlämnat av dekanus på arkitektskolan tillsammans med några elever visade en viss brist på förståelse för kontorets olika funktioner. De placerade informationen på sjunde våningen i stället för i anslutning till entrén där besökare kunde ställa frågor. Flera förslagsställare hade svårt att förstå vilka krav som ställs på väन्द्रadier för bilar. I nästan samtliga förslag gick det att köra in och parkera i garaget. Att komma ut var inte lika lätt. Man behövde ”böja” bilarna runt svårplacerade betongpelare. Det vinnande förslaget fick en rad rekommendationer.

Sverige gav mycket stöd till jordbrukssektorn, bland annat till en skola i Wondu Genet. Skolan utbildade specialister inom skogsvården. Förutom undervisning av svenska lärare finansierade SIDA byggandet av en stor skolbyggnad plus några enklare studentbostäder. Utformning och design av skolan hade skötts inom ramen för stödet till skogsvårdssektorn. Jag blev ombedd av SIDA-kontoret att besöka skolan efter att den drabbats av en jordbävning. Man fruktade att en nybyggd tvåvåningsbyggnad hade skadats så kraftigt att den kanske behövde rivas.

Den stora byggnaden hade mycket riktigt skadats. Skolan var byggd med kraftiga pelare och balkar av armerad betong för att motstå jordbävningar. Mellan pelare och balkar hade betonghålstén murats in som putsats och målats. Det fanns så stora sprickor i väggarna av betonghålstén att man med lätthet kunde titta ut. Den som ritat byggnaden hade tydligen inte känt till hur man designar en byggnad i jordbävningsområden. Det stora platta taket bestod av en tjock betongplatta. Man bör undvika tunga tak i jordbävningsozoner då de lätt kommer i kraftig gungning och kan förorsaka stora skador. Det andra misstaget var att övervåningen var större än bottenplanet. Man skall aldrig ha en överkragad våning på byggnader där det finns jordbävningrisk. Att man förlagt de stora skolsalarna på översta våningen, dit alla elever måste ta sig, berodde på att en engelsk administratör ville att kontorsdelen placerades på

Meskel är en ortodox kristen högtid i slutet av september. Helgonet Helena hittade på 500-talet, sägs det, bitar av det kors Jesus korsfästes på.

Blomning i slutet av september av så kallade Meskelblommor, Yadey Abeba. Vänstra bilden är en närbild av Meskelblommor.

bottenplan. Engelsmannen hade svårt att gå i trappor. Byggnaden hade utformats efter hans handikapp. När jag besökte skolan tror jag engelsmannen hade slutat.

Det var lätt att konstatera att den bärande stommen var oskadd, inte minsta spricka syntes i pelare eller balkar. Det enda som behövdes var att fylla igen sprickorna i betonghållsväggarna, putsa och måla. I närheten låg de enklare byggnaderna där studenterna skulle bo. De var envåningsbyggnader som hade byggts av en lokal byggmästare med tak av korrugerad plåt på takstolar av eukalyptus, en lätt takkonstruktion. Den lokala byggmästaren var mycket stolt över att det inte fanns minsta spricka i hans byggnader. Den stora byggnaden däremot, byggd av det stora byggföretaget från Addis, hade massor av skador.

Förklaringen till att planlösningen gjorts så galet visade att det ofta fanns en logisk förklaring till många av de tokigheter man kan stöta på när man arbetar utomlands. När man arbetar i andra kulturer och tycker att saker är bakvänt och tokigt, är det ofta ett tecken på att man själv inte förstår vad som händer. Att försöka lista ut vad som lett till tokigheterna gör att man lär sig mycket. Det är en förutsättning för att kunna förstå vad som behöver göras för att skapa en bestående förändring. Inga frågor är för dumma att ställa. Svaren man får är många gånger något man inte alls har förväntat sig.

Blyfåglar

Den tyska organisationen Friedrich Ebert Stiftung (FES) ville finansiera en jordbruksskola i närheten av Harrar, inklusive all inredning, utrustning och alla maskiner som behövdes för jordbruksutbildningen. Vid diskussionerna med Undervisningsministeriet gick FES-representanterna med på att SCMS gjorde alla bygghandlingar. Jag fick en del att göra men kontoret tjänade pengar. FES betalade 90,000:- för designen. Min chef var mycket nöjd.

Först gällde det att hitta en lämplig tomt. Harrar-regionens skolkontor kom med förslag på en tomt. Att besöka tomten var viktigt eftersom den lutade. Det var inte alltid självklart att kurvorna på tomtkartan var korrekta. Vid några tillfällen hade höjdkurvorna ritats in tvärt emot tomtens lutning vilket föranledde en del revideringar av skolans avloppsledningsnät. Att inte besöka en tomt innan man börjar rita får nog betraktas som en dödssynd för arkitekter. Med

Många människor tvångsflyttades till andra delar av landet och med en planering som inte alls stämde med gamla traditioner, som här. Alla hus i perfekt ordning.

Ett betydligt mer traditionellt sätt att bygga hus i en by med hyddor placerade enligt gamla mönster. Här rådde det ordning men på ett sätt som var svår för utomstående att förstå.

tanke på att en tysk organisation skulle finansiera jordbruksskolan gällde det att vara noggrann med designen. Nu gällde tysk ordning och reda.

Resan till skoltomten skedde med en DC3:a till Dire Dawa där jag möttes av den tysk som skulle bli rektor för skolan. Han jagade på allt och alla för att saker och ting skulle hända och ske på utsatt tid. En bil tog oss till den föreslagna tomten. Vi fick med några representanter för Jordbruksministeriet som skulle tala med bondeföreningen som ägde marken och förklara varför de behövde lämna ifrån sig marken.

Tomten låg utmed huvudvägen till Harrar. Den var beväxt med 15 meter höga eukalyptusträd. Representanten från Jordbruksministeriet försvann för att tala med bondeföreningen. Tysken och jag skulle titta på den 200 x 250 meter stora tomten för att försäkra oss om att den var bra. Tomten sluttade en hel del, men planade ut ca 250 meter från huvudvägen och övergick till stora ängar med väldigt fin utsikt.

När vi stod på ängen märkte jag att det ibland hördes ett vinande ljud ovanför våra huvuden. Det sa "swich" med jämna mellanrum. Jag frågade tysken vad det kunde vara.

"Det är bara fåglar" svarade han och fortsatte titta ut över det böljande landskapet. Visserligen hade jag hört liknande ljud av fåglar när jag stått vid en hög klippa och sett rovfåglar stört dyka efter något byte. Men här kunde man inte se några fåglar. Då kom jag underfund med att ungefär en sekund efter varje vinande ljud hördes en knall som från skottlossning. Det var inte fåglar som ven förbi, det var kulor.

"Det är kulor" sa jag till tysken. Tyskens uppfattningsförmåga var blixtnabb när han hörde mina ord. Han hukade sig och började springa medan han för full hals skrek "människorna i detta land är galna". Det var ett intressant uttalande eftersom han sprang mot kulriktingen.

Jag hittade en grop att sätta mig i. Kulorna kom i grupper, med uppehåll emellan varje skjutomgång. Kulorna gick också ganska lågt. Man kunde höra hur det rasslade till i löven på träden när kulorna kom flygande. Träden var ju bara 15 meter höga. Vi hade kommit en bra bit ut på ängen så kulorna hade nog flugit någon meter eller två ovanför våra huvuden.

Marknad i Harrar.

Marknad i Harrar.

Efter en del funderande började jag flytta mig vinkelrätt mot skjutriktningen när det var uppehåll mellan skjutandet. Så småningom kom jag upp till vägen. Där stod tysken och förklarade för Jordbruksministeriets representant att det här dög inte. Om det inte gick att få slut på skjutandet måste man byta tomt. De stora byggnaderna som skulle byggas hade så höga tak att det fanns risk att kulorna skulle göra hål i taken. Det var inte alls bra.

Inte så långt från skoltomten, men på andra sidan vägen, låg en militäranläggning. Vi körde dit. Jordbruksministeriets man fick tag på en kapten. Kaptenen var inte alls upprörd över det inträffade. Han tog plats i framsätet på vår bil och beordrade chauffören att köra genom det militära träningslägret. Vi passerade förbi en bilkyrkogård bestående av förstörda militärfordon. ”Minnen från kriget med Somalia” sa mannen från Jordbruksministeriet.

Vi stannade vid en skjutbana som låg i en ganska kraftig sluttning. Soldater låg längst ner och sköt uppåt där det fanns måltavlor. Bakom måltavlorna fanns en jordvall, men den var inte så hög. Många kulor for iväg över jordbanken, över huvudvägen, igenom eukalyptusskogen och så landade de på ängen där tysken och jag befunnit oss. Kaptenen lämnade oss och gick ner till soldaterna. När han återkom pratade han med mannen från Jordbruksministeriet. Vi körde tillbaka med kaptenen. När vi släppt av honom fick jag reda på vad han sagt.

”Han sa att nu skulle det inte längre vara några problem för han hade beordrat sina mannar att hålla lägre” berättade mannen från Jordbruksministeriet.

Vi återvände till tomten. Tysken ville få en stolpe utsatt för att markera ett tomthörn eftersom kommunens utsättare hade anlänt. Jag satt kvar i bilen medan tysken och utsättaren försvann. Kvar vid bilen fanns några etiopier. De pratade skrattande om hur tysken hade uppträtt när han tidigare kommit springande upp mot vägen. Av gesterna de gjorde framgick att tysken hade viftat ganska vilt med armarna och varit ganska upprörd, till etiopiernas stora nöje.

När jag satt där i bilen började skjutandet igen. Man kunde höra hur det rasslade till i trädens lövverk när kulorna kom farande. Etiopierna vid bilen slängde sig på marken. Tysken kom strax efteråt springande och sa med ett skratt ”Det vara nära”.

Senare fick vi höra att Guvernören för regionen hade tyckt att det hela var en rolig historia. Att byta till en annan tomt gick inte, sa han. Och att tro att militären skulle flytta på skjutbanan var

Pelikaner som matas med fiskavfall, Awassa-sjön.

Maraboustorkar, Awassa-sjön.

tämligen osannolikt. ”Dessutom”, hade han sagt, ”använder militären skjutbanan bara tre veckor per år. Det är ju inte så farligt”.

Själv funderade jag på vilket meningslöst sätt det hade varit att kunna dö på, att skjutas av någon som inte visste att han eller hon ens sköt på en. När jag nämnde händelsen för en utsänd på svenska ambassaden så blev det bara ett ryck på axeln. Ingen brydde sig.

Ursäkten

Följande brev skrev jag till ett svenskt par efter att jag inte dök upp till en middag.

Hej familjen Markengren,

Addis 17 april 1988

Har nu tröttnat på alla telefoner som inte fungerar. Försökte ringa i lördags, men er telefon fungerade inte. Om telefonerna på mitt arbete skall man bara inte tala.

Måste verkligen be om ursäkt för att jag inte kom i fredags. Det berodde inte alls på att jag hade glömt middagen. Jag hade verkligen sett fram mot ärtor och punch.

Vad som hände var att jag inte kom tillbaks till Addis förrän klockan tio på kvällen. Var uppe med vice Undervisningsministern och en massa höjdare i Debre Birhan för att titta på skolmöbler. Enligt programmet skulle vi göra korta besök på skolor utmed vägen till Debre Birhan, äta lunch och sedan återvända till Addis. Vi räknade med att vara tillbaka klockan 18.00. Jojo, planeringen fungerar inte alltid som man hoppas.

Vi kom till den första skolan klockan 09.30, helt enligt programmet. Sedan gick det snett när skolstyrelsen bjöd på bröd, hembryggt öl (talla), och hembränt (katigalla), allt tillverkat av skolan. Det gillades av vice Ministern och alla Departementscheferna. Regionskolschefen spottade inte heller i glaset.

Vid nästa skolbesök upprepades det hela. Denna gång blev det dessutom kakor med starka kryddor. Allt sköljdes ner med talla och katigalla.

Den tredje skolan bjöd på samma undfägnad, fast det blev bara talla och katigalla och så en del kollo, d.v.s. rostat korn. Utanför ett klassrum stod hembränningsapparaten uppställd. Alla trivdes gott, man testade produkterna från apparaten och fann dem tillfredsställande. Vårt program justerades något och det enda som därefter stämde var namnet på skolorna vi besökte.

Delegationen som åkte till Debre Birhan. Vice undervisningsministern är 6e från vänster. Ovanpå stenstoden i bakgrunden stod en byst av Lenin.

En av flera destilleringsapparater som tycktes tillhöra en grundskolas basutrustning, plus att den fungerade som undervisningsmaterial.

Vi beslöt att skjuta på lunchen eftersom vi redan ätit och druckit flera gånger. På nästa skola bjöds det på grillat kött, talla och katigalla. Vi hann visst titta på möbler också.

Vid den femte skolan blev det åter ”lunch” med massor av mat och naturligtvis talla, katigalla och, kan ni tänka er, läskedrycker.

Vid den sjätte skolan blev det samma förplägnad. Alla skolans elever hade stannat kvar, trots att klockan nu var efter fyra. Själv började jag bli lite otålig. Tyckte det var bra att de andra ansåg att det inte var någon idé att äta den planerade lunchen som var beställd på ett hotell i Debre Birhan. Alla verkade ganska fyllda, på flera sätt.

Sista skolan lämnade vi strax efter fem och körde till restaurangen där vi skulle ätit lunch. Man beslöt att vi skulle äta middag. Då var jag tämligen desperat eftersom jag hade följande att se till:

- 1/ sex-årige sonen Erik var hemma hos en vän som jag lyckats övertala att ta hand om honom tills jag skulle vara hemma klockan sex.
- 2/ Jag hade beställt barnvakt till kvart i sju.
- 3/ Jag skulle till er på middag och hustru Annette var ute och reste i landet.

Tyvärr kunde jag inte lämna det glada sällskapet eftersom jag körde en bil och hade sex passagerare, min chef, killen som spelade in vice Ministerns skolbesök på video, regionskolschefen samt de två killarna som utfört skolmöbelstudien.

Jag var den som ansvarade för finanserna och skulle betala ”lunchen”. Lunchen skulle kosta 250: - Birr (Etiopisk valuta) ”inklusive allt” enligt de uppgifter jag fått.

Jag lyckades, helt otroligt, få fram ett telefonsamtal till Addis där Erik befann sig. Fick be mina vänner ta med Erik hem till vårt hus eftersom barnvakten väntade. Till er kunde jag inte ringa eftersom jag inte kom ihåg numret. Dessutom visade det sig senare att er telefon ändå inte fungerade så det hade hur som helst inte gått att ringa.

Nåväl, ”lunchen” började och det var otroligt vad folk kunde sätta i sig trots att det nu var sjunde gången som vi hade ”lunch” denna dag. Till detta bjöds det naturligtvis öl, och några

Kvinnor med vattenkärl, Etiopiska höglandet.

Handsvarvade träkärl. Svarven roterar med hjälp av en rem som dras fram och tillbaka för hand.

flaskor whiskey. Turligt nog var jag chaufför och lyckades undanbe mig starkvarorna, trots att alla insisterade, inklusive vice Ministern, att man blir mycket bättre chaufför av några glas.

Nästa punkt i mitt deltagande var att betala notan som gick på den nätta summan 618:85 Birr. Ägaren var nöjd eftersom vi trots allt hade dykt upp. Regionskolschefen hade dessutom beställt en extra butelj whiskey när guvernören för Debre Birhan området kom och deltog i ”lunchen”. Tror att jag fick betala straffavgift för att vi kom fem timmar för sent.

Vi lämnade Debre Birhan klockan åtta och anlände till Addis ungefär halv tio. Då var jag tvungen att köra hem alla passagerarna till deras olika ställen i Addis. Det var viktigt att komma så nära deras hem som möjligt med tanke på deras runda fötter. Regionskolschefen var speciellt rund under fötterna. Min chef undrade lite lätt om han skulle kunna vara med på möten nästa dag. ”Huvudvärk” sa min chef.

Under återresan hade regionskolschefen suttit i framsätet mellan mig och min chef, vilket jag i och för sig inte hade något emot. Han la nämligen huvudet mot min chefs axel och sov ett tag. Det jag inte uppskattade var när han tog ett stadigt tag på insidan av mitt högra lår och inte ville släppa taget. Det blev bättre när vi stannade och släppte ut honom för att lätta på trycket. Först klockan tio hade jag lämpat av alla passagerarna.

Har försökt ringa och be om ursäkt för att jag inte kom i fredags. Gör det nu i stället med detta brev. Hoppas ni förstår att jag hade lite problem med att komma till Er middag.

Jag önskar att jag kunde ha kommit.

Björn

Ato Berhanu

Vi var två arkitekter som arbetade för Undervisningsministeriet, Ato Berhanu och jag. Ato Berhanu hade åkt till Sovietunionen för att utbildas till slöjdlärare, men fått ändrad studieinriktning. I stället fick han läsa till arkitekt på ett universitet i Minsk. Jag tror inte han uppskattade studieåren i Minsk, kanske främst för den rasdiskriminering han råkade ut för. ”Kan Du tänka Dig, några frågade till och med om jag hade svans”, berättade han. Det var många etiopier som reste till Sovietunionen för utbildning och som märkte av diskriminering.

Traditionellt stenhus, högland, norra Etiopien. Boskap hålls i källaren/bottenplan.

Bostäder, lågland, södra Etiopien. Att husen byggs på styltor gör det enklare att se termitangrepp.

De enda jag hörde säga att de inte klarade av det yrke de utbildats till var läkarna. Under praktiktjänstgöringen hade de inte fått röra vita patienter eftersom de var svarta.

Ato Berhanu hade varit gift och hade en dotter och en son. Sonen föddes ungefär samtidigt som paret separerade. Födseln hade varit problematisk. En dag kom ett meddelande från sjukhuset. Barnet behövde en blodtransfusion. För att patienter skulle få blod krävdes först att några lämnade blod. När man lämnade blod fick man ett kvitto. Kvittot lämnades sedan till sjukhuset så att de gav en blodtransfusionen. Vi var lite drygt 100 personer på vår arbetsplats. Jag och Göran Larsson åkte till en blodbuss som sköttes av Röda Korset för att ge blod, men inga andra kollegor lämnade blod. Det fanns ett stort motstånd hos etiopierna att lämna blod. Sjukhusens policy var att för att få blod vid t ex en operation måste någon först komma och ge blod som ersättning.

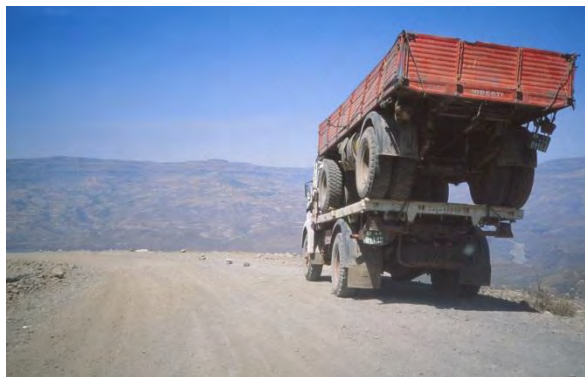
När vi anlände till Röda Korsets buss och satt och väntade på vår tur kom ett äldre par. Det var Ato Berhanus svärföräldrar. Först trodde jag att de kommit för att lämna blod. Det var fel. De hade kommit för att tigga blod till sitt barnbarn. Nu räckte det med det blod vi två svenskar lämnade. Ato Berhanus son fick den nödvändiga transfusionen och klarade sig.

Vi hade mycket att göra på jobbet med design av olika byggnader, fast Ato Berhanu sysslade med andra saker än design. I stället tog jag på mig uppgiften att se till att ritningar och underlag kom fram, vilket egentligen var fel. Min arbetsuppgift var att ge Ato Berhanu stöd för att sköta alla arbetsuppgifterna. I stället gjorde jag själv jobbet. När jag ser tillbaks på hur jag jobbade, så jobbade jag egentligen fel under åren i Etiopien. I stället för att ge stöd, utförde jag själv arbetsuppgifterna för att få saker gjorda. Det är ett vanligt fel bland utsända som så att säga "arbetar på marken". Jag har sett det i väldigt många projekt under åren, hur utsända konsulter som skall ge stöd och råd i stället själva utför arbetsuppgifterna.

När jag kom till jobbet en måndag morgon fick jag beskedet att Ato Berhanu hade gått bort dagen innan. Han hade varit sjuk en tid, men jag visste inte att han var så allvarligt sjuk. Några besök ville han inte ha. Jag hade frågat om jag kunde besöka honom men fått nej. En kollega, Ato Yakob, hade besökt Ato Berhanu och berättat hur kallt och tomt det var i rummet där han bodde. Ato Berhanu hade haft svårt att få tag på en bostad efter skilsmässan. Lägenheten han fick kostade större delen av hans lön. Ato Yakob berättade att det inte fanns mer än en säng i lägenheten, inte någon riktig filt, inte ens en gabi, det traditionella tygstycket som man svepte

Lastning av torkade kohudar för transport till Addis.

För att spara bränsle lastades släpet på dragbilen när det inte fanns last att köra. En vanlig syn.

in sig i. Att inte ha en gabi betydde fattigdom. Ato Yakob hade besökt Ato Berhanu på söndagen, men då var han inte längre kontaktbar. Han hade inte skött sin diabetes, och han drack ganska mycket. Det var en kombination som ledde till hans död trots hans ringa ålder på ungefär fyrtio år.

Ato Berhanu var född i Gondar. Det var dit hans kropp skulle föras för att begravas. Min chef försökte ordna med flygtransport, men Ethiopian Airways vägrade att ta med kistan. Det var svårt att på kort varsel ordna med chaufför och bil från vårt eget kontor på grund av all byråkrati. Det gällde körtillstånd och det gällde förskott till chaufför där tidigare förskott måste regleras, med mera. Samtidigt var det bråttom. Enligt etiopisk tradition skall man begravas inom tre dagar efter dödsfallet. Jag föreslog för min chef att jag kunde ta kistan och köra de sjuttiofem milen till Gondar, men min chef tvekade först. En del av vägen gick genom ett bergsområde mellan Bahir Dahr och Gondar som ibland hade problem med gerillan. Det hade inträffat att bilar gått på vägminor och folk omkommit. Efter en viss övertalning, att jag skulle kunna köra Berhanu till Gondar så kroppen kom fram i tid, att jag kunde köra omgående då jag inte behövde något förskott, och att jag samtidigt skulle kunna besöka flera skoltomter jag behövde se, så gick han med på mitt förslag. Det fanns inte så många alternativ. Jag hade nyligen fått en tjänstebil jag själv fick köra och därmed kunna ta Ato Berhanus kvarlevor till Gondar. En annan svensk som fick höra att jag skulle köra upp till Gondar med Ato Berhanus kvarlevor sa ”det skulle jag aldrig göra”.

Att ordna tillstånd av säkerhetstjänsten gick mycket snabbt. För så gott som alla resor utanför Shoa-regionen där Addis Ababa ligger behövde man tillstånd för att besöka någon annan region. Det tog bara några timmar för mig att få tillståndet att köra till Gondar. När jag hämtade det hos säkerhetsbyrån, som var full av folk, tittade en tjänsteman ut över de andra besökarna och sa ”Herr Mossberg, ert tillstånd är klart”. De visste vem jag var och det hade gått rekordsnabbt. Ofta tog det ett par dagar, ibland längre, speciellt när det gällde resor till områden med säkerhetsproblem.

På eftermiddagen körde jag upp till huset där Ato Berhanus kvarlevor fanns. Det var fullt med hans vänner och många kollegor från kontoret. En kollega frågade om jag ville se kroppen. Jag avstod. Min biologiska mor gick bort när jag var femton år. När jag såg henne ligga i kistan kände jag knappt igen henne. Det var inte den mor jag mindes. Inom drygt ett år efter min

Jorderosionen kunde vara svår på en del platser. Skogsskövlingen var betydande då man behövde ved till matlagning.

Den slingrande vägen mellan Bahir Dahr och Gondar gick genom detta bergiga landskap.

mors bortgång gick båda mina morföräldrar bort, min farmor och tre andra släktingar. Inte heller de såg ut som de människor jag kom ihåg när de levde. Jag behövde inte se Ato Berhanus kropp för att bekräfta bortgången. Jag ville minnas Ato Berhanu såsom han var när han levde. En sak jag hört var att svarta människor blir mörkare när de dött, när skinnet torkar ut och drar ihop sig. Kanske är det så.

Ato Berhanus frånskilda hustru var med vid huset. Hon arbetade som lärarinna och verkade oerhört sympatisk. Hon hade gått igenom en hel del för Ato Berhanu hade vägrat betala underhåll för sina barn. Precis när Ato Berhanu gick bort hade hon fått ett domstolsutslag på att han skulle betala. Nu hjälpte det föga. De som skulle följa med i bilen var min kollega Ato Yakob, en vän till Ato Berhanu och så hans före detta hustru. Jag fick frågan om det äldsta barnet kunde följa med. Jag sa nej. Det var en tämligen tuff resa som skulle bli lång och enformig. Det mesta var grusväg, och en hel del var ganska slingriga vägar. Efteråt ångrar jag att barnet inte fick komma med. Det hade säkert gått bra.

Klockan fem nästa morgon, då utgångsförbudet hävdes, körde jag upp till huset i andra ändan av Addis där kistan och resenärerna väntade. Utanför huset fanns en grupp kvinnor. De sjöng en klagosång så fort kistan flyttades. De sjöng när kistan flyttades ut till bilen, de sjöng när kistan lyftes upp på takracket, och de sjöng när bilen rullade iväg. Däremellan, när kistan var i stillhet, var de tysta. Det var fortfarande mörkt när vi lämnade Addis. I backspegeln kunde jag knappt se människoskaran som kommit för att ta farväl.

De första tio milen från Addis, fram till nedfarten och överfarten över Blå Nilen, var det asfaltväg. Därefter var det grusväg till Gondar. I Bahir Dahr stannade vi en kort stund för att äta lunch. Kontoret fick antagligen information om var vi befann oss när vi körde. Jag var inte orolig att råka ut för något. Om något skulle inträffa så stod förmodligen hjälpen nära. Stämningen var ganska tryckt och det var tyst i bilen. Ato Yakob hade sagt att radion inte fick vara på. Man har inte på radion i bilen när man kör en död person. Efter drygt tio mil fick vi en punktering. Ato Yakob menade att det var normalt när man kör döda personer. Totalt fick vi tre punkteringar under resan.

Fasil Ghebbi, Gondar, byggt i slutet av 1600 talet av kejsar Fasilides.

Slottet Fasil Ghebbi är en del av ett komplex av byggnader där Etiopiens kejsare bodde.

När vi kom fram till vägsträckan där det hade inträffat incidenter med gerillan fanns det mycket militärer utposterade. Sträckan var ungefär 10 mil. Militärens uppgift var att kontrollera vägen för bland annat landminor. Några soldater var utrustade med käppar av armeringsjärn som de petade med i det lösa väggruset. Jag fick en lektion i hur man skall köra på vägar som kunde vara minerade. Man fick inte skära kurvorna och skulle undvika det lösa grus som samlas i innerkurvorna. I löst grus är det lättare att gömma minor. Dessutom var det bra att inte köra först. Det var bäst att köra efter en lastbil som säkert skulle utlösa en vägmina om det fanns någon sådan. Vägen vi körde på gick genom ett bergspass och var ganska slingrande. Jag gjorde så gott jag kunde för att köra rätt. Min kollega i framsätet hjälpte till genom att ropa och vifta med armarna så fort jag var nära att köra i löst grus.

Strax före fem kom vi till Gondars stadsgräns, efter elva timmars bilkörning som bara hade haft korta avbrott för tankning, mat och däckreparationer. Vid stadsgränsen stod en grupp människor, kanske ett femtiotal personer, och väntade. När vi stannade rusade en yngre man fram till vår bil, kastade sig på marken, slets sig i håret och ropade och grät om vartannat. Jag såg att han började blöda ur munnen. Det var Ato Berhanus systerson, hans närmaste manliga släkting, som visade sin sorg. Mannen verkade helt förtvivlad. Någon frågade om vi skulle lyfta ner kistan från bilen, men jag svarade att jag gärna körde Ato Berhanu hela vägen hem. Det blev en liten bilkortage med vår bil först. I bilen efter oss satt Ato Berhanus systerson. Det syntes att han skrek och viftade med armarna. Jag var tacksam att han inte satt i vår bil.

Vi körde in i Gondar och kom så småningom in på en gård fylld av människor, ungefär femhundra personer. Kistan lyftes av och fördes in i ett hus. Systersonen fortsatte att visa sin förtvivlan. Vi frågade när begravningen skulle ske. Dottersonen stannade plötsligt upp i sin klagan och blev helt normal. Han sa att begravningen skulle ske klockan ett nästa dag. Därefter satte han igång att skrika igen, riva sig i håret och visa allmän förtvivlan. Det var som att trycka på en knapp.

Begravningen började med en lång procession, kanske några tusen personer. En grupp präster fanns på plats. Några av dem bar broderade paraplyer, några bar kors, några hade rökelse de svängde med, ett par hade trummor de slog på och ytterligare några hade små klockor de klingade i. Några av dem läste ur bibeln. De stod alla runt kistan som var placerad på en

Ato Yakob till vänster, och Ato Berhanu till höger, vid en traditionell injeralunch med rått kött.

Taket i Debre Birhan Selassie, Gondar, Etiopiens mest kända kyrka, byggd i slutet av 1700-talet.

katafalk. Den flyttades i steg om 15 meter utmed begravningsvägen som gick från systemers hem till kyrkogården.

Efter prästerna följde en grupp kvinnor, kanske ett femtiotal. I centrum av gruppen fanns systemern och systersonen. Systersonen hade ett porträtt av Ato Berhanu som han svängde fram och tillbaka. De flesta grät. En sång sjöngs. Orden ändrades hela tiden. Sången handlade om Ato Berhanus liv, förklarade Ato Yakob. Kvinnogruppen med systersonen flyttade sig i takt med katafalken. När katafalken stod still satte sig kvinnorna på marken.

Efter kvinnorna och runtom hela processionen fanns en massa människor, betydligt fler än dagen innan. Ato Berhanu hade nog varit en mycket betydande man tänkte jag när jag insåg hur många människor som deltog i begravningen. Människorna runtomkring var tysta och tittade framförallt på kvinnogruppen som sjöng om Ato Berhanus liv. Den två hundra meter långa sträckan från systemers hem till kyrkogården tog en timma. Prästerna bar kistan stegvis ett helt varv runt kyrkan, alltmedan man bad, läste ur bibeln och slog på trummorna. Kvinnorna satte sig i en cirkel framför kyrkan men följde inte efter prästerna. Större delen av den manliga församlingen samlades vid graven som man fortfarande höll på att gräva. Den var bara en dryg meter djup. När djupet och bredden på graven fick församlingens godkännande, blandade man till murbruk. Murbruket användes för att jämna till botten och för att sätta stenar utmed gravens väggar. Kommentarererna var många och minsta felaktighet eller skevhet i murningsarbetet påpekades skoningslöst av de församlade. Kvinnorna med systersonen i mitten tycktes helt oberörda av arbetet med graven. De satt kvar i sin cirkel och sjöng och grät över den döde.

Grävnings- och murningsarbetet var på något oförklarligt sätt synkroniserat med prästernas etappvisa framskridande. Allt var klart när kistan nådde fram till graven. Kistans sänktes försiktigt ner. Murningen av stenar runt kistan kunde nu fortsätta, med lika många kommentarer som tidigare om vilka stenar som skulle placeras var, och om det fattades murbruk någonstans. Ett par korrugerade takplåtar lades över kistan innan det sista murbruket hälldes ut för att täcka eventuella hål. När de första spadtagen jord skottades över graven, uppljöd en klagolåt hos männen. Ato Yakob höll sig för ögonen och ropade tre gånger så mycket han orkade ”Varför, varför Ato Berhanu”. Alla hjälpte till att skotta jord över graven.

Försäljning av kistor någonstans i Etiopien. I bakgrunden skymtar flera kistor i barnstorlek.

*Del av begravningsprocession någonstans i Etiopien. Det är **inte** Ato Berhanus begravning.*

Lösa stenar lades ovanpå. ”Om ett år skall hela graven stensättas ordentligt och vi skall sätta upp en riktig bild av Berhanu på graven” berättade systemen senare.

När jordtäckningen var klar kallades kvinnorna och systersonen till graven. Systersonen kastade sig framför graven och skrek. Systemen upphov en djup klagan. Följet kallades att ställa sig framför huvudprästen, som stod framför kyrkans port. Där läste han upp Ato Berhanus eftermäle. ”Född i Gondar, gift med två barn,.... utbildad till arkitekt i Sovjetunionen,... chef för designavdelningen på Undervisningsministeriet,.... död vid en ålder av 39 år”. En av Gondars vördade söner hade kommit hem.

Nästa morgon försökte vi resa tidigt men kom inte så långt innan det blev stopp vid en militärpostering. Soldaterna var inte klara med minkontrollen av vägen. Efter en halvtimme kom vi så iväg. Mellan Gondar och Bahir Dahr fanns en avtagsväg till en ort som jag egentligen skulle besökt för att se på en skoltomt, men jag missade avfarten. Efter hemkomsten fick jag reda på att en minibuss kört just den vägen och gått på en mina ungefär samtidigt som vi körde till Gondar. Sju personer hade dött. Landminor var inte bara ett rykte.

Att leva och bo i Addis

Det gick åt mycket tid att skaffa mat för det var långt ifrån alltid man kunde få tag på vad man behövde. Ägg, kött och till exempel mjöl var sådant som kunde vara svårt att få tag på. Till och med kaffe rådde det ibland brist på, trots att Etiopien är kaffets ursprungsland och det producerades mycket. Fast det mesta gick på export för att få in utlandsvaluta. Det kunde ta lång tid att få tag på mjöl, speciellt 1984 då det rådde brödransonering på grund av svälten i landet. Vi lyckades få tag på en säck med mjöl som vägde 100 kg men den gick åt snabbt för Annette bakade bröd både till oss och till vår personal. Höns och ägg var i stort sett omöjligt att få tag på i samband med påsken. Vid en av mina resor hittade jag en äggproducent fem mil från Addis. Där kunde jag köpa ägg till hela svenskkolonin. Som mest handlade jag fem lådor med 360 ägg i varje låda på en gång. Det var absolut inga problem att bli av med äggen. Vi hade en ström av folk som kom och hämtade ägg hos oss när vi meddelade att vi fått hem en laddning. Ägg kan man ju förvara ganska länge.

Etiopiska präster.

Etiopiska ortodoxa kors.

Tack vare tjänsteresorna kunde jag köpa sådant som kunde vara svårt att få tag på och till mycket låga priser. Resor mot söder innebar ofta att jag kom hem med bananstockar. Färskvaror var lite mer problematiskt. Staden Arba Minch ligger vid några stora sjöar i södra Etiopien. Jag försökte vid ett besök att köpa nilabborre som fångats i sjön och frysts. Nilabborren är mycket god men var svår att få tag på i Addis. Efter att ha frågat på hotellet och de svarat att de hade en frys som jag fick använda, bad jag mina kollegor om hjälp att köpa några kilo nilabborre. Den frusna fisken tog jag till hotellet och bad personalen att lägga fisken i frysen till nästa morgon när vi skulle resa hem.

När jag nästa morgon bad att få min frusna fisk, så var inte fisken så väldigt frusen längre. ”Frysen” var i själva verket ett kylskåp. Fisken hade tinat ganska ordentligt. Efter lite funderande slog jag in hela paketet i min sovsäck av dun. Mina kollegor tyckte jag var heltokig som ”gjorde det varmt för fisken”. Inte alls sa jag, jag försöker isolera fisken så att den inte tinar ytterligare. Hade de några bättre förslag? ”Slå in fisken i en plastpåse och lägg den på takräcket” var förslaget. Det förslaget lydde jag inte. Fisken klarade sig faktiskt utan att bli mer upptinad under resan till Addis, en sträcka på 50 mil. Det fungerade att göra det varmt för fisken.

I Addis rådde utgångsförbud under hela vår vistelse, från midnatt till fem på morgonen. Vi upplevde det aldrig som ett problem, snarare tvärt om. Kanske bidrog det till en låg brottslighet. En natt hade något tittat in över vårt staket. Det föranledde mycket diskussion bland nattvakterna i området och var det enda ”brottsliga” vi drabbades av under våra sju år i Addis. En fördel med utgångsförbudet var att man kunde bjuda på middag mitt i veckan. Gästerna måste ju pallra sig hem i god tid före midnatt. Det blev aldrig några sena middagar.

Nära vårt hus fanns några små affärer, så kallade ”suks”. För det mesta fanns det grönsaker och en del frukt, cigaretter och en del andra specerivaror, men utbudet var ytterst begränsat. Frukt och grönsaker fick man i små påsar gjorda av papper som återanvänts, ofta skolprover. Någon gång fick jag en papperspåse gjord med passageralistan från Cameroon Airways. Det var lätt att förstå att SIDA och ambassadens papperstuggare användes flitigt för att hindra att dokument skulle sluta som papperspåsar i någon lokal suk. Alla grönsaker lade vi i en lösning med ett desinfekterande medel, Milton, som tog död på alla bakterier. Kranvattnet verkade vara bra. För säkerhets skull frågade jag en ansvarig på Addis Abebas vattenverk om

Bananstockar i vårt garage efter en tjänsteresa till Dilla i södra Etiopien.

Utdelning av mjöl under svälten. Man delade ut mjöl efter familjestorlek. Säckarna återanvändes.

kranvattnet gick att dricka. Han funderade en kort stund och frågade sedan ”I vilken del av Addis bor ni”? Det var tillräckligt svar på frågan. Kranvattnet hade renats och höll bra kvalitet. Hårda kvalitetskrav ställs på vatten som renas i offentliga vattenverk, så också i Addis. Kvaliteten kunde drastiskt försämrats om vattentrycket försvann i ledningarna, som vid t ex ledningsbrott vilka var vanliga. Grundvatten kunde då komma in genom skador i rören eftersom det inte fanns något vattentryck att hålla grundvattnet ute.

De hushållssopor vi fick togs till stadens stora soptipp. Soptippen var ett intressant utflyktsmål. Efter mörkrets inbrott kunde man köra ut till tippen och i skenet från billyktorna titta på hyenor som satte i sig diverse godsaker.

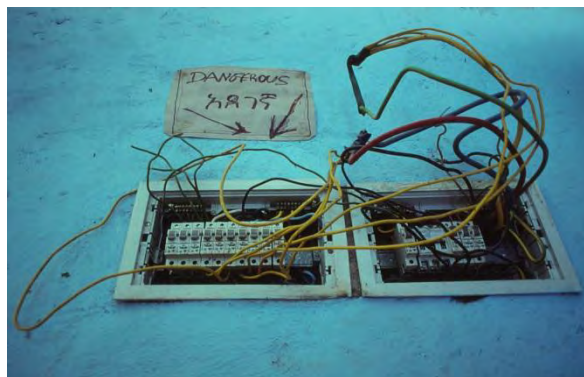
Vin och öl av inhemsk produktion fanns att köpa. För att köpa öl måste man ha tomflaskor. Etiopien tillverkade en mycket drickbar champagne som nu antagligen bytt namn från ”champagne” till ”sparkling wine”.

När vi varit i Etiopien i närmare fem år såg vi en dag levande hummer i en fiskaffär nere i centrum. Det hela var överkligt. Vi köpte alla humrarna. Det var först när vi kom hem som vi kunde tro på vårt köp. Några dagar senare var vi hembjudna till en svensk kvinna som arbetade i Addis. Hennes pojkvän var på tillfälligt besök. När vi berättade om den otroliga händelsen att vi hittat hummer, så svarade mannen ”jo, vi såg också humrarna i affären men vi köpte inte för vi hade inte planerat att ha hummer till middag den dagen”. Den skrattsalva som sedan utbröt hos gästerna gjorde den svenske besökaren mycket förnärmad.

Under en period kunde man köpa varor i statliga speceriaffärer som kommit från olika länder som nödhjälp. Vi kunde få tag på sylt och ost från Bulgarien, makrill och lax på burk och cornflakes från Polen. Att dessa varor såldes i statliga butiker skedde med givarnas goda minne. Den typ av mat som såldes åt inte etiopierna. För pengarna regeringen fick in köptes i stället basmatvaror som delades ut. Det påstods att mjöl som kommit i säckar med texten ”Gift from the people of the USA” såldes på olika marknader. Det stämde nog inte. Innehållet delades verkligen ut till behövande, men i portioner. Själva säckarna återanvändes eftersom det var svårt att få tag på emballage. Inget gick till spillo, allt återanvändes. Det var dessa återanvända säckar som ledde till en del felaktiga slutsatser i utländsk press.

Texten på den hästdragna kärran lyder "Chancho stads slakthus".

Elinstallation vid ett lärarinstitut i Gambella. Det sitter en lapp med texten "Fara" ovanför elskåpet.

En svensk tidning, Göteborgs Posten, hade en artikel om att Hilton i Addis hade låtit flyga in svensk mat, sill, lax med mera, som 400 svenskar hade kalasat på när svälten var som värst. Hur kunde man flyga in svensk lyxmat till ett land som led av svältkatastrof? Journalisten var också upprörd över alla svenskar som tillbringade tid på hotellet och i hotellets pool. Vi som levde i Addis blev ganska upprörda av artikeln. Hilton arrangerade då och då buffé med mat från olika länder, bland annat från Sverige. Det var inte så många svenskar som gick till Hilton för att äta av den svenska maten. Buffén ordnades samtidigt som många svenskar åkte hem till Sverige på semester. Varför då gå till Hilton? Dessutom fanns det inte så många svenskar i Etiopien som angavs i artikeln. Antalet medlemmar i svenskföreningen, där de flesta svenskar var med, omfattade ungefär 100 vuxna. Knappt en handfull svenskar testade buffén på Hilton. Däremot var det många svenskar som utnyttjade Hiltons pool. Det var den enda poolen i Addis. Svenska skolan förlade sin simundervisning till Hilton.

Svårigheter att få bostad var sådan att många nyanlända fick bo på hotell en längre tid. Ett par fick bo i sex månader på Hilton innan de fick bostad. Det fanns några olika hotell att välja mellan, men Hilton var nog det enda hotellet där man kunde lita på att det skulle finnas vatten för att kunna spola toaletterna. Att bo lång tid på hotell är inte alls roligt.

Vi hade telefon i vårt hus, men den användes inte så ofta. Telefonnätet var kanske inte det mest effektiva som fanns, om man säger så. Televerket bidrog absolut inte till att göra det enklare. Att försöka ringa under tjänsteresorna var ett mindre företag. För det mesta gick det inte att komma fram. Vår telefon ringde nästan aldrig. När det skedde ett kuppförsök 1989 fick vi ett samtal från vår ambassadör. Ambassadören ville höra att vi var OK, och bad oss att om vi fick något samtal från Sverige, be dem då kontakta UD och be UD att ringa ambassaden. Ambassaden kunde inte ringa till Sverige.

Internationella skolan gav ut en telefonkatalog. En av utgåvorna blev mindre lyckad. Samma dag som den gavs ut ändrade televerket de två första siffrorna i många telefonnummer utan någon förvarning till abonnenterna. Skolans katalog blev inaktuell samma dag den gavs ut.

Eftersom det var så svårt att få tag på vad vi behövde i Addis så såg vi till att få med mycket från Sverige. Vid varje Sverigebesök ägnade vi flera dagar åt inköp, såsom reservdelar till bilen, rättgift, fröer, godis, leksaker och barnböcker.

Annette lagar våfflor till Erik.

Vårt vardagsrum sett från matplatsen.

SIDA hade en klinik som var mycket populär. Vi bodde i magsjukdomarnas förlovade land, eller som en del uttryckte det ”att få förstoppning i Etiopien är omöjligt”. Kliniken hjälpte såväl oss som vår personal. Det fanns sjukhus i Addis. Det största, Black Lion Hospital, hade enligt utländsk expertis mycket bra läkare som klarade svåra operationer. Problemet var eftervården som lämnade mycket att önska. De frekventa problemen med ström och vatten som även sjukhuset drabbades av bidrog knappast till att vården blev bättre. Patienternas släktingar behövde dessutom komma med mat till patienterna.

Tandläkare var det lite ont om i Addis. När jag bröt en tand och förlorade två plomber fick jag flyga till Nairobi där det fanns en duktig svensk tandläkare. Flyget blev försenat så jag missade den bokade tiden. I stället fick jag klämmas in dagen därpå. På ungefär en timma lagades de två plomberna, den brutna tanden, en visdomstand drogs ut och tandläkaren lagade sedan ett hål. Jag hade räknat med att besöka en av Nairobis utmärkta restauranger den kvällen. I stället blev det fasta.

Göran Larsson arbetade som logistiker på SCMS och bodde i närheten av oss. Vi turades om att köra till jobbet. Göran var en tålig person som tycktes klara vilken strapats som helst. När han en gång skulle ut på en tjänsteresa och jag därför inte hämtat upp honom på väg till jobbet, kom han till kontoret på eftermiddagen. Jag undrade vad som hade hänt. Göran hade precis varit på SIDA-kliniken. Han hade drabbats av amöba och giardia, samtidigt. Men, som han sa, ”jag har tagit lite medicin och reser i morgon i stället”.

Göran hade tre barn som vår son lekte med ibland. Erik blev inbjuden till en av barnens födelsedagar. Jag körde Erik till Görans hus. När jag kom tillbaka för att hämta sonen satt Göran och hans fru på köksbordet, något uppgivna. Det hade kommit några ordentliga regnskurar under festen. Deras tak hade läckt. Vattnet hade först samlats upp av innertaket. Nu kom det en vattenpelare ur ett hål i taket. Golvet i vardagsrummet och vid matplatsen stod under vatten. Ungarna hade hur kul som helst. De hade upptäckt att man kunde ta sats och glida fram i vattnet som om man åkte skridskor. Som tur var skulle familjen på semester några dagar senare, fast Göran blev kvar för att arbeta ett par veckor. En dag berättade han att nu hade de inget porslin längre. Det hade kommit byggarbetare för att reparera taket. En av arbetarna hade ställt sig på väggskåpet där familjen förvarat allt sitt porslin. Väggskåpet klarade inte belastningen och ramlade ner.

Vi besökte ibland Awassa-sjön, ca 25 mil söder om Addis, där det fanns gott fisk.

Erik med vår lilla fårhjord, som förökade sig. Som mest hade vi 15 får.

Alla el- och vattenräkningar fick vi själva betala. En dag hade elverket kopplat bort vår strömförsörjning. Det berodde på en obetald elräkning. Vi förstod inte varför elräkningen var obetald, för vi hade betett vår Etiopiska bank där vi deponerade pengar att betala räkningen. Nu fanns det inte tillräckligt med pengar på kontot vilket verkade konstigt. Drygt två veckor tidigare hade jag satt in en större summa pengar på kontot. Trots att vi deponerat pengar på kontot i god tid, så hade banken inte registrerat insättningen. Det var därför det inte fanns pengar att täcka elräkningen. Vi fick betala en avgift för att koppla på strömmen igen. Att banken skulle stå för några kostnader för att de inte lyckats registrerar vår insättning på mer än två veckor var otänkbart. Det var bara att betala.

De ständiga elavbrotten gjorde att vi fick problem med att föda upp kalkoner. Nykläckta kalkonungarna sattes i en låda under en glödlampa. När strömmen gick försvann deras värmekälla. De dog. Vi förlorade ganska många kalkonkullar på det viset.

Någon TV fanns inte i huset, vilket kanske var lika bra med tanke på strömproblematiken. Någon oberoende media fanns inte i Etiopien vilket ledde till väldigt mycket ryktesspridning. Svenska nyheter hörde vi tack vare Sveriges Radios kortvågssändningar. Information om läget i Etiopien var däremot mycket svår att få. Vi hörde en hel del rykten om vad som hände på krigsfronten, men vad som var rätt eller fel var omöjligt att veta. Den allmänna bedömningen var att det gick ganska dåligt för de etiopiska styrkorna. Vid något tillfälle förstod vi att det pågick stora offensiver. En bekant till några svenskar försåg stadens stora sjukhus med syrgas till operationer. Ibland steg behovet av syrgas dramatiskt, vilket antagligen berodde på att sjukhuset fick in många sårade soldater på grund av någon militär offensiv.

Det förekom också flera studentprotester som slogs ner med brutala metoder. Hur många studenter som fick sätta livet till var svårt att veta. Vi hörde rykten och fick berättat av någon som kände någon som sett vad som skett. Ibland verkade det som om vi som bodde i landet visste betydligt mindre om vad som hände än omvärlden. De som lyckades få fram och få ut information var nog också ganska modiga.

När jag tappade mitt körkort bävade jag inför processen att skaffa ett nytt. Jag måste ha ett körkort att lämna in när vi skulle lämna Etiopien, annars gick det inte att få ett utresevisum. En skriftlig begäran måste lämnas in på en polisstation. När jag lämnade in min begäran, prydligt

Personalen fick pengar att köpa en tjur till jul. Slakten skedde på garageinfarten och styckningen i vår carport.

Fönster i ett hotellrum jag sov i. Pappersremsor har klistrats över skarvarna för att undvika att bin, som bodde mellan glasrutorna och de utvändiga fönsterluckorna, skulle komma in i hotellrummet.

skrivna på ett A4-papper, tog polismannen emot papperet och läste. På stapplande engelska försökte han förklara att det saknades något. Inget av vad jag föreslog var rätt. Då kom en etiopisk gentleman in på stationen och uppfattade att det rådde ett problem. Han frågade på Amharinja om han kunde hjälpa till. Polismannen sa några ord. Den äldre herren vände sig till mig och sa ”ni måste skaffa ett kuvert. Polismannen kan inte ta emot er anmälan om den inte kommer i ett kuvert”. Byråkratiska processer måste börja korrekt.

Trafiken var lite speciell. Inne i Addis var den lagom oorganiserad. Vi brukade säga att det bara tog en liten Fiat-taxi för att blockera en av de större gatorna i Addis. Trots det begränsade antal fordon som fanns i landet så förekom det många dödsolyckor. En bidragande orsak till de höga dödstalen var att kunskap i första hjälpen i princip var obefintlig hos förare och allmänhet.

När vi kom hem till Sverige på semester hade vi mycket att göra de första dagarna. Vi behövde gå till banken, gå till tandläkaren, och köpa allehanda saker att ta med till Addis. Eftersom vi bodde på hög höjd i Addis var vår syreupptagningsförmåga sådan att vi nästan slapp sova de första dygnet i Sverige. Att besöka ett större varuhus som till exempel OBS var faktiskt inte helt enkelt. I Addis var vi vana vid att det inte fanns något att köpa. I Sverige var det tvärtom, vi konfronterades med ett överflöd. Vi blev villrådiga av att försöka välja mellan 15 olika sorters tandkräm och det kollosala utbudet av i stort sett allting. Det tog ett par dagars aklimatisering innan vi kunde börja handla.

Tull och postproblem

Någon föreslog att man skulle göra ett spel, ungefär som Monopol, om hur det var att få ut flygfrakten när man kom till Etiopien. Processen att få ut sina saker upplevdes som ganska negativ av de flesta. Den inbegrep ungefär 27 olika moment. Bland annat skulle man flera gånger till tulldirektören för att få hans autograf. Den oerfarne började ofta processen med ett leende och undrade om alla förskräckliga historier man fått höra verkligen var sanna. För ett fåtal personer gick det lätt, men för flertalet var verkligheten värre än dikten. Den utmattande process det innebar att få ut flygfrakt gick jag igenom efter varje utlandssemester, för vi hade alltid med en ansenlig mängd gods.

Erik hjälper Annette göra pasta.

Erik och syster Leila på en åsna som kommit med ett lass hö till våra djur.

Efter hand som jag var med om processen på flygplatsen, började jag känna igen en del av dem som arbetade där. Det var lätt att känna sympati för personerna, för vem vill arbeta i en miljö som var överbyråkratisk och med en massa otåliga och uppretade kunder?

För att underlätta för alla inblandade började jag använda en del tricks som jag lärde efterhand. Efter en återkomst till Addis, och efter att ha lyckats komma igenom halva processen, la jag min pappersbunt på ett bord där det satt en ung man. Han tittade lite snett på pappershögen jag lagt på hans bord, men gjorde inte en min av att börja agera. Inte heller gjorde han något annat, han bara satt där. Ibland tittade han på mig. Jag tittade tillbaka men behöll lugnet och gäspade lite grann då och då. Jag sa inget. Inte heller mannen sa nåt men han var väl medveten om att jag visste att det var han som skulle ta hand om min pappersbunt. Ingen gjorde nåt.

Efter sådär tio minuter tog jag fram en tablettask och tog en tablett. När jag skulle lägga tablettasken i fickan, hejdade jag mig och sträckte fram asken till mannen vid bordet och sa ”var så god”. Han tittade lite undrande och frågade vad det var. ”Svenska karameller” svarade jag. När tablettan hamnade i hans mun var det som att han fick ett energitillskott. Han tog omedelbart hand om pappershögen, tittade på mig och sa ”ett ögonblick”. Därefter försvann han med pappersbunt, men han passerade då och då förbi sitt bord för att klara av processen. Mot slutet småsprang han och sa ”jag tror jag hinner klart innan vi stänger”. Det gick nu inte, mannen med nyckeln till förrådet där frakten fanns hade gått för dagen, men i alla fall. Nästa morgon var det bara att komma och hämta våra saker.

Att använda en slö stil verkade vara modellen för att klara den Etiopiska byråkratin. För att hämta ut paket på posten började jag använda en bok som redskap. Efter att postavin getts till rätt person tog jag fram min bok, lutade mig mot en vägg och började läsa. Då och då fick jag pappersbunt som handlade om mitt paket och blev ombedd att ta den till någon annan person. Jag svarade med ett ”OK”, och lämnade pappersbunt enligt de anvisningar jag fått. Därefter lutade jag mig mot en vägg, tog fram min bok och började läsa. Till slut fick jag det paket jag kom för att hämta. Det hände att jag fick höra, liksom för att bekräfta att min slöa stil hade lönat sig, ”Sir, lova att komma tillbaka fler gånger”.

Trädgårdsodlingar på baksidan av huset. Notera vårt korrugerade plåtstaket till höger.

Ibland drabbades vi av hagelbyar som kunde slå sönder det mesta vi odlade, som här vår sallad.

Vi fick en hel del paket under våra år i Addis. När jag läser breven jag skrev till mina föräldrar handlar det väldigt mycket om att be dem skicka paket med olika saker, från kryddor och choklad till rättgift och leksaker. Att få ut paket på posten tog tid. Rekordet var 30 minuter, men det var ett undantag. Många paket tog dessutom lång tid att komma till Etiopien. Ett paket från Hawaii tog 11 månader och ett paket från Sverige tog 8,5 månader. Man fick ha tålamod.

Att ha personal

Att ha personal för att sköta hus och trädgård tillhör kanske den sida av utlandsstationeringen som kan vara svår. Av utomstående uppfattas den ibland som lyx. Under SIDAs förberedelsekurs inför Etiopienstationeringen framfördes idén att man skulle hjälpa de anställda att få en ordentlig utbildning och kunna skaffa, som det hette, ”ett ordentligt arbete”. Uttalandet möttes av kraftiga protester från en del. Det sågs av flera som ett mycket nedvärderande uttalande. Att vara hemhjälp eller trädgårdsmästare ansågs som hedersamma yrken i de länder vi stationerades i. Det krävdes kompetens och ingav respekt. Det gav en inkomst till anställda som ofta hade många att försörja. Att få ett ”ordentligt arbete” var minsann inte lätt i ett land som Etiopien där det antagligen fanns världens bäst utbildade skoputsare. Till och med missionärer såg mellan ögonen när unga kvinnor prostituerade sig för att tjäna pengar till mat.

Att ha anställda är inte så lätt. Man tar på sig ett ansvar som arbetsgivare och måste fungera som arbetsledare och chef. Att tydligt tala om vad som behövde göras, att vara konsekvent och förutsebar var viktigt. Samt att behandla anställda med respekt och ge stöd när så behövdes.

När vi flyttade till Etiopien fick vi ta över fyra personer som jobbat i huset vi flyttade till. Det verkade väldigt mycket, men efter några år anställde vi faktiskt ytterligare en person.

En av de anställda var *Woizero Litke*, vilket betyder fru Litke. Om hon var gift visste vi inte, men hon hade flera barn. Hon arbetade som mamita, yrkestiteln för en hemhjälp. Hon arbetade med att städa, diska och tvätta. Vi lagade vår egen mat, annars var det också en vanlig uppgift för en mamita. Att vara mamita innebar att vara högst upp på ”ranglistan” bland de anställda.

Några av fru Litkes barn var fullvuxna. En son arbetade på ett raffinaderi i Assab. Hon hade en 7-årig son samt en 17-åring som var orkeslös. Något hade hänt 17-åringen när han fyllde tio

Från vänster, Ato Girma, hans son Tesfaye, Ato Korsä. Kalkonerna ligger i vår bil för transport till vänner när vi skall lämna Addis Ababa.

Kaniner på baksidan av huset. På marken sitter en belgisk jätte (kaninsort) som vi importerade från Sverige.

år. Sonen låg till sängs hela dagarna. Trots försök med läkare, präster och häxdoktorer förblev sonen orkeslös. Det var nog fru Litkes största problem. Hon sa att "barnet vill varken leva eller dö". Hon hade lyckats skaffa ett eget hus i utkanten av Addis och var den enda av våra anställda som ägde sin bostad.

Att vara hemhjälp och byta arbetsgivare med jämna mellanrum kunde ha sina sidor. Varje ny familj hade sina önskemål. Ett tag bad jag henne laga middag när Annette var borta. Eftersom fru Litke var en mycket effektiv person som kunde gå hem när hon var klar, blev middagen klar på förmiddagen. Den fick stå i ugnen tills jag kom hem efter jobbet. Efter några dagar lagade jag själv middagen.

Hemhjälp kunde ha vissa förmåner, utöver lönen. Under en period fanns det mycket sylt från Bulgarien som såldes i stadens affärer. Sylten kom i glasburkar, som vi samlade på. I södra Etiopien hade jag lyckats få tag på lagom mogen mango perfekt till mango chutney. Jag köpte med mig tio kilo, bara för att finna att alla burkar vi samlat hade sålts av fru Litke. Hon trodde det ingick i hennes rättigheter att sälja burkarna och behålla pengarna. Jag var inte speciellt road. Vi tog med fru Litke till biståndskontoret för att få hjälp att tala med henne. Därefter slängde hon inte en enda burk, inte ens några kapsyler.

Då hon kom underfund med att hennes lön var lika hög som vår trädgårdsmästares så behövde vi åter hjälp av biståndskontoret. Vem trodde hon vi var - hon var ju mamita! Till slut kom vi överens om att hon skulle få ett resebidrag eftersom hon bodde så långt bort. Det gjorde att hon fick en något högre lön än trädgårdsmästaren.

Vid ett tillfälle hade vi problem med vattnet. En huvudvattenledning måste repareras. Vi skulle vara utan vatten i en vecka. Som tur var hade vårt hus en stor vattentank. Om vattnet stängdes av ett par timmar så märktes det inte, men stängdes det av i flera dagar då märktes det. Även fru Litkes hus blev av med vattnet den veckan. En dag när jag kom hem upptäckte jag att det hängde en massa tvätt, trots att vattenledningsreparationen pågick för fullt och det rådde vattenbrist. Fru Litke hade tagit med sin egen tvätt och använt vårt vatten. Sent samma dag tog vattnet slut. Det tog två dagar innan vi hade vatten igen.

Vid slakten av tjuren vi gav personalen till jul delades allt kött noggrant upp i högar som sedan lottades ut mellan våra anställda.

Erik vid en kaninbur som fanns på en italiensk restaurang. En del italienare och missionärer födde upp kaniner till mat, men inte etiopier.

En av våra trojänare, tillika arbetsnarkoman, var *Ato Korsä*. Han arbetade fem dagar i veckan som trädgårdsmästare för en annan familj, sedan arbetade han två nätter i veckan som nattvakt hos oss, och som vår trädgårdsmästare på helgerna. Hos en holländare tog han till och med hand om hushållet, han arbetade som "mamita". Det fungerade bra ända tills holländarens fru anlände. Hon var tydligen ganska svår att arbeta för. Ato Korsä slutade tvärt. Holländaren kom hem till oss och försökte övertala Ato Korsä att komma tillbaka. Han vägrade. I stället började han arbeta som trädgårdsmästare hos en svensk familj. Det passade perfekt eftersom han älskade blommor och trädgårdsarbete.

Han var mycket skicklig och hade gröna fingrar. För honom var det enkelt att fixa sticklingar från rosor. Men att försöka lära ut nya metoder fungerade inte alltid. Ett tag hade vi problem med att larver åt upp våra broccoliplantor. En metod mot larverna var att sätta vitlök mellan plantorna. Ato Korsä tyckte det lät mycket intressant när jag berättade hur man skulle göra så han fick några vitlökar att plantera. Senare upptäckte jag att broccoliplantorna i själva verket ersatts av vitlök. Ato Korsä var mycket stolt när han sa "här planterade jag vitlöken, sir". Vitlök är något som konsumeras i mängder i Etiopien. Broccoli var inte alls populärt.

Varje jul hade vi som tradition att ge personalen pengar för att köpa en tjur att slakta till den ortodoxa julen. En jul hade de hittat en lämplig tjur men den fanns långt bort. Hur skulle de kunna få hem tjuren? Till slut tog jag med Ato Korsä i vår bil för att beskåda djuren. Efter en kortare inspektion lyckades vi baxa in tjuren i vår Toyota Corolla. Ato Korsä fick sitta i passagerarsätet fram och hålla i hornen. Jag ville inte att hornen skulle göra hål i taket. Vi åkte hem och lyckades baxa ut det 150 kg tunga djuret utan problem. Kanske ingen jättetjur men den fyllde Toyotan ganska väl. Den gav tillräckligt med kött för att personalen skulle känna sig nöjd och få en bra jul. Tyvärr missade jag att ta en bild av tjuren i bilen.

Ato Korsä var mycket envis. Han bad om förskott av familjen där han arbetade som trädgårdsmästare. Sedan var han dum nog att gå till en bar, trots att han inte drack alkohol. Han blev lurad av några män. De slog honom rejält och tog hans pengar. Han tvingades ligga hemma ett par veckor. När jag besökte honom berättade han att "männen hade slagit honom så svårt i huvudet att hans hjärna hade runnit ut". Männerna blev fast och Ato Korsä fick tillbaka sina pengar. Han var sedan med om en lång rättegångsprocess för han krävde skadestånd.

Vattenbristen var stor på många ställen, som här i södra Etiopien. Korna är på väg ner i en sänka där det fanns en brunn och vattenhoar.

Vattnet kom från brunnen i sänkan, det svarta hålet. Åtta personer stod i brunnen och langade vattensäckar till varandra för att få upp vattnet.

Trots att Ato Korsa arbetade hårt dagtid, var han lika aktiv när han var nattvakt. Han gick runt vårt hus nätterna igenom. På baksidan hade vi en kompost. Den blev ganska stor med tiden eftersom vi hade många djur. En dag kom vår granne över och berättade att grannarna klagade på lukten från komposten. Grannarna sa att de inte kunde sitta ute i sin egen trädgård på grund av stanken. Jag tackade honom för att han berättat om problemet. Vi ville hålla oss väl med grannarna. Själv märkte jag ingen stank, men förstod att något måste göras. En kväll när Ato Korsa skulle gå nattvakt bad jag honom att bränna av toppen på komposten för att dämpa lukten. ”Javisst, sir” sa Ato Korsa, som blev glad över att få vara lite att göra och inte bara vandra runt huset hela natten för att vänta på soluppgången.

Nästa morgon vaknade jag av att mycket tung brandrök fyllt vårt hus. När jag kom ut mötte jag Ato Korsa som log och var glad. Han hade lyckats hålla igång elden hela natten genom att vända på komposten med en stor påk. Det brann djupt ner i högen. Den gav ifrån sig en mycket tung rök. ”Men hönsen mår visst inte så bra” sa Ato Korsa. Tacka för det, höns huset låg precis i den riktning som röken tog. Det tog två dagar innan vi fick släckt eländet.

Nu borde väl grannarna klaga tänkte jag. Ett par dagar senare träffade jag vår granne och frågade om grannarna hade klagat på röken. ”Vilken rök” frågade han. Rök var tydligen helt OK, inte lukten av en kompost. Det tog två veckor innan vi blev av med rökluften i våra kläder. Komposten fungerade annars mycket bra. När man stack ner handen i den var det så varmt att man nästan brände sig. Även utan eld ”brann det” ganska bra. Och vi fick väldigt fin mylla till våra odlingar.

Ato Hailu var vår nattvakt. Flera år tidigare hade han pensionerats som grindvakt för biståndskontoret. Vi gissade att han var ungefär 70 år när han började hos oss, även om han såg äldre ut. De två dagar han var ledig brukade han åka ut på landet och köpa får, som han sedan drev in till Addis för att sälja. Han fick sluta när hans syn blev sämre. Enligt Ato Korsa var det andra fåruppköpare som drog nytta av Ato Hailus närsynthet och lurade honom.

Att Ato Hailu var närsynt upptäckte jag själv en kväll. Vårt hus var byggt med en stor öppen vind som man kunde komma upp till genom en liten vindslucka. På vinden bodde det många

Woizero Litke och Ato Hailu skär en bit kött.

Ato Girma med Erik, Babyshoe och grannens dotter.

råttor. Vi kunde höra hur de jagade varandra fram och tillbaka på nätterna, vilket var minst sagt irriterande. Ibland lät det som en hjord elefanter rusade fram och tillbaka. Råttgiftet vi lagt ut tycktes inte ha så bra effekt. Till slut skaffade jag en råttfälla som jag la upp på vinden. En kväll hörde jag att råttfällan slog igen. Det var en ganska stor råtta som fastnat. Jag ville visa fångsten för Ato Hailu. När jag kom ut med råttan hängande från fällan, sträckte Ato Hailu fram sina händer som om jag kom för att ge honom mat. Först när jag var riktigt nära såg han var det var. Det var så jag upptäckte att Ato Hailu var närsynt.

En viktig syssla för Ato Hailu var att slakta den tjur vi gav personalen varje jul. Den som skar halsen av djuret måste vara en man som inte hade varit hos någon kvinna natten innan slakten. Det kriteriet fyllde Ato Hailu utan problem. Han fick alltid skära av halsen på tjuren. Sedan hjälptes alla åt att stycka upp och fördela kött och inälvor. Det var nog främst den lokala slaktmetoden som gjorde att jag började slakta våra egna djur. När djur slaktades på traditionellt etiopiskt vis tar det ganska lång tid för större djur att förblöda. De djur vi själva födde upp slaktade jag själv för att göra processen så snabb som möjligt. Att slakta är absolut inget att se fram emot. Man måste övertyga sig själv att slakten måste göras om man vill äta kött. För att slakta behöver man komma över en mental tröskel. Har man bestämt sig för att äta kött så får man ta konsekvenserna av beslutet. Man får en djup förståelse för vegetarianer. Jag slaktade själv såväl kaniner som kalkoner, får och några grisar. En äldre släkting var slaktare. Han blev alkoholist. Jag tror jag förstår varför.

I såväl Etiopien som på Balkan har jag sett djur slaktas. Den diskussion som skett i Sverige beträffande halalkött verkar byggas på oförstånd och hävda att djuren får lida mer vid halal-slakt. Efter vad jag själv sett spelar det ingen roll om slakten utfördes av kristna eller muslimer, djuren fick lida lika mycket eftersom de inte bedövades först. Vad nationell lagstiftning säger har betydelse. I Sverige måste alla djur bedövas först vid slakt oavsett om det är halal eller inte.

En utsänd på ambassaden skulle fylla 40 år. Jag kom då med den illa genomtänkta idén att köpa en levande gris som de som ville ge som present och skriva sina namn på. Jag ordnade ett stycke levande gris. Grisen fick vara hemma hos oss ett par dagar innan festen. Nattetid fick den bo i ett rum på baksidan av vårt hus. På dagtid fick den vara i färkätten. Vi släppte ut

Vårt vardagsrum när vi anlände, möblerad enligt gällande standard.

Eriks sovrum blev alltmer välfyllt av dekorationer av diverse slag. Helst lätta saker att ta med på flyget.

fåren på morgonen och de vandrade själva runt på gatorna och åt gräs. De kom alltid hem strax innan mörkrets ingång. När jag en dag skulle flytta grisen från kätten till rummet på baksidan stod fåren utanför grinden och bräkte och ville in. Ato Hailu öppnade grinden innan jag fått in grisen på sitt rum. Fårskocken gick direkt till kätten. Grisen hade jag lyckats få in i ett hörn i trädgården. Det fungerade bra ända tills grisen såg att fåren gick in i vad han ansåg vara sitt revir. Att försöka stoppa en levande gris i 35-kilosklassen är inte lätt. Grisen smet mellan mina ben och for rakt in i kätten. Fåren sprang desperat ut ur kätten och försökte komma ut på gatan. Ato Hailu hade då stängt grinden. Fåren visste inte var de skulle ta vägen. De började springa runt huset. Grisen tog upp jakten och sist sprang jag. Annette tycket det hela var väldigt roligt, sonen Erik var mindre roat. Efter ett par varv runt huset lyckades Ato Hailu öppna grinden så fåren kunde komma ut på gatan. Jag fick tag på grisen och lyckades få in den i rummet på baksidan. Sedan försökte vi få in fåren på gatan. Det var inte lätt. Trots att de gärna ville till kätten, vågade de inte gå in. Till slut fick vi bära in fåren i kätten.

Det kändes skönt när vi kunde leverera grisen till födelsedagsbarnet. Den lyckan varade bara några dagar. Grisen hade gått lös i födelsedagsbarnets trädgård och hade trivts mycket bra. Många goda blommor att festa på. Födelsedagsbarnet var inte lika roat. Efter ett par dagar fick jag ett samtal. Grisen hade käkat upp alla rosor i trädgården. Kunde jag slakta grisen?

När Ato Hailu varit anställd hos oss i fyra år, dog hans hustru. Det tog mycket hårt. Ändå hårdare tog det när hans brorsson dog i kriget i Eritrea. Ato Hailu hade tagit hand om brorssonen som sitt eget barn. På bara några dagar blev han mycket gammal.

Ato Hailus skröplighet var lite oroande. Vi var ofta

Jag lärde mig att det fungerar inte alls bra att ta bort grisborst med en rakhyvel.

Vårt hemmakontor under de sista åren i Addis. Kontoret fungerade även som mörkrum.

Erik, grannens son Babyshoe till höger och hans syster. De sitter på Eriks sandlåda.

ute på kvällarna. När vi kom hem och han såg lyktorna från bilen så sprang han som om det gällde det värsta hundrameterslopp för att snabbt kunna öppna grindarna. Därför anställde vi *Ato Sisoy*, en ung man som ägnade sig åt studier. Att *Ato Hailu* inte kunde läsa och skriva upptäckte jag när jag betalade lön första gången och bad honom kvittera lönen. Den gamle mannen verkade först lite förvånad när jag sträckte fram lappen, men förstod sedan vad det gällde. Han satte ett kryss där han skulle signera sitt namn. Så signerade han alltid sitt namn, med ett kryss

Ato Hailu och *Ato Sisoy* trivdes utmärkt ihop. *Ato Sisoy* tog hand om öppnandet av vår grind så att den gamle mannen slapp springa. På kvällarna läste *At Sisoy* högt. Det var rogivande att se hur väl den unge mannen tog hand om *Ato Hailu*, och hur andäktigt *Ato Hailu* satt och lyssnade till det som lästes upp.

Ato Girma var vår trädgårdsmästare, men han kunde så mycket mer. Han hämtade vår son *Erik* från skolan varje dag, han tog hand om alla djuren, och var en allt i allo som tänkte sig för och var oerhört trogen.

En dag när vi kom hem hade en man från vattenverket kommit med en vattenräkning. ”Vattenmannen” kom bara en gång med räkningen. Det gällde då att betala annars fick man en ”final notice” som bara kunde betalas hos Vattenverket. Den processen ville man absolut undvika. *Ato Girma* var hemma när mannen kom med räkningen, men det fanns inga pengar. Då lånade *Ato Girma* pengar av våra grannar. När jag kom hem berättade han vilka han lånat pengar av och hur mycket. Mycket enklare än att försöka betala räkningen på Vattenverket.

Att ha personal innebar även att hjälpa till när de blev sjuka. Under en Sverigessemester lät vi ett danskt par bo i vårt hus. De bad *Ato Girma* att hugga ved till den öppna spisen. *Ato Girma* högg ved och danskarna njöt framför brasan varje kväll. Danskarna hade åkt när vi kom tillbaka. *Ato Girma* låg hemma och var sjuk. Vi förmodade att det berodde på vedhuggandet eftersom han hade en svag rygg. En dag hörde vi att han blev sämre. Jag tog honom till SIDA-kliniken. På vägen till kliniken fick jag reda på att *Ato Girma* blivit sjuk innan danskarna lämnat. De hade tagit honom till det Ryska sjukhuset. Där sa en läkare att *Ato Girma* behövde opereras i magen och att det skulle kosta US\$ 400: -. Pengarna måste betalas innan de gjorde något. Danskarna tyckte det lät dyrt. *Ato Girma* fick komma hem utan åtgärd. Det var nog tur

Erik firar påsk med svenska barn.

Etiopisk högtid, grannarnas barn är uppklädda. De hade gärna fått bada i poolen.

det. På SIDA-kliniken kunde läkaren konstatera att det inte alls var något problem med Ato Girmas mage. Han hade en ordentlig infektion i en av sina testiklar. Några tabletter antibiotika gjorde att Ato Girma var på benen inom några dagar. Vi hörde att Ryska sjukhusets ville tjäna utlandsvaluta och utföra medicinska experiment. Många utlänningar anlätade sjukhuset eftersom det ansågs som det bästa. När en fransk familj blev svampförgiftad och behövde akut vård tog en fransk ambassadtjänsteman familjen till det Ryska sjukhuset. Mannen var van vid sjukhusets rutiner och bar alltid flera tusen dollar på sig för akutfall.

Vi hade bra kontakt med vår granne. Vår granne hade åkt tillsammans med en överste i etiopiska armén och kört förbi Ato Girma. Översten kände igen Ato Girma och berättade att de hade stridit tillsammans i Korea på 50-talet. Vi tror att Ato Girma var omkring 60 år när han arbetade för oss.

Ato Girma hade en son, Tesfaye. Sonen älskades av föräldrarna och var väl omhändertagen och välnärd. En kväll kom den lokala kvarterspolisen och tog Tesfaye med våld till ett militärt träningsläger. Han var då knappt 15 år. Nästa morgon kom Ato Girma. Han skakade i hela kroppen, grät, och bad att få ledigt för att leta efter sin son. Det var många unga grabbar som hade tagits vid den tiden. Den etiopiska regeringen genomförde en rad rekryteringskampanjer för att få fler soldater till fronten. När Tigray-regionen förlorades till gerillan i februari 1989 genomfördes en rekryteringskampanj i Addis Ababa. Målet var att rekrytera 50,000 nya soldater enbart i Addis. Det var en sådan kampanj som Ato Girmas son drabbades av. De unga ”rekryterna” fick en kort utbildning innan de skickades till fronten. Enligt rykten sattes de i främsta ledet. Om de försökte dra sig tillbaka så sköts de av sina egna. I vilket fall var möjligheterna att klara sig levande från fronten nog inte så stora. Det var lätt att förstå Ato Girmas oro. Att ta ett barn till fronten var ett allvarligt brott mot mänskliga rättigheter. Det var i strid med Barnrättskonventionen.

Det dröjde några dagar innan Ato Girma kom tillbaka. Han verkade lugn. Strax därpå kom också Tesfay. Han hade lyckats fly tack vare en etiopisk officer. Officern hade sagt att etiopiska soldater är män, inte pojkar, varpå han släppte ut en massa grabbar som hämtats med våld. Alla hade inte klarat sig. Några grabbar hade omkommit under insamlingsprocessen. Några hade skadats. Efter återkomsten fick Tesfay sova i ett av rummen vi hade på baksidan

Vår första utflykt med den nya bilen.

Erik och vår vän Andy Woods ovanpå tjänstebilen.

av vårt hus. Där var han säker. Den lokala kvarterspolisen skulle aldrig ge sig in på en tomt där det bodde utländska medborgare. Vår granne hade en son i Tesfayes ålder. Även han fick bo hos oss på nätterna. Varje kväll kom grannens son över till vårt hus, bockade när han såg oss och gick in i ett av sovrummen. Fram tills vi lämnade Etiopien hade vi två unga män som bodde hos oss varje natt. Vi var inte de enda utlänningarna som gjorde så. Många svenskar hade unga grabbar hos sig på nätterna. Det kändes självklart att ställa upp för att ge skydd.

Att ha personal innebär ett ansvar, och mycket lärorikt. Man får en möjlighet att bättre förstå hur livet fungerar för innevånarna i landet och vilka problem och utmaningar de ställs inför. Våra anställda gav oss många berikande upplevelser. När vi lämnade Etiopien ordnade våra anställda en fest för oss. De bad oss bjuda in våra vänner. Personalen lagade all mat och serverade oss och våra vänner en mycket minnesvärd måltid.

Under några år efter att vi lämnat Etiopien, när jag arbetade som konsult för Världsbanken, fick jag möjlighet att träffa några av våra anställda. Ato Hailu hade slutat arbeta, fru Litke vet jag inte hur det gick för. Både Ato Girma och Ato Korsä fick anställning hos andra svenskar. Läget i landet blev allt svårare. Det innebar stor saknad att skiljas från den personal som blivit en del av vår familj. Det var inte lätt att se hur svårt livet hade blivit för dem efter vår avfärd. Vi kunde inte göra så mycket mer än att ge dem lite pengar under mina återbesök.

Våra grannar

Vi hade mycket kontakt med vår granne, Ato Berihu. Han var muslim och kom från Tigray-regionen. Hans hustru var katolik. De hade tre barn, varav en son i vår son Eriks ålder. De två lekte ofta tillsammans och ropade till varandra över muren mellan tomtarna. Ett tag trodde jag att Erik lärt sig Amharinja. När jag träffade vår granne frågade jag om Eriks Amharinja var bra. ”Han pratar ingen Amharinja. Grabbarna har hittat på sitt eget språk” svarade grannen.

Vår granne var mycket hjälpsam, inte minst med information om vad som hände i landet och att förklara saker vi av olika anledningar upplevde och inte förstod. Ato Berihu lärde sig nog en del av oss också. Familjen firade jul, med julgran och julklappar eftersom barnen tyckte det var roligt, trots att han var muslim. En juldag kom Ato Berihu över till oss. Han såg på vår julgran och undrade hur den kunde se så bra ut. Vad gjorde jag med granen? Inget speciellt sa jag, bara vattnar den då och då. ”Vattnar Du granen?” frågade han förvånat.

Flera städer på landsbygden hade portaler vid infarten dekorerade med politiska slagord.

Vanligt transportmedel i mindre städer där det inte fanns taxibilar.

En dag såg jag ett glatt sällskap som anlände till hans grind. De sjöng och dansade och verkade ha roligt. När jag träffade Ato Berihu några dagar snare frågade jag om det varit någon speciell lycklig tilldragelse som gjort att besökarna varit så glada. ”Rena katastrofen” svarade min granne. Hans syster hade beslutat att gifta sig med en ortodox kristen. Problemet var inte att systemen skulle gifta sig med en ortodox kristen trots att hon var muslim. Problemet var att hon inte frågat honom först, han som var äldst och överhuvud för familjen. Vidden av vad som hade inträffat förstod jag först efter ett tag. Ato Berihu var överhuvud för familjen. Då fick han stå för systemens giftermål. Han hade lyckats komma med på en lista av högre etiopiska tjänstemän för att få köpa en ny bil. Ato Berihu ägde en gammal VW-bubbla som för det mesta stod still i behov av reservdelar När systemen nu gifte sig, och Ato Berihu fick betala kalaset, så försvann besparingarna och därmed chansen att skaffa en ny bil.

Vår grannes hus började fyllas av släkt och vänner redan en vecka innan giftermålet. På kvällarna kunde man höra hur de sjöng och spelade trumma. En kväll kom Ato Berihu över till oss, orakad och ganska sliten. Jag frågade hur det stod till. ”Det är svårt”, erkände han. ”Det är nästan omöjligt att komma in på toaletten med så många människor i huset”.

Vi blev inbjudna till en bröllopscocktail som brudgummen stod för. Han hade hyrt hela takvåningen på huvudpostkontoret i Addis. Det kom mer än tusen personer. På kvällen efter giftermålet var vi inbjudna till bröllopsmiddagen, som hölls hemma hos vår granne. Eftersom det var giftermål mellan en muslim och en ortodox kristen, så hade man slaktat två tjurar. Den ena slaktades på ortodoxt sätt, av en man som inte varit hos någon kvinna natten innan, den andra på muslimskt vis, d.v.s. riktad mot Mecka och fått en vers läst över sig. Ato Berihu verkade mycket nöjd när det hela var över. Bröllopfesten hade gått bra. Att få en ny bil tycktes inte längre ha samma prioritet som tidigare.

Internationella skolan

Annette arbetade som lärare på internationella skolan i Addis. Hon undervisade i matematik på gymnasienivå. Annette hade 25 timmars undervisning per vecka, men var tvungen att vara kvar på skolan längre än så för att vara tillgänglig för studenterna. Eleverna skulle alltid kunna träffa lärarna under skoltid. Det fanns en svensksskola, men resurserna på den internationella skolan, med ungefär 700 elever, gick inte att jämföra. Undervisningen gavs från första till och

Skolbarn, Etiopiska höglandet.

Skolbarn, Gambella, södra Etiopien.

med tolvte klass, plus kindergården. Många svenskar satte sina barn i den internationella skolan. Studietakten var hård och mycket disciplinerad. Annette fick ta med en grupp elever till Nairobi för deltagande i ett "Model UN", en simulering av FN där barnen fick representera olika länder. Då fick inga etiopiska elever åka med. Risken för avhopp var för stor. Det var mycket vanligt att etiopier hoppade av utomlands om de fick möjlighet.

Efter fem år fick hon arbete på SIDA-kontoret som programhandläggare och arbetade med jämställdhet. Då hon slutade på skolan blev jag invald i skolstyrelsen som sekreterare. Det var nog strategiskt rätt att ha någon i styrelsen med bra kontakter på Undervisningsministeriet. Att sitta i styrelsen för en internationell skola ansågs av en del som lite speciellt. Styrelseplatsen jag fick hade innehavts av Polens ambassadör. Ordföranden var Zambias ambassadör, en mycket intelligent och briljant man som det var lätt att samarbeta med. Amerikanska ambassaden hade en permanent styrelseplats, för USA gav mycket finansiellt stöd till skolan. I styrelsen fanns även några framstående affärsmän. Mina kontakter inom ministeriet var nog uppskattade i styrelsen. Dessutom hade jag fått mycket information från Annette om hur skolan fungerade, och vilka arbetsförhållanden lärarna hade. Jag hade ett gott förhållande till lärarkåren. En del styrelsemedlemmar tycktes sakna insikt i om vad det innebär att vara lärare. Några i styrelsen tyckte att lärarna bara skulle göra vad de blev tillsagda.

Styrelsejobbet blev en utmaning när skolans rektor och hans andreman på skolan, Andy Woods, utvisades. Rektorn hade utnyttjat amerikanska ambassaden genom att ta in en massa saker till skolan genom amerikanska ambassadens diplomatiska kurirrättigheter för att slippa tull. Ambassaden tog in väldigt mycket varor till sina utsända. Det handlade om i stort sett allt från vitvaror, frusna kalkoner till kattsand. Att ta in varor till internationella skolan var att tänja gränsen för vad ambassaden fick lov att ta in. Ambassaden var mycket irriterad på rektorn, som inte brydde sig och var arrogant. Han och Andy fick 24 timmar på sig att lämna landet. Vi hjälpte Andy. Han sov hos oss sista natten och vi tog hand om hans saker som vi senare sålde och skickade honom pengar för. Jag fick konfirmerat av undervisningsministern att utvisningen av rektorn var helt rätt. Ministeriet var mycket irriterat på rektorns sätt att agera. Däremot, erkände ministern, var det ett misstag att visa ut Andy. Andy kunde så småningom utan problem besöka Etiopien. Rektorn slutade visst som taxichaufför i Los Angeles.

Arbetsklädd familj, Etiopiska höglandet.

Traditionellt och mycket vanligt sätt att plöja åker.

Bilar och reservdelar

Det var svårt att klara sig utan egen bil. Visserligen fanns det taxi men det kunde också vara en utmaning att försöka ta sig fram med taxi. Taxibilarna var i ganska dåligt skick. Det var svårt att få tag på reservdelar trots att i stort sett alla taxibilar var av samma Fiat-version.

Etiopien saknade utlandsvaluta för import av reservdelar. Taxichaufförerna försökte lösa reservdelsbristen på bästa sätt. Några taxibilar hade blivit av med vindrutan. Som ersättning användes vanligt 4 eller 5 mm tjockt fönsterglas. Fönsterglaset skars i 15 cm breda paneler för att kunna följa vindrutans kurvatur. I sådana taxibilar ville man inte sitta i framsätet.

Vi hade alltid med oss reservdelar till bilen när vi varit i Sverige på semester. Ibland fick jag be mina föräldrar att skicka någon del, gärna gömd i ett paket havregryn för att slippa byråkrati och höga avgifter. Trots att Toyota var ett mycket vanligt bilmärke kunde det saknas så rudimentära reservdelar för den årliga servicen hos Toyotas verkstad i Addis som oljefilter.

När vi skulle lämna Etiopien behövde vi sälja bilen. Trots att den varit med om ganska mycket och gått 10,000 mil på något dåliga vägar fanns det en bra marknad för begagnade bilar. Innan jag ens hunnit få upp en säljanns tog en delegation från transportministern kontakt med mig. Ministern var mycket intresserad av att köpa vår gamla bil, vilket verkade något märkligt. Förklaringen var enkel. Under en semester i Paris hade jag hittat en liten plastdekal som jag hade satt baktill på bilen. Plastdekalen hade texten ”Turbo”, vilket förklarade ministerns intresse. Bilen såldes så småningom till en FN-anställd.

Puckelryggiga krokodiler och andra djur

Svårigheten att få tag på mat var en av anledningarna till att vi skaffade djur. Trots att huset låg inne bland ganska tät bebyggelse i Addis var det inga problem att ha djur. Vi skaffade några får som så småningom blev en fårscock på 15 djur. Vi skaffade höns för att få ägg, och vi lyckades få tag på inhemska kalkoner. När vi en dag fick ”amerikanska hönsägg” lyckades vi få fram en anka. Kalkonerna var ganska små, blev max 5 kg, och hade ganska stora benstommar. Fördelen var att de kunde leva ihop med hönsen utan att bli sjuka. Kalkoner som

Bikupor av den traditionella typen var vanliga. Honung var mycket eftertraktad, liksom bivaxet.

Traditionella bikupor. Honungen användes främst till framställning av honungsvin, tedj.

avlas i Sverige är så känsliga för sjukdomar att de inte kan blandas med hönor utan att ges antibiotika. I Etiopien var det knappast tal om att ge djuren antibiotika. Det gick inte att importera. I god tid innan första Sverigesemestern ordnade jag tillstånd för kaninimport från Jordbruksministeriet. När jag träffade chefsveterinären kom vi att tala om de inavlade kalkonerna i Etiopien. ”Om Du vill kan jag ge Dig ett tillstånd så Du kan importera kalkoner också, men Du måste lova att komma med en skriftlig begäran innan Du kommer tillbaka” sa veterinären. Eftersom jag kände till antibiotikaproblematiken var det knappast aktuellt.

En fördel med importrestriktionerna var att grisar som föddes i landet, och det var ganska få eftersom etiopier inte äter gris, producerade ett ytterst välsmakande kött. Grisköttet vi åt i Addis var det bästa man kan tänka sig, kanske beroende av att grisarna föddes upp på ren säd.

Djurhållningen var mycket lärorik. Hur man vingklipper kalkoner fick jag lära mig när en av våra kalkoner flög upp på vårt hustak. Jag lyckades jaga ner kalkonen från taket med en lång kvast. För att bespara våra grannar fler tokigheter så klippte jag vingpennorna på kalkonernas vänstra vingar. Obalans i bärförmåga mellan vingarna gör att de inte kan flyga.

De kaniner som inhandlades i Sverige, till en mycket ringa kostnad, kom faktiskt med stamtavlor. Vi köpte en hane och två honor vardera av fransk vädur och belgisk jätte. Kombinationen av raserna ger bra kött- och pälsproduktion. Köttet vi producerade använde vi själva, hudarna fick personalen ta hand om. Vårt mål var att odla fram 100 kaniner och ett 30-tal kalkoner varje år, vilket vi nog lyckades med. Avkastningen i form av kött var så stor att vi en gång ordnade en middag för svenskföreningen där våra kaniner och kalkoner stod för huvudrätten. Det räckte till alla de 90 personer som kom.

Vår lilla fårscock klarade sig på egen hand och vandrade utmed gatorna i grannskapet. De kom hem av sig själva på eftermiddagen för att få vatten och hö. Vi blev aldrig av med några får på grund av stöld. Ett lamm blev vi av med när en grannes hund lyckades komma ut på gatan och attackerade ett lamm. På grund av skador fick jag slakta lammet. När jag träffade grannen, som var Sierra Leones ambassadör, var han mycket ursäktande. Jag berättade att det var sonens favoritlamm. Ambassadören bleknade trots sitt mörka utseende. Vi gjorde upp i godo. När vår son fick se det slaktade lammet på diskbänken sa han ”jag gillar lamm”.

Typisk bygata någonstans i Wolloprovinen. Notera mannen till höger som leder hem ett får.

Från invigning av Dodota vattenprojekt som Annette arbetade med för SIDA.

En etiopisk granne var intresserad av biodling. Han övertygade mig om att skaffa bikupor. Vi fick hjälp av en biexpert som tog oss ut till en liten by på landsbygden. Bikuporna vi köpte var av den traditionella modellen och såg ut som feta cigarrer. När solen gått ner och bina kommit hem, slogs kuporna in i lakan. Jag hade fått låna tjänstebilen. Vi lastade in tre inslagna bikupor där bak. När jag körde hade jag full biodlardräkt för att undvika bisticke. Mina medpassagerare märkte att inslagningen av kuporna inte fungerade till 100 %. När vi kom till en check point för att komma in i Addis, tittade vakterna först in i vår bil och sedan på mig som körde med slöja. De förstod ganska snabbt vad det handlade om och tog några steg tillbaka. Det var inga problem att komma in trots att det just då rådde förhöjt säkerhetsläge. Bikuporna placerades på baksidan av vårt hus, och lakanen öppnades. Efter ungefär en vecka flyttades så bivaxkakor med larver in i kupor med flyttbara ramar. Bina följde då efter och flytten gick bra.

Att ha bin var roligt. Intill kuporna fanns en hängmatta där man kunde ligga och höra bina flyga förbi. Något mer sommarlikt ljud får man leta efter. Annette såg en dag en klump bin hängande under flustret på en kupa. Det verkade som om bina ville svärma. Efter en viss betänketid beslöt jag att försöka få in bina i en ny kupa. Iklädd full biodlardress och efter att ha sagt till alla i hushållet att hålla sig borta försökte jag skrapa ner den hängande biklumpen i en bikupa. Då förstod jag att bina inte svärmade. De blev helförbannade. Vår tomt var insynsskyddad tack vare vårt staket av stående korrugerad takplåt. Bikuporna stod intill detta staket. Det tog kanske tre sekunder efter att jag försökt skrapa ner bina som jag hörde en kvinna på andra sidan staketet skrika högt och sedan springa iväg. Jag hörde hur grannarna stängde sina fönster. Bina gav sig på kalkonerna. Kalkonerna förstod inte alls vad som hände och sprang omkring som galna höns och vred på sina kala nackar. Våra kalkoner blev ganska svårt stuckna. Därefter låg de stilla och sov något dygn innan de kvicknade till.

Jag lyckades ta mig till framsidan av huset och dränka mig med vatten. Det lugnade bina något. Vi skulle ha middagsgäster som jag skulle hämta på ett hotell. Jag fick själv öppna grinden för grindvakten hade tagit skydd i ett rum på baksidan. Iklädd bi-slöja öppnade jag grinden. I en vägkorsning stod en grupp människor och pekade på en punkt på gatan, ungefär där våra bikupor befann sig. Tydligt hade de förbannade bina märkts av i grannskapet. Jag lyckades komma ut med bilen och diskret ta av bislöjan innan jag körde förbi ansamlingen av människor. Att ha bikupor var mycket lärorikt.

Åsnekaravan på hemväg.

Ett par rider hem efter en marknadsdag.

Svenskföreningen var tämligen aktiv. Jag satt med i styrelsen som kassör under fyra år. Annette och jag lagade mat till ett flertal tillställningar, ofta ett 80-tal vuxna och 25 barn. Att ordna mat till 100 personer kunde vara en utmaning. Vid en middag blev det kinesiskt, vid en annan mexikanskt. En gång gjorde vi hamburgare till 60 personer, och väffeljärnet fick visa vad det gick för när vi gjorde 100 väfflor till en tillställning. För att hinna med att laga all mat brukade jag ta ledigt den dag då middagarna skulle hållas. Inför en av middagarna ändrades i sista stund menyn då det inte gick att få tag på rätt råvaror. Inför en annan fest föreslog jag att vi skulle skaffa ett par levande grisar i god tid och göda upp dem. Några i svenskstyrelsen föll för förslaget. Jag inhandlade två stycken levande grisar av 35-kilos modell från en grisfarm. På vägen dit köpte jag ett åsnelass hö och la in i bilen som grisarna fick ligga i på vägen till Addis. De låg och sov hela vägen till Addis som tur var, en resa på fem mil. Grisarna fick sedan bo hos en svensk familj i någon månad.

När dagen för festen inföll gick jag över tidigt på morgonen och slaktade grisarna. Familjen som skulle grilla grisarna visade sig sakna kunskap om hur man grillar en hel gris. För att inte tala om etiopierna som inte ens åt griskött. Att det borde ta sådär fem timmar kände de till, men inte hur man gör i praktiken. När jag kom till festen fick jag se några stora bylten inslagna i aluminiumfolie. Värdfamiljen förklarade att det bara tagit två timmar för grisarna att bli färdiga. Då slog de in grisarna i aluminiumfolie för att dölja de förkolnade kropparna. Annette hade önskat lite knaprig fläsksvål. Det blev aldrig aktuellt.

Tanken med kaninimporten var att dels få kött till oss själva, och att ge bort kaniner eftersom de var så bra till köttproduktion. Att ge bort kaniner till etiopier fungerade inte. Kaniner hade fel typ av fötter för att kunna fungera som mat för ortodox kristna. De flesta som fick våra kaniner var missionärer.

En sydafrikan frågade om han kunde få några kaniner. När jag frågade vad han tänkte använda kaninerna till, svarade han ”om jag berättar det kommer Du inte att ge mig några kaniner”. ”Då blir det inga kaniner” svarade jag. Mannen berättade då att han var specialist på hur man driver krokodilfarmer. Vid de stora sjöarna i södra Etiopien fanns en krokodilfarm som staten hade problem med. Tanken var att sälja kött och skinn på export. För att få igång produktionen behövdes slakavfall. Närmaste slakteri låg 20 mil bort, vilket var för lång sträcka att köra. I stället tänkte han föda upp kaniner som mat till krokodilerna. Krokodilfarmen hade ett flertal problem. En utländsk ”expert” föreslog att man skulle skaffa en äggläggningsmaskin för att

Sara och moster Helen. Saras huvud är inlindat för avlusning.

Ato Hailu, Sara och Erik.

kläcka krokodiläggen. En äggläggmaskin av samma modell som används för att kläcka hönsägg införskaffades. Det fungerar inte. En äggläggmaskin för hönsägg har en jämn värme. För krokodilägg varierar temperaturen med djupet de grävs ner på. Skillnaden i temperatur gör att vissa krokodiler blir hanar, andra blir honor. Har man samma temperatur så får alla krokodiler samma kön. En äggläggmaskin för hönsägg vrider på äggen. En höna vänder äggen i redet för att äggen skall få jämnare uppvärmning. Krokodilägg ligger helt stilla. Vrider man på äggen när embryona utvecklas, föds krokodilerna med defekter. Vid ett besök på krokodilfarmen kunde jag konstatera att sydafrikanen talat sanning. Jag fick se krokodiler som kläckts fram i äggläggmaskinen de använt. Krokodilerna var puckelryggiga.

Att välja ett barn

I Nairobi bodde ett svenskt par, Kurt och Birgitta Granberg, som jag lärde känna innan vi reste till Etiopien. Kurt och Birgitta hade lyckats bli godkända som adoptivföräldrar. De bad oss om hjälpa eftersom vi bodde i Addis. Annette blev deras ombud. Det innebar bland annat att välja ut ett barn åt Kurt och Birgitta.

I Addis fanns ett stort barnhem med barn upp till övre tonåren, i anslutning till en skola. När vi körde in på barnhemmets gård möttes vi av en grupp små barn som sprang mot vår bil och ropade "Ababa, ababa", vilket för mig hördes som "far, far". I ett rum på barnhemmet satt ett halvt dussin barn i ungefär ettårsåldern. Vi fastnade för en liten flicka som skrek och grät för fulla muggar när vi kom in i rummet. Valet av den skrikande flickan berodde på att hon verkade mycket aktiv. Hon tycktes inte vara institutionaliserad som de andra barnen. Vi var i rummet i en timma och studerade barnen. Ett tvillingpar var utvecklingsstörda. Andra barn satt ganska passiva och hade antagligen lämnats på barnhemmet kort tid efter födseln. Flickan som väckt vårt intresse hade förmodligen lämnats vid ganska sen ålder. Hon tycktes ha varit väl omhändertagen. Att lämna ifrån sig henne hade säkert varit ett mycket svårt beslut. Vi bad att få återkomma. Barnhemsguiden var inte nöjd med att vi önskade återkomma och föreslog andra barn som lämpliga adoptivkandidater. Vi förklarade vårt val och att vi ville återkomma med en barnläkare för att undersöka flickan. Det fanns en svensk barnläkare, Bosse, som hjälpte oss. Bosse undersökte flickan, fann henne frisk och instämde i att vi gjort ett bra val.

Flickan, som fick namnet Sara, fick vi ta med oss hem. En av de första åtgärderna var att avlusa Sara, för hennes hår var fullt med löss. Under en vecka hade hon en handduk med avlusningsmedel virad runt huvudet. Vår personal hjälpte till att ta hand om Sara. Hon fick bo hos oss i tre månader innan Kurt och Birgitta kunde hämta dottern.

Annettes moster Helen från Honolulu var på besök. Hon hjälpte till att ta

hand om Sara. Moster Helen var en pigg 79-årig dam som följt med oss

till Addis när vi varit på Hawaii på semester. En dag körde jag moster Helen genom Addis stora marknad Merkato. Merkato ansågs som Afrikas största marknad. Det fanns ganska många olika varor till försäljning, matvaror, tyget, kläder med mera. Man kunde även se det mesta av misär och fattigdom. Den gamla damen tittade sig omkring när vi körde genom Merkato och sa ”det här är värre än Kina 1919”. Moster Helen och hennes syskon hade bott i Kina under ett års tid när de var tonåringar, för att bo i byn som förfäderna som utvandrade 1840 till Hawaii kom från. Moster Helen och hennes syskon skulle lära känna den kinesiska slakten, språket och kulturen. Moster Helen hade bott i Kina år 1919.

Det var många svenskar som adopterade etiopiska barn. En som försökte var fru Karlsson. Hon kom ursprungligen från Etiopien, hade gift sig med en svensk fredskårist och flyttat till Sverige. Hon fick svenskt medborgarskap. Äktenskapet fungerade inte, hon skiljdes men stannade i Sverige. När vi träffade fru Karlsson hade hon kommit för att träffa sina släktingar. Helst ville hon besöka sin gamla mor som bodde i en stad i en annan region. Eftersom hon nu betraktades som utländsk medborgare fick hon inget tillstånd att resa till staden utan att först hyra chaufför och bil från den Etiopiska turistbyrån. Det skulle kosta 3,200: -kronor plus en deponeringsavgift på 6,000: -. Om hon hade fått lov att åka buss hade resan kostat 200: -. Fru Karlsson fick aldrig träffa sin mor. Däremot träffade hon en släkting, en ung man som hade ett litet barn. Fru Karlsson hade lämnat mannen och barnet, en son. Han undrade om fru Karlsson kunde ta hand om sonen. Fru Karlsson sökte tillstånd från svenska ambassaden att få ta med sonen till Sverige för adoption. När hon förstod att det var en tämligen lång process gick hon tillbaka till ambassaden och fyllde i ett helt annat formulär. Ambassaden trodde då att fru Karlsson kommit till Addis och fött ett barn som hon ville ta med till Sverige. Fru Karlsson fick ett tillstånd att ta med barnet till Sverige. Hennes lycka blev kort. Innan fru Karlsson hann lämna Etiopien fick ambassaden klart för sig misstaget, lyckades hitta fru Karlsson och tog tillbaka tillståndet. Någon hade informerat ambassaden hur det låg till. Flera svenskar var oroliga för att framtida adoptioner av barn skulle försvåras om man kringgick den etablerade adoptionsprocessen. Att inte skada processen var viktigt eftersom det var många svenska par som adopterade etiopiska barn.

Sara efter att hon varit hos oss någon månad.

Från avskedsfesten där hela familjen fick traditionella Etiopiska festkläder.

Gruppen utanför lokalen för avskedsfesten.

En svensk familj fann en morgon ett litet barn liggande på furstuttrappen. De såg sig själva som utvalda att ta hand om den lilla flickan. En lång adoptionsprocess sattes igång. Det väckte en hel del diskussioner inom svenskkolonin. Ingen ville bli ”utvald” och plötsligt finna ett spädbarn vid ytterdörren. Att de biologiska föräldrarna gärna ville se en bra framtid för sina barn var det lätt att förstå. De flesta ansåg att barnet borde lämnas in på ett barnhem för att ges samma möjlighet som andra föräldralösa att bli adopterad. Så blev det nu inte. Flickan adopterades av den svenska familjen. Vad jag vet drabbades ingen annan svensk familj av att finna ett spädbarn på furstuttrappen. Men händelsen föranledde mycket diskussion.

Kuppförsök och farväl

Den byråkratiska process man tvingades gå igenom för att flytta från Etiopien var nog mer omfattande än processen att bosätta sig i landet. Allt man tagit in skulle tas med ut. Körkortet skulle lämnas tillbaka. Alla våra foton måste lämnas in till censuren för att få föras ut ur landet. Man skulle deponera pengar på SIDA-kontoret för den sista vatten- och elräkningen, välja ut vad man skulle ta hem och vad man skulle sälja, med mera. För att hinna med alla steg i processen var vi tvungna att börja tre månader innan vi skulle resa. Det krävdes ett oerhört tålamod. Vid ett tillfälle var jag så trött på det hela att jag briserade. Det var enda gången under våra sju år i Etiopien som jag tappade humöret. Men det var nödvändigt att gå igenom hela processen noggrant annars fick man inget utresevisum. Det kunde annars bli problem i framtiden. Några svenska familjer lämnade Etiopien som om de bara skulle åka på semester. En familj fick några år senare ett nytt utlandskontrakt med stationering i Addis. De fick inte importera någon bil. De hade aldrig lämnat Etiopien och hade redan importerat en bil enligt myndigheterna. Fler fick man inte importera enligt det proceduravtal som fanns mellan Etiopien och Sverige. Att bo i Addis utan egen bil var svårt.

Att ta körkort i Etiopien kunde ha sina sidor. Ett svenskt par som stationerades i Addis, hade inte körkort. Kvinnan var den som fick gå i etiopisk körskola. Hon underkändes redan vid första uppkörningen. När hon satte sig i bilen inför provet rättade hon till backspeglarna. ”Man skall titta framåt och inte bakåt” sa inspektören och underkände kvinnan innan hon ens vridit om startnyckeln.

Det inträffade att ett par utlänningar blev kidnappade av gerillan och fördes ut ur Etiopien via Sudan. De personerna blev i princip persona non-grata. För att kunna lämna Etiopien krävdes ett utresevisa. Att få utresevisa ingick liksom inte i proceduren när man blev kidnappad. Eftersom de som kidnappats aldrig lämnat Etiopien kunde de inte räkna med något inresevisa. Dessutom visste de etiopiska myndigheterna mycket väl att de kidnappade varit tillsammans med fienden. Det var inte uppskattat.

Klockan fyra en morgon satte jag mig rakt upp i sängen av ett förfärligt oväsen. Det sköts med luftvärnskanoner på flygfältet nära oss. Ett kuppförsök genomfördes mot Mengisturegimen. När jag gick ut till vår nattvakt, som den natten var Ato Korsä, kunde man höra skottlossning nerifrån centrum. ”Dom skjuter för mycket, Sir” sa Ato Korsä. Jag höll med.

Kuppförsöket misslyckades men hade försvagat den etiopiska försvarsmakten. Försvaret förlorade 180 högre officerare. Bland annat omkom 10 generaler, två lyckades fly, och 24 generaler fängslades. Totalt blev man av med 36 generaler. Industriministern fängslades. Hans släktingar gick med mat till fängelset för att han skulle få något att äta. En dag förstod de att han hade avrättats. Vakterna sa till familjen de inte längre behövde komma med mat.

Den etiopiska försvarsmakten var svag. Flygvapnet tvingades använda piloter från Jemen för man litade inte på de egna piloterna. Man klarade inte av mat och vattenförsörjningen till soldaterna på fronten. Till och med ryssarna var upprörda. Stridsviljan var inte alls den som propagandan påstod. Mina kollegor tvingades ut för att demonstrera för regimen. En svensk konsult som arbetade på ministeriet stannade hemma i några dagar efter kuppförsöket. När han återvände till jobbet spelade han dum, som om han inte visste vad som hade hänt. När han frågade en etiopisk kollega hur det hade varit blev svaret ”det har varit värre än vanligt”.

Vi hade bara några månader kvar i landet när kuppen inträffade. Händelsen bidrog till känslan att det var dags att åka hem. Ministeriet ville att jag stannade. Jag erbjöds att arbeta genom finansiering från Världsbanken, men tackade nej. I stället återkom jag på kortare besök som konsult för Världsbanken under ett par års tid. Mina återbesök väckte ingen längtan att flytta tillbaka. Läget i landet blev bara svårare. Vid mitt sista besök i Addis fick jag reda på att en av mina tidigare kollegor, en ung ingenjör jag arbetat med på SCMS, befann sig på sjukhus. Han blev väldigt glad när jag kom på besök. Han berättade att han hade tuberkulos men skulle snart bli frisk. Jag visste att han hade aids, men sa inget. Tre veckor senare försökte hans mor ta

Karta över Etiopien där platser som nämns i texten är markerade. Namnen på regionerna är de som gällde på 1980-talet.

honom med på en buss till hemstaden. Han dog på bussen. En annan svensk försökte övertala mannens flickvän att ta en HIV-test. Hon vägrade, vilket var förståligt. Hur skulle hon kunna använda den informationen? Om hon hade HIV eller inte var omöjligt att säga utan test. Enligt experter är chansen att man får HIV från samlag en på hundra.

Kollegorna på SCMS och många på undervisningsministeriet skramlade pengar till min avskedsfest och ministeriet och SCMS bidrog med en del. Annette, Erik och jag fick traditionella kläder och en massa gåvor. Den traditionella etiopiska klädseln hade jag på mig när vi åkte ut till flygplatsen. Där väntade en grupp kollegor för att ta ett sista farväl. Jag behöll kläderna på under hela vägen till Sverige. Det var nog ett misstag. I Frankfurt gick tysk kontroll noggrant igenom allt vi hade med oss, som om vi var de värsta terrorister.

Att besöka Addis, efter drygt 25 år, har aldrig varit aktuellt. Vi fick många minnesvärda år och många vänner. Vi fick arbeta tillsammans med många intressanta och engagerade människor. Det är ett privilegium att ha fått vara en del av det svenska bistånd som gjort det möjligt för flera miljoner etiopier att lära sig läsa, skriva och få en hel del andra kunskaper.

Att återvända skulle antagligen bli en besvikelse, även om det nu borde vara betydligt enklare att bo, leva och besöka Etiopien i dag än på 80-talet. Den etiopiska ekonomin har gått framåt och fattigdomen har minskat. Barnadödligheten har mer än halverats.

Men våra vänner och dem vi kände i Addis har flyttat eller finns inte mer. Flera vänner har inte bara lämnat Addis, de har lämnat jordelivet. När aids härjade i Zambia som värst räknade man med att 5 % av alla offentliganställda dog varje år. Situationen i Etiopien blev säkert lika svår. Aids drabbade nog många av mina kollegor på SCMS och ministeriet. Vi skulle inte känna igen oss om vi kom tillbaka till Addis. Åren i Etiopien tillhör det förgångna.